

JOAN COROMINES,

UNA VIDA
PER A LES LLENGÜES

Josep Ferrer i Costa
Maria Fradera Barceló
Anna Roig Orriols

© Generalitat de Catalunya
Departament d'Educació i Universitats

Edició: Servei de Difusió i Publicacions
Disseny: TIMIT 2003, SL
1a edició: juny de 2006
Tiratge: 4.000 exemplars
Dipòsit legal: B.35.759-2006
Impressió: Novatesa, SL

ÍNDEX

Presentació	5
Introducció	7
Objectius	9
Unitats per a l'alumnat	
Unitat 1: Joan Coromines o l'origen dels mots	13
Unitat 2: Carta de Pompeu Fabra a Joan Coromines	17
Unitat 3: Joan Coromines al Mas Pla	19
Unitat 4: <i>El que s'ha de saber de la llengua catalana</i>	23
Unitat 5: Els dialectes catalans	29
Unitat 6: El Diccionari Coromines, el poema de la llengua	35
Unitat 7: El <i>Diccionari etimològic</i> de Coromines, molt més que un diccionari	39
Unitat 8: El <i>Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico</i> de Joan Coromines, obra de referència mundial	53
Unitat 9: Els diccionaris, tot un món	67
Unitat 10: <i>L'Onomasticon Cataloniae</i>	79
Bibliografia	81
Solucionari per al professorat	
Unitat 1: Joan Coromines o l'origen dels mots	87
Unitat 2: Carta de Pompeu Fabra a Joan Coromines	89
Unitat 3: Joan Coromines al Mas Pla	91
Unitat 4: <i>El que s'ha de saber de la llengua catalana</i>	93
Unitat 5: Els dialectes catalans	99
Unitat 6: El Diccionari Coromines, el poema de la llengua	103
Unitat 7: El <i>Diccionari etimològic</i> de Coromines, molt més que un diccionari	105
Unitat 8: El <i>Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico</i> de Joan Coromines, obra de referència mundial	119
Unitat 9: Els diccionaris, tot un món	129
Unitat 10: <i>L'Onomasticon Cataloniae</i>	141

PRESENTACIÓ

Per a qualsevol cultura, tenir una personalitat com la de Joan Coromines (1905-1997) és, sens dubte, un luxe. Fou un home compromès amb el país, gran coneixedor del conjunt de les terres catalanes, investigador tenaç i incansable, enamorat de la seva llengua, però gran coneixedor d'altres llengües, conseqüent fins a l'extrem... Tots aquests valors expliquen que, malgrat les vicissituds que va haver de viure, que el portaren fins i tot a l'exili, fos capaç de produir obres tan magnes –i que poques, poquíssimes cultures poden afirmar que tenen– com el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* o com l'*Onomasticon Cataloniae*.

Per això, pel que representa, tant des del punt de vista de la llengua com pel context històric crucial en què va viure, el Departament d'Educació s'ha volgut sumar a la commemoració de l'Any Coromines amb l'edició d'aquest material didàctic que teniu a les mans. Hem volgut acostar la figura i l'obra de Joan Coromines al nostre alumnat de secundària perquè pensem que és important que coneguin el que aquest savi ha representat per a la nostra llengua. A més, però, amb el suport de la Comissió de l'Any Coromines i del Consorci per a la Normalització Lingüística, també hem volgut preparar un material que pugui servir per fer conèixer quines són les terres de parla catalana, per fer entendre quins han estat els canvis sociolingüístics que han experimentat les terres de parla catalana durant el segle xx, per tenir arguments a favor de la llengua catalana, per saber quines són les variants dialectals més importants de la llengua, per familiaritzar-se en l'ús de diversos tipus de diccionari... És, doncs, un material que, a partir de la figura de Joan Coromines, ens permet d'aprofundir un xic més en el coneixement, el més ampli possible, de la nostra llengua i de la nostra comunitat lingüística.

Finalment, només ens queda desitjar que l'exemple d'aquest *homenot* que fou Joan Coromines pugui servir de referent per al jovent d'aquest país, en les mans del qual hi ha el futur de la nostra llengua.

Departament d'Educació i Universitats

INTRODUCCIÓ

Any Coromines: Aprofitem aquesta oportunitat

La Comissió de l'Any Coromines (2005-2006) creu que una de les fites més importants que hauríem d'aconseguir aquest any és fer conèixer la persona i sobretot l'obra de Joan Coromines a tota la joventut. Durant aquest període s'han fet i es faran actes acadèmics i culturals en diverses institucions dels territoris de parla catalana i de parla castellana i en altres indrets on Coromines va tenir alguna presència. Però té molta més transcendència l'actuació entre el jovent, el qual s'ha de sentir hereu i continuador de l'obra del lingüista i del patriota que era el nostre personatge. El material que ara oferim a les escoles vol facilitar al professorat aquesta feina indiscutiblement noble i transcendental.

Es tracta d'un dels savis més autèntics que ha produït el nostre país en tota la seva història. Un savi que, a més a més, posseïa profundament com poques persones el sentiment de pertànyer a una comunitat de personalitat rellevant enmig dels altres pobles europeus i que es va proposar que la nostra cultura i sobretot la nostra llengua fossin conegudes i reconegudes al mateix nivell que les dels altres pobles.

Coromines era conscient que la matèria de què s'ocupava oferia dificultats importants per a qui no fos lingüista professional, i per això es proposava que els seus diccionaris no fossin obres estrictament tècniques, eixarreïdes, de lectura feixuga. El redactor d'aquestes obres no tan sols coneix amb extraordinari detall els avatars de les paraules de la seva llengua i de moltes altres llengües sinó que, d'una banda, estima profundament aquestes paraules i les persones que se'n serveixen i, d'una altra, s'ha fet seu el secret d'aquests vocables i dels girs on s'incrusten. És per això que la lectura dels articles de Coromines es fa sempre atractiva, apassionant, estimulante, irresistible: perquè darrere les disquisicions científiques, darrere l'esment d'una rastellera enlluernadora de llengües hi bateguen tots els pobles d'Europa, amb les seves creences, les seves pors, els seus mites, els seus costums, la seva poesia. Mai no s'havia vist que un diccionari etimològic anés literalment farcit de poesia. Obriu sobretot els diccionaris catalans i a cada pàgina hi trobareu l'essència més profunda del llenguatge: la cançó popular, les dites casolanes, els refranys, els versos dels poetes llatins, italians, alemanys, castellans i especialment catalans, i fins les expansions poètiques de l'autor. La perfecció en el maneig de la llengua que estudia, l'acumulació de vivències personals i col·lectives que la paraula evoca al nostre lingüista, l'admirable transparència de la redacció... han fet que el diccionari català hagi sigut qualificat com el poema de la llengua.

Estem segurs que el professorat i l'alumnat se sentiran sadollats intel·lectualment per una obra minuciosament elaborada i ordenada, i captivats emotivament per un científic que ha sabut transformar l'especulació lingüística en un gènere literari. El personatge i l'obra els ajudarà, ens ajudarà a tots plegats, a estimar la llengua, les llengües, les nacions, les persones de qualsevol accent, de qualsevol indret.

Joan Solà

President de la Comissió de l'Any Coromines

OBJECTIUS

1	Conèixer la vida i l'obra de Joan Coromines	<i>unitat 1, unitat 2, unitat 3</i>
2	Conèixer el context històric, cultural i polític en què es desenvolupà la seva obra	<i>unitat 1, unitat 2</i>
3	Aprofundir en el coneixement de l'obra	
	3.1. Conèixer quines són les terres de parla catalana	<i>unitat 4</i>
	3.2. Adonar-se dels canvis sociolingüístics que ha sofert la societat dels Països Catalans durant el segle xx	<i>unitat 4</i>
	3.3. Tenir arguments a favor de la unitat de la llengua	<i>unitat 5</i>
	3.4. Saber quines són les varietats dialectals més importants de la llengua	<i>unitat 5</i>
	3.5. Conèixer el procés d'elaboració del <i>Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana</i>	<i>unitat 6</i>
	3.6. Familiaritzar-se amb la informació que aporta el DECat	<i>unitat 6, unitat 7</i>
	3.7. Conèixer el procés d'elaboració del DCECH i familiaritzar-se amb la informació que aporta	<i>unitat 8</i>
	3.8. Contrastar el DECat amb altres tipus de diccionari	<i>unitat 9</i>
	3.9. Conèixer l' <i>Onomasticon Cataloniae</i>	<i>unitat 10</i>

UNITATS PER A L'ALUMNAT

UNITAT 1

Joan Coromines o l'origen dels mots

Ara fa un segle va néixer Joan Coromines (Barcelona, 1905 - Pineda de Mar, 1997), el filòleg català més important de la segona meitat del segle xx. Són testimoni de la seva vida i de la seva obra els imponents volums que ens va llegar: el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, l'*Onomasticon Cataloniae* i el *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*.

Doncs sí, va ser un 21 de març de 1905, sota el signe d'Àries, que va néixer Joan Coromines i Vigneaux. L'alegria a can Coromines, no exempta de temor, ja que el primer fill havia mort pocs mesos després de néixer, devia ser immensa. En aquest cas, afortunadament, la història no es va repetir i Joan Coromines fou el gran dels vuit fills més que va tenir el matrimoni format per l'advocat, polític i escriptor Pere Coromines i Montanya (Barcelona, 1870 - Buenos Aires, 1939) i la pedagoga Cestina Vigneaux i Cibils (Girona, 1878 - Barcelona, 1964).

Joan Coromines va ser sempre un estudiant brillant. Després d'acabar el batxillerat amb matrícula d'honor, es matriculà alhora a la carrera de Dret —segurament per satisfer els desitjos del pare, amb qui sempre tingué una sintonia molt especial— i a la de Filosofia i Lletres. De fet, però, la vocació filològica del jove Coromines ja estava decidida.

MONTPELLER, MADRID, ZURIC I PARÍS

Per culpa de les activitats polítiques clandestines en contra de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), l'any 1925 el jove Joan Coromines es veié obligat a fugir del país. El seu pare, «don Pere», l'embarcà al port de Tarragona per evitar possibles represàlies. Joan Coromines es dirigí cap a la Universitat de Montpeller, on entrà en contacte amb dos professors, Georges Millardet i Maurice Grammont, que van ser providencials per als seus estudis, ja que contribuïren a la seva formació. Després d'un any, tornà a Catalunya i el 1928 s'instal·là a Madrid per seguir els cursos de doctorat. La seva tesi doctoral, titulada *Vocabulario aranes*, va obtenir la qualificació d'excel·lent i Coromines va ser premiat amb una beca per anar a estudiar a Zuric. El professorat i la Universitat de Zuric deixaren bocabadat el jove doctorat; sobretot el mestratge de Jakob Jud, a qui Joan Coromines consideraria sempre, juntament amb Pompeu Fabra, un dels dos mestres més importants de la seva formació.

LA GUERRA

Un cop acabada la seva formació acadèmica, Pompeu Fabra l'incorporà (1930) a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i, a més, féu de professor a la Universitat de Barcelona, que sempre considerà la seva universitat. L'esclat de la Guerra Civil (1936-1939) el trobà a Madrid fent gestions acadèmiques i participà en la reducció dels facciosos atrinxerats. Poc després tornà a Barcelona i

intentà recuperar-hi una certa normalitat. L'estiu de 1938 va ser mobilitzat i destinat a la Secció d'Informació de l'Estat Major. El 7 de febrer traspassà la frontera amb destinació al camp de refugiats de Sant Cebrià de Rosselló. Poc després era a París amb la dona, Bárbara de Haro, amb qui s'havia casat poc més d'un any enrere, els pares i els germans. Troia havia caigut: començava la dictadura de Francisco Franco (1939-1975).

MITJA VIDA A L'EXILI

Joan Coromines trobà feina en una petita i nova universitat argentina. Es tracta de la Universidad Nacional de Cuyo, situada als peus dels Andes argentins, lluny de tot arreu. Treballador incansable, s'havia proposat enllestir en un temps rècord una obra descomunal: la redacció en solitari d'un diccionari etimològic de la llengua castellana elaborat amb criteris científics, obra que no existia, mentre somiava poder tornar a Catalunya i fer el diccionari de la seva llengua. Entremig, però, tingué temps d'editar des de l'Argentina la *Miscel·lània Fabra* (1944), que la guerra va impedir que es publicués a Barcelona. Gràcies a una beca de la Fundació Guggenheim, a finals de 1945 abandonà l'Argentina per instal·lar-se a Nova York i, poc després, a Chicago, contractat per la prestigiosa Universitat de Chicago. Va ser en aquesta ciutat on enllestí el *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (1954-1957) —ampliat més tard amb el títol de *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (1980-1991)—, que li aportaren una fama i un prestigi internacional dins el món de la filologia romànica.

EL RETORN

Fins l'any 1952 Coromines no tornà a trepitjar terra catalana. Quan ho féu, va ser per ocupar la butaca de la Secció Filològica de l'IEC que Fabra havia deixat lliure en morir. Amb l'IEC, les relacions van patir alts i baixos, segurament perquè Coromines esperava massa —mentre que d'altres esperaven massa poc— d'aquesta corporació acadèmica que la dictadura franquista havia condemnat a les catacumbes. A partir d'aquell any, Coromines va poder concentrar la docència i passar mig any a Catalunya, on va continuar les seves enquestes etimològiques i les recerques iniciades abans de la guerra per al seu diccionari etimològic català i per a l'*Onomasticon Cataloniae*, un diccionari etimològic dels noms de lloc.

Tot i el prestigi internacional, Coromines era pràcticament desconegut fora de l'àmbit acadèmic. És clar que la situació de genocidi lingüístic i cultural que patien tots els Països Catalans no afavoria el contrari. La publicació d'un opuscle divulgatiu, *El que s'ha de saber de la llengua catalana* (1954), que va ser un èxit inesperat, va començar a trencar aquesta tendència, que publicacions com el volum doble *Estudis de toponímia catalana* (1965-1970) i el volum miscel·lani *Lleures i converses d'un filòleg* (1971) van refermar. Premis, com el doctorat *honoris causa* per la Sorbona de París (1978), la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya (1980) i el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1984), entre d'altres, que valoraven no solament la seva categoria científica, sinó també la seva trajectòria cívica de defensa insubornable de la nostra llengua i del nostre país, van capgirar la situació. Perquè Joan Coromines no sols ha estat el filòleg més important de Pompeu Fabra ençà, que ens ha llegat el gran diccionari etimològic de la llengua catalana, sinó també, una persona compromesa en la defensa de la nostra llengua i del nostre país. En aquest sentit, va rebutjar durant la dictadura la intenció de fer-lo acadèmic de la Real Aca-

demia Española, proposada per Antonio Tovar, amb un rotund «jo no tinc més que una llengua ni n'estimo més que una. Honors, venint de la llengua castellana, no en vull cap». Finalment el 1989 acceptà amb moltes reticències el Premio Nacional de las Letras Españolas després de fer saber, però, que «l'única nació meva i la meva única llengua, a les quals presto incondicional obediència i homenatge, són la nació i la llengua catalanes».

LES DUES GRANS OBRES EN CATALÀ

El nostre filòleg es jubilà l'any 1967 tenint encara pendent la realització de les seves grans obres: el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i l'*Onomasticon Cataloniae*, obres de tota una vida. Va ser providencial en la plasmació d'aquestes obres el seu editor i col·laborador Max Cahner, amb qui va contactar durant la dècada dels setanta. Aquells projectes llarg temps esperats, finalment es van fer realitat. Joan Coromines coronava a la seva vellesa, l'un rere l'altre, els diversos volums d'aquestes obres de tità, que va concloure pràcticament al llit de mort, esdevinguda el 2 de gener de 1997, a l'edat de 91 anys. Cent anys després de la seva naixença, el far de constància en la feina, de fidelitat a la nostra llengua i al nostre país, de superació dels entrebancs, que Joan Coromines va encendre, encara brilla per a nosaltres.

Activitat

La trajectòria vital de Joan Coromines abraça gairebé tot el segle xx. Aquest segle va ser molt convuls a Europa, a Espanya i especialment a Catalunya.

A partir del text *Joan Coromines o l'origen dels mots*, completa la graella següent amb els fets més destacats de la seva vida i situa-hi també els fets històrics que més van marcar-la.

<i>Fets de la vida de Joan Coromines</i>	<i>Anys</i>	<i>Fets històrics</i>
Neix, el 21 de març, a Barcelona	1905	Publicació de <i>Solitud</i> , novel·la de Caterina Albert
	1923	
	1925	
	1926	
	1928	
	1930	
	1931	Proclamació de la República
	1936	
	1938	
	1939	Acabament de la Guerra. Començament de la dictadura
	1944	
	1945	
	1952	
	1954	
	1965	
Es jubila; dedica tot el seu temps a l'elaboració del <i>Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana</i> i de l' <i>Onomasticon Cataloniae</i>	1967	
	1971	
	1975	Mort del dictador Franco
	1976	Restabliment de la Generalitat de Catalunya
	1978	
	1979	Aprovació de l'Estatut de Catalunya
	1980	
	1984	
	1989	
Mor, el 2 de gener, a Pineda de Mar	1997	

UNITAT 2

Carta de Pompeu Fabra a Joan Coromines

Llegeix atentament el text següent:

Prada, 15 de març de 1948

Estimat amic Coromines,

Vaig rebre la vostra lletra el dia mateix que feia 80 anys. Em va emocionar vivament la seva lectura. Quan un estima un amic com jo us estimo a vós, quina satisfacció no li dóna de sentir-se'n estimat com vós m'estimeu a mi! Vós, enyorat Coromines, m'heu prodigat les proves del vostre afecte: estigueu cert que les agraeixo de tot cor! Retardava la contesta a la vostra lletra perquè volia adjuntar-hi la llista de les innovacions ortogràfiques que penso proposar a l'Institut en ocasió d'haver emprès aquest la revisió del meu Diccionari. Però veient que a hores d'ara encara no tinc confeccionada sinó una petita part d'aquesta llista, no vull deixar passar més temps sense escriure-us acusant-vos la recepció de la vostra lletra, tot prometent-vos, però, que us la trametré com més aviat pugui, perquè abans d'enviar-la a la Secció Filològica voldria que ens poséssim d'acord vós i jo sobre les reformes que convé sotmetre a l'aprovació de l'Institut. [...]

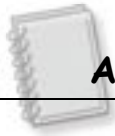
Quant a la qüestió de l'ús de l'article davant del nom de l'any, d'acord amb vós, naturalment. Molt bé el vostre article, i crec molt convenient que el publiqui.

No sé si sabeu que tinc escrita una *Catalan Grammar*. Però no sé on ni com la podré publicar.

Records afectuosos a la vostra muller. La meva muller i la meva filla Carola m'encomanen que us saludi de part seva. I, abans d'acabar la vostra tasca a Amèrica ¿no fareu una escapada a Europa, que em donaria ocasió de poder parlar amb vós i donar-vos, ben estreta, una cordial abraçada?

Vostre afm.

P. Fabra

Activitats

---

1. Aquesta carta la va escriure Pompeu Fabra: busca en una enciclopèdia o a internet qui era.
2. Fixa't en el registre lingüístic que es fa servir. Recull les paraules o expressions que creus que marquen aquest registre.
3. Pregunta als pares o als avis si tenen cap carta guardada de quan eren joves. Si te la deixen veure, fixa't en la llengua que feien servir, què s'explicaven...
4. De què parla Fabra amb Coromines?
5. Fixa't des d'on escriu Fabra la carta i on era Coromines quan la va rebre. Com és que ni Fabra ni Coromines no eren a Barcelona?
6. Es van poder fer l'abraçada a què Fabra feia referència al final de la carta?

UNITAT 3

Joan Coromines al Mas Pla

2 de febrer de 1980, dia de la Candelera

El dos de febrer de 1980 vingué al Mas Pla de Llofriu el gran filòleg, amic meu, el senyor Joan Coromines. L'hora de la seva arribada produí una certa confusió. Vaig demanar-li que vingués a la tarda i es presentà a les tres en punt. Les tres en punt encara no és la tarda. És una hora que forma part del que els italians anomenen el *pomeriggio*. Quan arribà, no estava encara preparat per rebre'l. Estava molt cansat, encara era al llit, i el meu dinar no havia existit. Li vaig fer dir que vingués una mica més tard. El filòleg s'ho agafà rient. Es posà a caminar, pujà a una muntanyola que hi ha a l'altra banda de la carretera i més tard em digué que havia vist un panorama fascinant i productiu de l'Empordà Petit. Quan arribà al mas eren les quatre de la tarda.

Tinc una relació molt interessant amb el senyor rector de Medinyà, amb mossèn Prats, també filòleg, professor a Girona i a Barcelona, que és un gran admirador del senyor Joan Coromines. Teníem intenció, tots dos, d'anar-lo a veure a Pineda, que és on ara resideix. No poguérem lligar caps i no hi anàrem. Vaig dir al reverend que vingués a tres quarts de quatre, i així succeí. Era la primera vegada que se saludaven particularment. Un grup important de professors de català escampats pel món tingueren una reunió i Coromines la clogué parlant de la paraula *pair*. Conferència extraordinària. Mossèn Prats quedà fascinat i en parlàvem molt sovint.

Després de les quatre, arribà el meu germà Pere i, asseguts tots plegats sota la campana de la xemeneia, parlàrem llargament.

Vaig trobar el senyor Coromines una mica diferent: més blanquinós de cabells, perquè els anys hi són; més prim, excel·lent notícia, perquè arriba un moment que s'ha de menjar menys; una curiositat, un interès, una observació, una comprensió, un maneig de coneixements, que m'aclofà. Quan fa algun any el vaig conèixer a s'Agaró, els seus ulls semblaven més aviat divagants. Ara, no: tenia els ulls fixos, plens de vida, intensius. Em semblà, també, que reia més. L'aspecte em semblà molt positiu. És un home que no és grassot ni nuat. És alt, ben plantat, d'una verticalitat perfecta. En aquella època em semblava que mirava el món exterior de reüll, amb un punt de reticència. Ja comença de tenir algun any, cap a setanta-cinc, però els porta molt bé.

—Vinc a portar-li —em diu— un petit present. Aquí té el segon exemplar de la primera edició del meu diccionari etimològic i complementari de la nostra llengua. Li diré que aquesta ha estat la més gran il·lusió de la meva vida. Hi he pensat sempre. Ha estat una obsessió permanent. Ara he començat a realitzar-la. Tinc molta feina, però gairebé li diria que estic content.

Miro un moment el volum. És enorme. Té gairebé vuit-centes planes, la magnitud corrent d'un volum del diccionari castellà editat per Gredos i arxi-esgotat. Aquest no sembla tan voluminós, perquè el paper de les planes és més prim.

— Què significa l'expressió «etimològic i complementari» que ha posat al títol?

— Complementari vol dir que ho és, perquè aquests últims anys s'han publicat en aquest país alguns diccionaris que són magnífics: no cal dir el del senyor Pompeu Fabra, que fou el meu mestre. El *Diccionari català-valencià-balear*, de Moll, és digne dels més grans respectes. Té deu volums de gran interès. De vegades he retopat afirmacions del senyor Moll, perquè em semblà que ho havia de fer. Moll és un menorquí, de Ciutadella, i un considerable llatísta. Hem discutit. Sempre ens hem entès. El meu diccionari té aquests precedents. Els havia de respectar i així ho he fet: per això hi he posat «complementari».

— Està molt bé, senyor Coromines. Vostè primer, i després Moll, són dos intel·lectuals de gran categoria, persones excepcionals i d'una bondat indefectible. El felicito... i ara una pregunta: té gaire avançat el seu diccionari?

— Em trobo a la lletra F. No gaire, com pot veure, però vaig fent.

— Quants volums tindrà?

— Potser sis. Ja li ho deia: en el curs de la vida, aquesta obsessió ha estat permanent. Ara, paral·lelament al diccionari he hagut de fer moltes altres coses. Dos o tres deixebles meus del Seminari de Llengües Romàniques de la Universitat de Chicago, americans, han editat el gran document dels Sants Rossellonesos, que és bàsic en la història de la nostra llengua. Tres grans volums. L'original és a París. El que tenim a Barcelona no és pas tan remarcable com el de la capital francesa. Li diré, per altra part, que els documents relacionats amb l'*Onomasticon* d'aquest país han estat tots recollits. Ara falta explicar el sentit del material que tenim. Serà una obra novíssima i molt original. Són obres que donen molta feina. S'han de fer. Per fortuna no hi ha més remei. Si jo tinc vida i salut, ho faré...

— M'han dit que vostè havia abandonat Barcelona i se n'havia anat a viure a Pineda...

— Sí senyor. Ara visc a Pineda. És molt possible que m'hagués agradat més d'anar a viure a Sant Pol de Mar, perquè hi anava el meu pare i el seu gran amic, el mestre Amadeu Vives. Però, no havent-ho pogut realitzar, he anat a viure a Pineda.

— Hi ha portat els seus llibres que tenia al seu pis de Barcelona?

— Tots, no! Els indispensables per a la filologia, sí!

— Mossèn Prats i jo pensàvem venir-lo a veure. Tot, però, és tan difícil! Però vindrem d'un moment a l'altre perquè ens agradarà de veure'l a casa seva. Mossèn Prats, professor de filologia, és un gran admirador de vostè. Jo, ja ho sap! ¿Quants anys, senyor Coromines, visqué a Chicago?

— Tot plegat una quinzena. Primer vaig ser professor en una universitat argentina, però en aquell admirable país no hi ha gaires elements per a dedicar-se a la filolo-

gia. Gràcies a l'interès dels Guggenheim vaig arribar als Estats Units i em portaren a la Universitat de Chicago, per al Seminari de Llengües Romàniques. Tot plegat hi vaig viure una quinzena d'anys: els sis primers, amb una permanència absoluta; els altres, amb algun viatge a Europa, que em fou de gran profit. De seguida que vaig poder arribar al meu país ho vaig fer. Ja fa alguns anys que hi visc. És el nostre país. He escrit els quatre grans volums del *Diccionari de la llengua castellana*, de l'editorial Gredos. He escrit algunes coses sobre l'*Onomasticon*, he començat, simplement. Al seminari de Chicago, vaig tenir alguns deixebles: amb un d'ells, Joseph Gulsoy, l'eficàcia del treball ha resultat magnífica. Prové d'una família d'Armènia, que s'hagué de turquificar per evitar la desaparició, que passà a Amèrica, estudià a Chicago i avui té una gran situació a la Universitat de Toronto (Canadà). Aquest senyor ve cada any dos mesos en aquest país, vivim plegats a Pineda el temps possible. N'és un gran coneixedor. Li he encarregat l'estudi del llenguatge mossàrab de València i alguns treballs d'aquest diccionari; ho ha fet molt bé i m'ha ajudat moltíssim. Un altre col·laborador meu, en aquesta obra, és Max Cahner, oriünd alemany, infatigable, completament lligat amb les nostres coses. No teniu idea del que ha representat per a mi aquesta col·laboració infal·lible. No us podria pas dir el contrari. Fins ara he tingut sort i espero que continuarà en el més perfecte sentit. [...]

Dic a Coromines el que he pogut llegir escrit per ell. Primer els quatre volums enormes de l'editorial Gredos sobre el *Diccionari etimològic de la llengua castellana*. Els conec prou bé. És una obra fabulosa. Primer, és documentada. Després, és original. Després, l'autor, quan no sap una cosa, diu que no la sap. Això, no ho havíem vist mai. El fet em semblà extraordinari. Els qui escriuen ho saben tot, sempre, indefectiblement. No és veritat... Després, recordo el que he llegit sobre els documents que ha recollit sobre el Corpus Onomasticon català, algunes vegades amb explicacions considerables. I encara algunes altres coses sobre temes del seu ofici.

—Sí! —em diu Coromines—, el *Diccionari de la llengua castellana*, de Gredos, el vaig fer amb una gran satisfacció. Però jo tinc una satisfacció més fonda, que és construir un diccionari de la llengua catalana. L'he portada al cap anys i anys. Aquest és el primer volum que li he portat. Ara em trobo en el meu element. Si puc arribar-hi, la construcció serà llarga.

Set quarts de conversa. Mossèn Prats porta la senyora Coromines i el germà del filòleg, que estigué exiliat a Mèxic i és advocat; li deien el Licenciado. El Licenciado ha de portar el cotxe amb el filòleg fins a Pineda. Ens acomiadem amb el més gran afecte —el més sincer imaginable.

Al vespre fullejo aquest primer volum. Hi és tot —tot el que vostè es pugui imaginar. Els filòlegs el llegiran. Els altres? N'hi ha massa —dic jo. Els diccionaris han de ser mengívols, per a la generalitat dels ciutadans. Pensant en l'ahir i l'avui i el que aquest home ha fet, estic segur que Joan Coromines és l'intel·lectual més considerable de la llengua catalana.

Josep Pla, *Darrers escrits*. Barcelona: Destino, 1984, p. 551-557. (Obra Completa, 44)

Activitats

---

1. Joan Coromines va visitar Josep Pla al seu mas de Llofriu. Busca a internet qui era Josep Pla i on és Llofriu.
2. Quina edat tenien Pla i Coromines en aquesta trobada?
3. Busca al text la descripció que Pla fa de Coromines. En aquesta descripció Pla compara el Coromines del dia de la visita amb el Coromines que havia conegut uns quants anys abans a s'Agaró. Fes dues llistes, una amb les característiques del primer Coromines i una altra amb les característiques del Coromines que el visita al Mas Pla.

Coromines a s'Agaró:

Coromines al Mas Pla:

4. Per què Coromines va anar a veure Josep Pla?
5. Què significava per a Coromines el DECat?
6. Coromines parla amb molt de respecte de dos diccionaris anteriors al seu, i diu que per això el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* l'ha anomenat així: «etimològic» i «complementari». A quins diccionaris fa referència?
7. Coromines comenta a Pla que el seu diccionari etimològic deurà tenir sis volums. Quants en té realment?
8. Què pensa Pla del volum del diccionari que Coromines li ha portat? I què en pensa, de Coromines?
9. Cerca el significat de les paraules *pair* i *aclofar-se*, que són extretes del text de Josep Pla.

UNITAT 4

El que s'ha de saber de la llengua catalana

L'opuscle divulgatiu *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, de Joan Coromines, va ser escrit originàriament en anglès amb el títol *What Should Be Known About the Catalan Language*, per encàrrec de Jaume Miravittles, perquè servís de presentació de la llengua catalana als nord-americans amb motiu dels Jocs Florals de la Llengua Catalana que es van celebrar a Nova York el 1951. Malauradament el text no es va publicar en aquella ocasió i va romandre inèdit fins que el filòleg menorquí Francesc de Borja Moll li va proposar publicar-lo, després de la reconversió forçosa — «por orden gubernativa» — de la revista *Raixxa* en una col·lecció divulgativa. El mateix Coromines va fer-ne la traducció catalana i el filòleg valencià Manuel Sanchis Guarnier, desterrat a Mallorca, que aleshores ajudava Moll en les feines de redacció del *Diccionari català-valencià-*

balear i en altres feines de suport editorial, hi va afegir al darrere un útil nomenclàtor dels pobles i ciutats dels Països Catalans. El resultat va ser *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, de J. Coromines, primer volum de la «Biblioteca Raixa» i *best seller* inesperat. Aquest opuscle divulgatiu, publicat l'any 1954, i l'èxit que va tenir, demostren com la societat catalana d'aleshores era ignorant de la seva pròpia llengua. La dictadura franquista, que prohibia l'ús públic de la llengua catalana, havia convertit els catalans en analfabets de la seva llengua. Obres com les de Joan Coromines començaven a trencar tímidament aquesta tendència.

Llegeix atentament el fragment del capítol «Límits i gent que la parla» del llibre *El que s'ha de saber de la llengua catalana* (1954), de Joan Coromines.

Límits i gent que la parla

El català és la llengua que parlen els habitants de l'Est d'Espanya i d'una petita part adjacent de França (en el vessant Nord del Pirineu Oriental). En aquests territoris no és solament la llengua parlada correntment per la població del país, sinó àdhuc per una part considerable de la gent forastera que s'hi estableix.

El seu territori comprèn:

- a) Tota l'extensió de l'antic Principat de Catalunya, allò que correntment s'anomena «Catalunya» en termes estrictes, i que ací anomenarem «el Principat».
- b) Una franja allargada del territori d'Aragó, tot al llarg del límit occidental del Principat, amb una amplada que oscil·la entre uns 15 i uns 30 quilòmetres.
- c) La major part de l'antic Reialme de València, tres de les actuals províncies espanyoles, llevat d'una zona occidental d'aquestes províncies que correspon si fa no fa a una quarta part de llur territori.
- d) Les Illes Balears.
- e) La petita República d'Andorra, al Pirineu.
- f) L'antiga província francesa del Rosselló, avui Departament dels Pirineus Orientals.

L'extensió total del territori on es parla el català, o Gran Catalunya, és d'uns 56.000 quilòmetres quadrats, i la seva població supera actualment els 7 milions d'habitants. L'any 1930 era exactament 5.003.465, dels quals 2.785.000 corresponien al Principat, 84.000 a la Catalunya Aragonesa, 1.545.000 al País Valencià, 366.000 a les Illes, 6.000 a Andorra, i 220.000 al Rosselló. En comparació d'aquestes xifres hi havia uns 16 milions d'espanyols de llengua castellana, 2 milions i mig de gallecs i aproximadament mig milió de llengua basca.

El territori i població de la Gran Catalunya és aproximadament el mateix dels tres estats nord-americans de Connecticut, Massachussets i New Hampshire sumats; la seva àrea és més extensa que la de cinc estats europeus (Dinamarca, Suïssa, Holanda, Bèlgica i Albània) i més poblada que la de set (Suïssa, Finlàndia, Dinamarca, Irlanda, Noruega, Albània i Islàndia).

Dins aquest territori gairebé tota la població parla el català com a llenguatge habitual: en la família, en el comerç, pel carrer i en tots els aspectes de la vida; així ho fan totes les classes socials i tant a les ciutats com al camp. Ja fa 255 anys que la llengua oficial és el castellà pertot arreu, llevat del Rosselló, on ho és el francès, i d'Andorra on el català és oficial; però l'Estat no ha aconseguit mai obligar la població a servir-se del castellà fora de les esferes oficials; i fins en aquestes, no sempre. Cap part de la població arrelada no ha renunciat a l'ús del català, ni pagesos ni ciutadans; ben al contrari, són els immigrants provinents de la resta d'Espanya els qui sovint esdevenen bilingües, llurs fills ho són quasi sempre, i cap membre de la tercera generació no conserva l'ús habitual del castellà. Altrament, aquests immigrants solament formen una gran massa a les ciutats de Barcelona i de València. Normalment no pertanyen a les classes altes ni a la gent benestant: un bon nombre d'ells són funcionaris —sovint sense residència permanent—, però la major part són obrers sense coneixements especials (peons, manobres, servei domèstic, etc.). No fa gaires anys que van augmentar considerablement per l'afluència de refugiats de la guerra; tanmateix el cens de 1945 mostra que només uns 343.000, entre els 1.205.509 habitants que aquest cens reconeix a Barcelona, havia nascut fora de les terres de llengua catalana. Hi ha també alguns nuclis de gent de llengua castellana en alguna zona de muntanya, però des de fa molt pocs anys; llur total és inferior al d'aquesta massa barcelonina, i aquesta minoria de parla forastera està certament compensada per les colònies de llengua catalana establertes al Nord

d'Àfrica, Amèrica, Madrid i altres bandes. En resum, la xifra indicada de 7 milions no és gaire superior al nombre de persones que parlen el català com a llengua habitual.

Els més educats parlen el castellà amb un accent fort i inconfusible, i els altres és ben clar que solament se'n serveixen amb treballs i molt sovint en forma ben incorrecta; en resta encara un bon nombre, no menys d'un 20%, sobretot dones, que no el saben parlar, i cosa d'un 5% (en zones apartades) que a penes l'entenen. I el català no sols ha continuat essent la llengua de la vida, de la família i del cor, sinó també l'idioma de la cultura, baixa i alta.

Activitats

1. Busca en quants estats es parla la llengua catalana. Quins són?
2. Quina era l'extensió territorial i el nombre d'habitants dels Països Catalans que constata Joan Coromines? Busca l'extensió actual i el nombre d'habitants dels Països Catalans i compara'ls amb les dades de Coromines.
3. Pinta en el mapa el territori on es parla la llengua catalana.

Font: Extret del llibre *CAT llengua i societat dels Països Catalans*. Barcelona: La Busca, 1998.

4. Pinta de colors diferents cada un dels territoris que formen els Països Catalans i escriu-ne el nom.

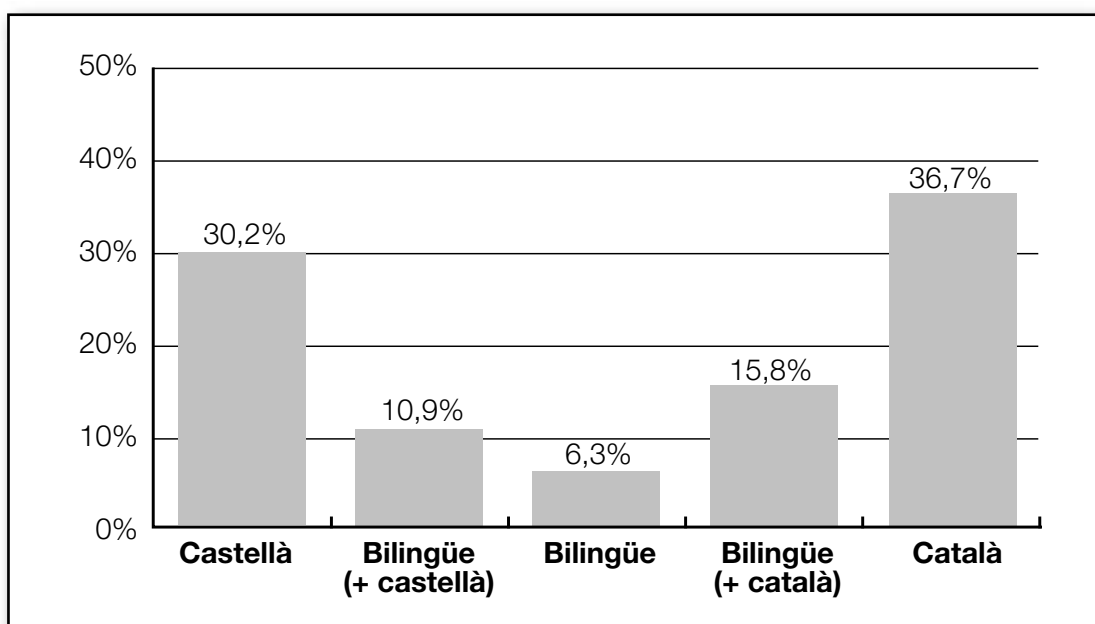
Font: Extret del llibre *CAT llengua i societat dels Països Catalans*. Barcelona: La Busca, 1998.

5.1. Fixa't en aquest fragment del text de Joan Coromines: «Dins aquest territori gairebé tota la població parla el català com a llengua habitual: en la família, en el comerç, pel carrer i en tots els aspectes de la vida; així ho fan totes les classes socials i tant a les ciutats com al camp.» Compara el que diu Coromines de la dècada dels anys cinquanta amb les dades del cens lingüístic de l'any 2001 sobre el coneixement i l'ús a Catalunya:

	Xifres absolutes	Percentatge
L'entén	5.872.202	94,5%
El sap parlar	4.630.640	74,5%
El sap llegir	4.621.404	74,4%
El sap escriure	3.093.223	49,8%

Font: IDESCAT, Cens lingüístic de 2001.

Usos lingüístics. El 50,1%, té com a llengua habitual el català. A més, i pel que fa als àmbits d'ús informal (amb els amics, els companys d'estudi, els companys de feina i els veïns), un 36,7% declara que hi empra normalment el català; per contra, un 30,2% declara que normalment utilitza el castellà.

Gràfic 1

Els usos lingüístics interpersonals en els àmbits d'ús informal: amics, veïns, companys de feina i d'estudi

Font: <www6.gencat.net/llengcat/socio/coneix.htm>

5.2. Prenent com a mostra les dades de Catalunya, omple el quadre següent:

Catalunya	1960	2001
Nombre d'habitants		
El sap parlar		
El parla habitualment		

5.3. Quins canvis hi aprecies?

5.4. Quines circumstàncies explicarien aquest canvi demogràfic i lingüístic? Tenint en compte els textos que afegim a continuació, assaja una explicació.

«Malgrat un cert redreçament natalista que arribà fins a la segona meitat dels anys seixanta, el fet demogràfic cabdal a Catalunya en aquest període és la intensa immigració procedent d'altres zones de l'estat, i que apareix en relació de causalitat amb el desenvolupament econòmic català de la postguerra, centrat sobretot a Barcelona. Com a conseqüència, la població total augmentà sostingudament en 1950-60 de 3,2 milions d'habitants a 3,8 milions; a la dècada següent rebé un gran impuls (5,1 milions d'habitants el 1970) que s'alentí a la següent (5,9 milions el 1980), i fou seguida de l'estancament al llarg del darrer vintenni del s. xx (6,1 milions el 1998). A part els aspectes demogràfics, el flux immigratori presentà unes altres implicacions sociològiques —integració cultural— i fins i tot polítiques. Bé que en 1900-58, Catalunya havia rebut prop d'un milió d'immigrants, en 1950-60 el nombre fou de 439.806 i al decenni següent el ritme s'accelerà i atenyé el seu màxim: 720.442 entre 1961-70. El decenni posterior l'aflux s'alentí: entre 1971-81 entraren a Catalunya 267.203 immigrants, dels quals només 35.372 en 1976-81.»

Font: <www.grec.net/cgibin/hecc12.pgm?NDCHEC=0259766>

«La dictadura i la persecució de la llengua. Entre els anys 1939 i 1975, durant la dictadura subsegüent a la Guerra Civil, la persecució del català va ser intensa i sistemàtica, sobretot fins al 1962. Es va prohibir l'edició de llibres, diaris o revistes, la transmissió de telegrams i les converses telefòniques en català. L'exhibició de pel·lícules era forçosament en castellà i el teatre es podia representar tan sols en aquesta llengua. Les emissions de ràdio i de televisió únicament podien ser en castellà. La documentació administrativa, notarial, judicial o mercantil era exclusivament en castellà i la que es feia en català es considerava nul·la de ple dret. La senyalització viària i la comercial, la publicitat i, en general, tota la imatge exterior del país era en castellà. Una forta immigració procedent de la resta d'Espanya en uns moments en què cap dels territoris de llengua catalana podia oferir estructures urbanístiques i educatives adequades va fer més difícil, encara, la situació del català.»

Font: <www.llull.com/llull/estatic/cat/quisom/hist-catala.shtml>

UNITAT 5

Els dialectes catalans

La carta que reproduïm és extreta de l'Epistolari Joan Coromines-Francesc de Borja Moll (Barcelona, Fundació Pere Coromines, 2000). En aquesta carta, datada a Chicago el 26 d'agost de 1954, Coromines reflexiona sobre la conferència que el fillòleg Francesc de Borja Moll —coautor, juntament amb A. M. Alcover, del Diccionari català-valencià-balear (DCVB)— va pronunciar a Barcelona el 20 de maig de 1954, i que va provocar un cert rebombori.

En aquesta conferència, Moll donava resposta de manera bel·ligerant a un seguit de rumors, alguns d'ells un pèl malintencionats i d'altres d'una mala bava indissimulada, en contra del DCVB, en curs de publicació. La polèmica discutia en el fons quin havia de ser el model de llengua literària (que era el terme que s'usava aleshores per referir-se a la llengua estàndard) que s'havia d'usar, quin havia de ser el tipus de llengua (prou ample sense arribar a ser disgregador) que calia proposar per tal que tots els parlants i escriptors dels Països Catalans s'hi sentissin còmodes.

Moll acabava la conferència amb les paraules següents:

«El que fa perillar la unitat de la llengua no és l'ús de paraules dialectals, que són fruit de la mateixa llengua; el que fa perillar la unitat és el prurit d'imposar un motllo unitari a tothom i no respectar la personalitat dels escriptors comarcals, que tenen perfectíssim dret a matisar els seus escrits amb mots i formes de les seves regions respectives. Així s'atura l'enriquiment del lèxic i al mateix temps es fomenta el divorci dels escriptors i lectors regionals, s'aconsegueix que es retreguin d'escriure i llegir en català, i es fa, a la llarga, una labor de disgregació, tota contrària de la unitat en nom de la qual es parla. I quan al·ludeixo a les comarques, no vull referir-me únicament a València i a les Illes, sinó a les mateixes regions del Principat; perquè és un fet innegable que en la política cultural catalana s'ha tingut molt poc respecte als valors de Lleida, de l'Empordà, del Camp de Tarragona i d'altres comarques poc o molt allunyades de Barcelona.»

A continuació us oferim, extractada, la contestació de J. Coromines:

Xicago, 26 d'agost de 1954

Sr. Francesc de B. Moll

Estimat amic:

Avui, amb més lleure que l'altre dia, en què vaig contestar amb urgència al vostre prec d'autoritzar la publicació del meu opuscle *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, i amb més lleure que a la darrera carta escrita a En Sanchis Guarnier abans d'anar-me'n de Barcelona, vull contestar-vos a vós i a ell sobre la vostra conferència «Els dos diccionaris» (donada el 20 de maig darrer a Barcelona) i sobre altres qüestions que s'han ventilat darrerament amb referència a la unitat de la llengua literària.

Sobre aquest tema existeixen moltes posicions i encara més matisos. Hi ha posicions extremes i posicions intermèdies, i la qüestió és molt clara, amic Moll: la raó està amb els del mig, i el tort en això està amb els extremistes, d'una i altra banda. Vós i jo hem estat sempre d'acord en aquest principi, i no ens cal convèncer-nos l'un a l'altre. Cap a un dels extrems hi havia i hi ha gent com Saisset, Pitarra, J.J. Amengual, Escalante i una munió de vells escriptors, sobretot valencians; ja es veu un marcat matís d'atenuació en homes com Gabriel Maura o Antoni M. Alcover —que no vacil·lava a prescindir de l'article *es* i a usar termes com *caldre*, *eixir* o *bescantar*, rebutjats com a no mallorquins per homes de la mena d'aquells—, però així i tot encara els hem de posar entre els extremistes d'aquesta banda, perquè les coses ja havien canviat en el seu temps i ells havien canviat poc, relativament, en el bon sentit (tanmateix jo sóc dels qui creuen amb vós que Catalunya deu un homenatge pòstum a Mn. Alcover). Cap a l'altre extrem, amb alguns matisos bé podem posar-hi gent com J.V. Foix, Rovira i Virgili, Bulbena, i àdhuc si voleu, amb certes reserves, n'hi podríem posar d'altres com G. Alomar; en tot cas en aquest grup caben de ple tots aquests gramatiquets i gramaticastes de segon i tercer rengle, a qui tan sovint i amb tanta de raó al·ludiu. D'altra banda en les posicions intermèdies entren gramàtics i escriptors de totes les regions, com Tomàs Forteza, Pompeu Fabra, amb la majoria dels escriptors actuals de pertot, i en ells hem d'incloure no sols En Sanchis, a vós i a mi, sinó també, ben entès, tots els actuals membres de l'Institut d'Estudis Catalans. Estigueu segur que homes com En Carles Riba i En R. Aramon, són gent que han lluitat i lluiten contra els exclusivismes i exageracions unificadores de molts, poc informats els uns i molt intolerants els altres.

Això em sembla essencial per damunt de tot: tots els anomenats en últim lloc estem en una sola barca. I aquesta barca està travessant un tràngol assaltada per corrents i ràfegues d'una i altra direcció.

També entre nosaltres hi ha diferències, diferències algunes vegades importants i generalment només de matís. És bo que tots exhortem el qui

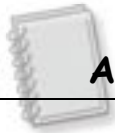
es trobi a l'arjau a servir ben bé en la direcció precisa que cadascú creu la ideal, però no ens posem a forcejar violentament els uns amb els altres per imposar-la. No solament perquè podem bolcar la barca de tots, sinó encara més perquè les diferències en realitat són petites, i mostrem una manca de perspectiva si ens posem a polemitzar amb vehemència per discrepàncies de relleu escàs. Tots tenim un denominador comú: ni creiem que hi hagi cap dialecte amb dret a usurpar les funcions de la llengua literària o digne de suplantar-la per ell sol, ni volem que aquesta rebutgi les aportacions dialectals valuoses. Dintre aquesta tesi general els uns ens decantem a subratllar fortament la primera part d'aquesta definició, d'altres l'altra, i els altres a subratllar-les totes dues amb força igual.

Entre els defensors de les prerrogatives de la llengua literària us trobeu vós i es troba l'Institut. Vós prenguéreu de bon principi una posició bon tros més unificadora que el vostre mestre Alcover, se us ha de fer la justícia de dir que l'heu mantinguda sempre, i d'altra banda, com és natural, dintre aquesta actitud general heu accentuat la importància d'aprofitar les aportacions dialectals i de transigir generosament amb els regionalismes i mots comarcals. Alguns membres de l'Institut es decanten per un matís oposat, també sense sortir de la mateixa actitud general, i algunes vegades —els retraieu vós, no sense raó— més o menys conscientment mostren parcialitat, ells també per un dialecte determinat, el barceloní; dialecte d'una jerarquia especial, per la seva gran força demogràfica, per la posició central i encara per altres raons, però tanmateix dialecte, que per tant no representa tota la llengua. D'altres, finalment, ens trobem entremig d'aquests dos matisos: per exemple En J.M. de Casacuberta, En Pere Bohigas, jo i més d'una vegada m'ha semblat que l'actitud d'En Sanchis Guarner coincidia totalment amb la meva. Potser m'he equivocat i era més aviat amb la vostra. Però quina importància té?: la diferència entre vós i aquells membres de l'Institut és també petita, al capdavant; entre vós i jo, més petita encara. I advertiu que encara hi ha més complicacions. Dins la mateixa actitud general, jo us veig a una banda, i En Carles Riba, respecte de mi, a l'altra banda, però això no impedeix que En Riba mostri predilecció per certs mallorquinismes (com *tot d'una per tot seguit* o *hora baixa*) que jo no uso mai, potser perquè no sóc capaç de veure els avantatges que tenen per a la llengua literària i ell sí (i és clar que em sembla perfecte que els mallorquins i àdhuc d'altres els usin).

Tot això són matisos. Però matisos i tot, els sentim amb una gran vivesa; i com que som gent apassionada (altrament no hauríem pogut resistir a tantes adversitats i superar tants obstacles), tenim tendència a engruixir el volum de la diferència, i lluitem amb resolució i tenacitat, per fer acceptar cada un el seu matís particular.

I ja n'hi ha prou. Us estreny ben cordialment la mà el vostre devot amic

Joan Coromines

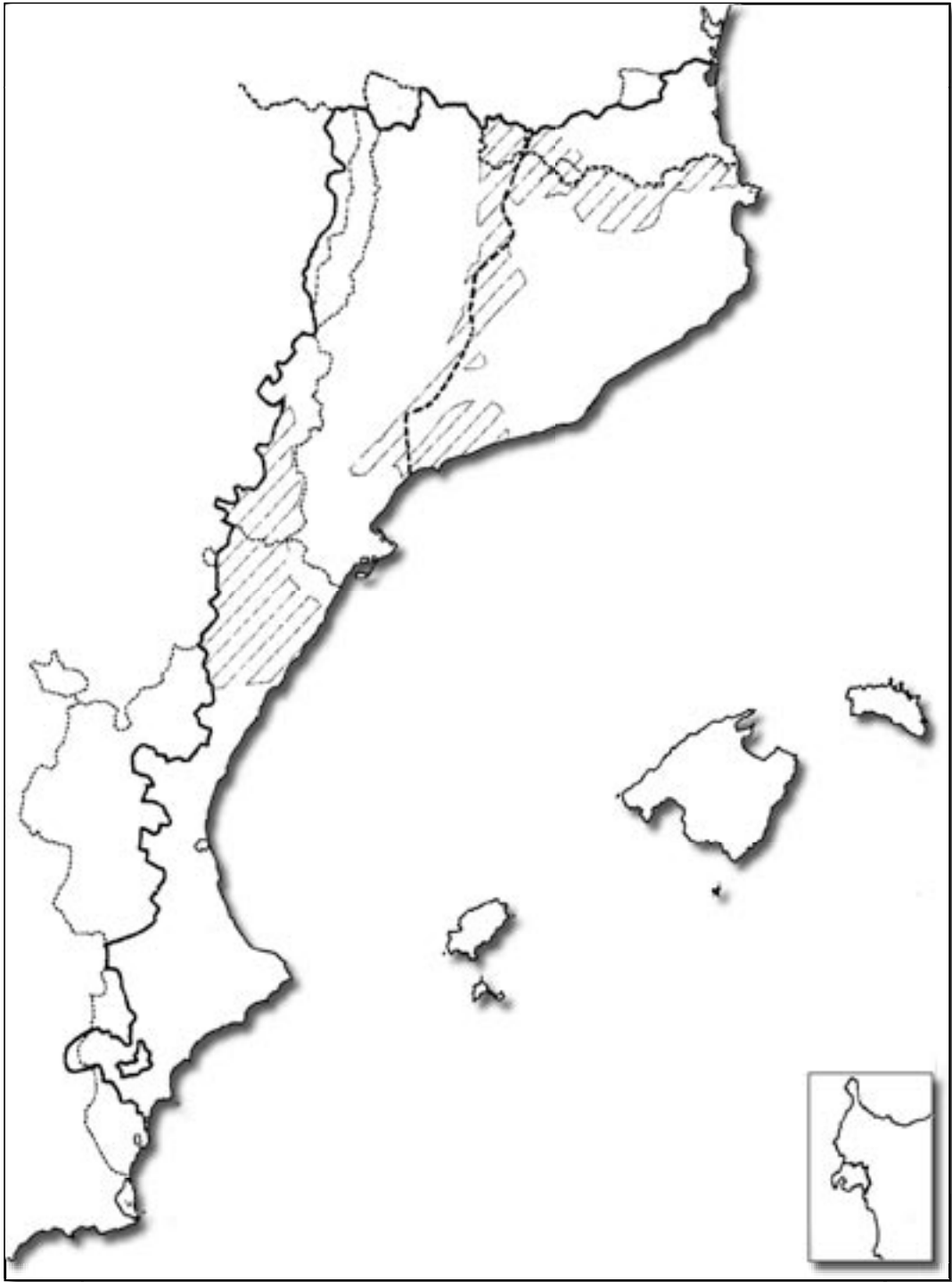

Activitats

---

1. Llegeix atentament la carta anterior de Joan Coromines i digues quina és la posició que defensa el nostre filòleg en relació amb la llengua literària.
2. El terme *llengua literària* es va usar durant els anys cinquanta i seixanta del segle xx per referir-se al que avui anomenem *llengua estàndard*. Busca i assaja una definició de *llengua estàndard*.
3. Totes les llengües acostumen a tenir varietats dialectals més o menys marcades. Busca la definició de *dialecte*.
4. La llengua catalana té dos grans grups dialectals. Quins són? En quantes varietats se subdivideix cadascun d'aquests dos grans grups? En què es basa aquesta gran divisió *dialectal*?
5. Situa en el mapa adjunt els diversos dialectes i subdialectes que té la llengua catalana.

Font: *Mapes per a l'estudi de la llengua catalana. Com ensenyar català als adults*. Suplement núm. 6. Barcelona: Direcció General de Política Lingüística, 1989.

UNITAT 6

El Diccionari Coromines, el poema de la llengua

El projecte d'edició, per part de J. Coromines, d'un diccionari etimològic català és anterior a la realització del diccionari castellà. De fet, el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (Barcelona, 1980-2001, 10 volums) «és l'obra de tota una vida», com diu el mateix Coromines en el prefaci de l'obra: «Des de 1922, data de les primeres notes preses amb aquest objecte, no he parat mai de dedicar-m'hi en forma creixent. La meua vida, i la vida de la col·lectivitat, em van anar obligant a una infinita sèrie de tombs i marrades que m'apartaven de la dreta línia d'aquesta obra. Però jo m'hi tornava, i el llibre en certa manera es revenjava, engruixint i amplificant tots dos el tresor d'idees i d'informacions destinades a la meua obra de sempre, en una proporció igual o doble de la que exigien aquests altres treballs que he qualificat de marrades,

i perfeccionant els mètodes i elevant el nivell del futur diccionari català. L'obra corria el perill que la seva mateixa massa i rigor em descoratgessin d'encetar-ne la redacció definitiva.» I de fet, era cert. Tant es va endarrerir el projecte d'edició, per culpa de circumstàncies individuals i col·lectives, que el *Diccionari Coromines* hauria pogut acabar essent únicament una calaixera, monumental, això sí, però calaixera al cap i a la fi. Quan Coromines es jubilà com a catedràtic de la Universitat de Chicago i retornà a Catalunya l'estiu de 1967, havia reunit una massa fenomenal de materials, ordenats en cèdules o fitxes, desades en un gran cedulari o calaixera, resultat de més de quaranta anys de recerca sistemàtica, però li calia trobar el que era més difícil: un editor que volgués arriscar els diners en un projecte que es preveia ruïnós. En aquest sentit va ser providencial la trobada de Max Cahner, un editor de prestigi, que havia projectat i portat a terme grans projectes editorials, com la *Gran enciclopèdia catalana*, i que l'any 1972 havia fundat una nova editorial —Curial Edicions Catalanes. Max Cahner, quan era editor d'Edicions 62, ja havia proposat a Coromines l'edició d'un diccionari etimològic català abreujat, proposta que Coromines declinà en rodó sota l'argument que això no era possible fins que no s'ha-

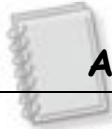

gués publicat el «gran» diccionari etimològic català, obra que només ell podia fer. Max Cahner, ara al capdavant de Curial, es va oferir a editar aquest gran diccionari etimològic. Coromines, finalment —i afortunadament— acceptà la proposta.

El novel·lista i editor Joan Sales treballà inicialment en la revisió d'originals del Diccionari Coromines. La seva correspondència en dóna testimoni: «Us repetiré que més que un diccionari em sembla el poema de la llengua» diu en diverses ocasions. Sales no es cansa d'elogiar-ne tant el contingut com la forma —«l'estil em sembla perfecte, modèlic». I més endavant hi torna: «el vostre estil em sembla sempre modèlic en el sentit exacte del mot, o sigui que es pot posar com a model de català —i no dubto que s'hi posarà temps a venir. I no pas per la vostra autoritat com a lingüista (que no sempre els lingüistes són un model de bon estil), si bé també això hi pot ajudar, sinó perquè teniu realment l'instint, propi dels bons escriptors, del llenguatge simple, directe, natural, “clar i català”».

El primer volum del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, que comptaria amb la col·laboració del seu deixeble canadenc Joseph Gulsoy i del mateix Max Cahner, l'auxili tècnic de Carles Duarte i d'Àngel Satué i el suport econòmic de «la Caixa», aparegué pel febrer de 1980. A partir d'aleshores aparegueren l'un darrere l'altre la resta de volums a un ritme increïble de gairebé un volum l'any: I (A-BL), 1980; II (BO-CU), 1982; III (D-FI), 1982; IV (FL-LI), 1984; V (LL-NY), 1985; VI (O-QU), 1986; VII (R-SOF), 1987; VIII (SOG-UX), 1988, i IX (V-ZUM), 1991. El darrer volum, el X, que contenia un Suplement que Coromines deixà enllestit abans de morir, es publicà conjuntament amb els índexs, que processaven 282.251 entrades, i que es publicà l'any 2001. De fet, J. Coromines havia deixat enllestida la redacció del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* per l'octubre de 1985, quan tenia vuitanta anys.

El contingut del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* —abreujat amb la sigla DECat— s'estructura en dues columnes de seixanta línies per pàgina, numerades de cinc en cinc, innovació lexicogràfica que permet la localització exacta de qualsevol terme o mot. Les paraules s'ordenen alfabèticament per famílies de paraules encapçalades per l'entrada principal pertinent. Les remissions internes permeten la localització de qualsevol paraula dins l'entrada principal. Però els esmentats índexs són un ajut essencial en aquesta localització.

Activitats

---

1. En quin any va començar Coromines a recollir materials per a l'elaboració del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*? Quina edat tenia aleshores?
2. A quines circumstàncies individuals i col·lectives que van endarrerir l'edició del DECat fa referència el text?
3. Coromines va ser *full professor*, és a dir, 'catedràtic' d'una prestigiosa universitat nord-americana. Quina universitat era? Té pàgina web? Quina és? En quina ciutat està situada?
4. Per què Coromines no va acceptar fer un diccionari etimològic abreujat la primera vegada que li ho va proposar Max Cahner?
5. Una de les persones que va col·laborar amb Joan Coromines va ser el novel·lista Joan Sales. Busca la vida d'aquest gran escriptor i digues per quina novel·la és conegut.
6. Qui va dir que el DECat era el «poema de la llengua»? Per què ho deia?
7. De quants volums consta el DECat? Entre quins anys es va publicar? Coromines, va poder veure els deu volums publicats?
8. Què és una família de mots? Posa com a exemple tota una família de mots.
9. Quina és la innovació lexicogràfica del DECat que permet la localització exacta del mot?

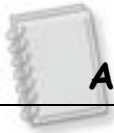
UNITAT 7

El *Diccionari etimològic* de Coromines, molt més que un diccionari

Els deu volums que conformen el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat), de Joan Coromines, constitueixen una obra molt peculiar que, en alguns aspectes, s'allunya de la fredor i la impersonalitat que atribuïm a aquests productes lexicogràfics. La personalitat de Coromines envaeix els milers de planes de la seva obra i crea un concepte nou de diccionari que va més enllà del que classificaríem purament com a etimològic. Així, al costat de disquisicions científiques impecables trobem records de la seva vida i de la seva infantesa; entre citacions d'autoritats hi ha atacs furibunds contra els enemics de Catalunya i de la llengua catalana; al costat d'ètims i de transcripcions fonètiques hi ha les seves opinions polítiques, morals i literàries. Això fa del *Diccionari etimològic* de Coromines un llibre apassionant en què a cada pas ens pot sortir l'empremta del nostre filòleg en forma d'ironia, d'exabrupte o de record elegíac.

Tot aquest conglomerat de característiques ha fet que aquest *Diccionari etimològic* s'hagi convertit en tot un fenomen popular i social difícil d'entendre en una obra científica d'aquestes característiques. Així, per exemple, l'aparició del primer volum del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines el dia de Sant Jordi de 1980 va provocar un fet difícilment repetible enlloc més en una obra d'aquestes característiques: es va exhaurir en un sol dia.

En els exercicis que teniu tot seguit veurem alguns exemples d'aquestes característiques que han fet del *Diccionari etimològic* de Joan Coromines molt més que un diccionari.

Activitats

1. Fixa't com està estructurada la informació en una entrada del DECat.

Busca les entrades de les paraules següents i omple les graelles que tens a continuació, segons l'exemple de l'entrada *bagatel·la*.

Significat

Origen

1a documentació

Discussió sobre l'origen i l'evolució

BAGATEL·LA, 'cosa de poc valor', de l'it. *bagattella* 'joc de mans', 'fotesa', d'origen incert; segurament per conducte del francès o del castellà. I.^a doc.: 1803, Belvitges.

En castellà, Cervantes i Lope de Vega el consideren encara un mot purament italià, l'equivalent del qual fóra el cast. *niñería*, i el dicc. de Crist. de las Casas no el reconeix sinó com a mot italià, no castellà. Però ja Lope mateix l'usa altres vegades com a castellà, i el mateix fa el xilè Alonso de Ovalle, el 1644. Amb tot, va continuar conservant un fort regust estranger, i per bé que els escriptors gal·licistes dels Ss. XVIII i XIX el van emprar força, per influència del fr. *bagatelle*, italianisme molt arrelat en l'idioma veí, avui encara hi és més poc viu que l'autòcton *frjolera*. Es discuteix si l'it. *bagattella* prové de *BACA* 'fruit' (Schuchardt, *Z. f. vgl. Spr.* XXI, 451) o més aviat d'una forma franco-provençal equivalent a l'oc. ant. *bagassel*, fr. ant. *baassel* 'titella', *basteler* 'fer jocs de mans', cosa que explicaria la primera de les accs. italianes, tan antiga com l'altra, ja que totes dues apareixen ja en el S. XV, en el *Morgante* de Pulci.[†]

[†] Veg. Suchier, *ZRPb.* XIX, 104; G. Paris, *Rom.* XXIV, 311; algun detall més en Terlingen, 358-9, i en Sainéan, *Sources Ind.* I, 409; idea inacceptable de Gamillscheg, *BbZRPb.* XLIII, 29 n.

Mot Bagatel·la

Origen i evolució
Llengua de la qual prové, canvis que ha sofert...

De l'italià *bagattella*, a través del francès o del castellà.

Significat
A vegades el significat originari i l'actual no coincideixen

Actualment, 'cosa de poc valor'. Abans, 'joc de mans'.

Primera documentació

1803

Derivats

Altres
Comentaris i observacions que t'hagin cridat l'atenció

Discussió sobre l'origen i l'evolució.

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

BALDAQUÍ, 'dosser solemne que cobreix el tron d'un sobirà o d'una imatge o objecte religiós', antigament tela preciosa, importada de *Bagdad*, anomenat *Baldac* a l'Edat Mitjana; fou un antic adjectiu ètnic derivat d'aquest nom, i en la seva forma moderna el mot ha estat adaptat de l'it. *baldaquin* a causa de l'ús que se'n fa com a cobricel dels papes. □ 1.ª doc.: 1839, «dosser del papa», Lab.; com a nom de la tela, indirectament 1325, en docs. d'Aragó, a on degué passar des del català.

Mot **Baldaquí**

Origen i evolució

Significat

Primera documentació

Derivats

Altres

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

BETUM, del ll. BITŪMEN id., mot no italià sinó provinent del cèltic. □ 1.ª doc.: *bitum* c. 1380, Eiximenis.

Mot **Betum**

Origen i evolució

Significat

Primera documentació

Derivats

Altres

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

CLASSE, pres del ll. *classis* id., o sigui 'grup de gent (o coses) semblants', que primitivament significà 'crida a les armes', 'quinta' (d'on especialment 'tropes de marina' i 'esquadra'), i d'allò va passar a designar les diverses crides o quintes i les diverses mentes de ciutadans i d'objectes. □ 1.ª doc.: 1560 (amb el sentit purament llatí de 'armada naval', 1542).

Mot **Classe**

Origen i evolució

Significat

Primera documentació

Derivats

Altres

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

COMÈDIA, pres del ll. *comœdia* i, aquest, del gr. *κωμῳδία* id., en part per conducte de l'italià; en grec és derivat de *κωμῳδός* 'actor còmic', compost de *κῶμος* 'festa amb cants i balls' i *ᾄδω* 'jo canto'. □ 1.ª doc.: fi S. xiv, Eiximenis; c. 1472, Joan Esteve: «est villanus cantus, vel qui tractat de rebus rusticanis →» (fº d6). I crec que se'n podria assenyalar algun cas referit clarament al poema de Dante, si més no en el títol de la seva literal i artificiosa adaptació o calc per Andreu Febrer (1429); el *DTO*, ja en l'ed. de 1640, i molt més en la de 1660, en dóna moltes variants fraseològiques i terminologia.

Mot **Comèdia**

Origen i evolució

Significat

Primera documentació

Derivats

Altres

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

CRIC, mot onomatopèic i de creació expressiva. 1.ª doc.: S. xv, Fc. de la Via (DAg.); 1640, DTo.: «crich, so és cuquí: avariçós; dit així del crich-crich, soroll que fa lo diner, en la lludriola, caixeta o capseta de l'hospitals; 1839, Lab.: «cuquí; pobre, que vol aparentar lo que no pot, *quiero-y-no-puedo*».

Mot **Cric**

Origen i evolució

Significat

Primera documentació

Derivats

Altres

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

DÀTIL, prové, per via semi-popular, del llatí DACTYLUS id., i aquest, del gr. δάκτυλος id., pròpiament 'dit', per comparació de forma. 1.ª doc.: 1249.

Mot **Dàtil**

Origen i evolució

Significat

Primera documentació

Derivats

Altres

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

FRAC, del fr. *frac* id., pres probablement de l'angl. *frock* 'hàbit de frare', 'bata de dona o de noi', 'frac', que per la seva banda es prengué del fr. *froc* 'hàbit de frare', i aquest, del fràncic *FRUKK 'gec, americana' (b-al. ant. *broc*, a-al. ant. i neerl. mj. *roc*, al. *rock*, ags. *rocc*, esc. ant. *robér*). 1.ª doc.: 1789 (*DAG.*); Lab. 1864, no 1839.

Mot **Frac**

Origen i evolució

Significat

Primera documentació

Derivats

Altres

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

GATZARA, de l'ár. vg. *ġazra* 'loquacitat', 'murmuri', 'remor', derivat del verb *ġazzar* 'abundar', 'parlar loquaçment'. 1.ª doc.: fi S. XIII.

Mot **Gatzara**

Origen i evolució

Significat

Primera documentació

Derivats

Altres

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

NYORA, 'varietat de pebrot, petit i rodó, molt coent', dit més sovint *nyoreta* perquè és de mida petita (cf. cast. *guindilla, cerecilla*); s'usa al País Val, i en altres parts on es cultiva aquesta varietat de pebrot; és ben usual també a Múrcia on coincideix amb *ñova* 'sírnia' (cast. *noria*) i sembla ser una aplicació secundària d'aquest mot encara que no és clar si directament o a través de *Nora*, nom de poble; com a nom de vegetal devia propagar-se al País Val. per la fama de les *nyores* murcianes. □ *1.ª doc.*: Escrig 1851.

Mot **Nyora**

Origen i evolució

Significat

Primera documentació

Derivats

Altres

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

PAIO, PAIA, 'murri', 'persona llesta i vulgar', i en termes de llenguatge baix i groller, 'persona, subjecte, soci', pres del cast. vulgar i agitanat *payo, paya*, on començà per significar 'pagès, pagerol, rústic'; i, usat molt per gitanos i gent plebea, prengué el significat de 'persona massa llesta però ordinària': en castellà ve probablement del nom propi de persona galleg *Payo*, resultant en aquest llenguatge de la normal evolució fonètica del ll. PELAGIUS, cast. *Pelayo*, nom que essent

d'allò més freqüent entre els rústics gallegos, fou pres en castellà com a símbol de l'home ordinari i groller, però garneu i dotat de murrieria. □ *1.ª doc.*: c. 1880, *DAG.*; 1903, F. de Querol; 1910, J. Vallmitjana, *La Xava*, 1910, en una frase netament caló, *BDC VII*, 49. Raono i documento la història del mot en castellà (on ja apareix com a terme de «germanias» en el S. XVI) en el *DCEC/DECH*; vegeu aquí IV, en particular 444a:10-26, 442a:31-33.

Mot **Paio**

Origen i evolució

Significat

Primera documentació

Derivats

Altres

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

POTABLE, pres del ll. *potabilis* id., derivat de *potare* 'beure un líquid, abeurar-se'n'. □ 1.ª doc.: JRoig. «Dones --- / qui bé n'espera / espera'l punt / que puig amunt / l'aygua del riu; / que torne viu / espera'l mort; / e, bufant fort / en sa fornal, / filosofal / pedra, curable, / or fet *potable*, / argent de coure / ---» (*Spill*, 8534). En lèxics des de Lacav.: «*potable* o *sorbible*, lo que se pot beure --- or *potable* ---».

Mot	Potable
Origen i evolució	
Significat	
Primera documentació	
Derivats	
Altres	

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

RESAR, pres del cast. REZAR (*DCEC/DECH*) que és descendent de RECITARE, normal segons la fonètica històrica d'aquell idioma. En català fou un castellanisme, de primer absolutament resistit, avui tolerat i segurament admissible, si bé cal preferir-li *pregar* o *orar*: s'introduí per obra dels predicadors botiflers i acastellanats que tant dominaren en els Ss. XVI-XVIII, al mateix temps que altres castellanismes d'església, com *entregar*, *llaga* etc. Entre nosaltres no es documenta fins al *DTc.* de 1647. Es fa notar, però, com Aribau

refusa d'usar-lo, en la *Oda* («en llemosí al Senyor *pregava* cada dia»), i d'altra banda com hi cauen gent de caràcter poc genuí i molt influenciada pels predicadors: «se arreglà ab permís de Sa Santetat --- poderse *rezar* o cantar matines en la cathedral a --- l disabte --- de rams», Maldà (*Excurs.*, p. 171); «ceremònies que deu observar el sacerdot en la celebració de la missa *rezada* conforme --- l missal Romà ---», Cristòfol Fiol a. 1684 (*JMBover, BiEscrBaf.* t, 295): amb una -z- cloqüent.

Mot	Resar
Origen i evolució	
Significat	
Primera documentació	
Derivats	
Altres	

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

SÍNDIC, pres del ll. *syndicus* 'advocat i representant d'una ciutat', i aquest, del gr. *σύνδικος* 'defensor', 'membre d'un tribunal administratiu', i aquest, de *δίκη* 'justícia' i *συν-* que expressa col·laboració.
1.ª doc.: Muntaner.

Mot **Síndic**

Origen i evolució

Significat

Primera documentació

Derivats

Altres

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

TUTIA, 'òxid de zinc', de l'ár. *tūtiyā* 'sulfat de coure'. 1.ª doc.: S. XIV.

Mot **Tutia**

Origen i evolució

Significat

Primera documentació

Derivats

Altres

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

- 2.1. Abans de llegir atentament l'article *felipa* del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* —abreujat amb la sigla DECat—, intenta esbrinar el significat d'aquest mot d'entre els que hi ha a continuació:
- 'dona d'en Felip'
  - 'travessa de ferrocarril'
  - 'pastisset de crema recobert de brioi'
- 2.2. Coromines, en la formació del mot *felipa*, parla del «nom d'un rei odiós» (III, 937b3-4). A quin rei es refereix? Fixa't que més avall torna a parlar-ne amb les paraules següents: «com el nom del més gran enemic de la pàtria» (III, 937b23-24).
- 2.3. En aquesta mateixa entrada Coromines fa referència a *Can Felip*, mot amb què els catalans fèiem (i encara fem) referència a un lloc molt concret. Quin és?

FELIPA, 'travessa del ferrocarril', de l'angl. *sleepers* (pron. igual que *slips*, pròpiament 'dormidors') que designa aquestes mateixes travesses: estergit imperfectament en una forma *salipar* pels capatassos de les obres ferroviàries, fou imitat pels pagesos i obrers com *felipes*, potser no sense adaptar-ho al nom d'un rei odiós que el poble recordava. □ 1.ª doc.: 1905.

- 3.1. En l'entrada *témpores* (VIII, 392b23-39), que trobareu dins l'article *temps*, Joan Coromines dóna una explicació a l'expressió popular «què té que fer el cul amb les quatre témpores?», que ha donat la frase feta «confondre el cul amb les témpores» amb què expressem 'que hom no té les idees clares'. Quina és aquesta explicació?
- 3.2. Quan va ser recollida, aquesta faula?
- 3.3. Havies sentit mai abans aquesta expressió?

Témpores: «les quatre témpores» 1480 (*DAG.*), ll. *tempóra* pl. de *tempus*, dit dels períodes anyals, en aplicació eclesiàstica; sovint popularitzat o deformat pel poble: *tempres* 1406, *DAG.*; d'on l'exercici religiós, i dites populars molt repetides; a Serrallonga de Vallespir la història és que el Maligne havia donat entenet a un sastre que el portaria a coll, dins d'un sac, i quan el cridà un altre i el babau va oir «On vas Santans? —Porto el sastràs. —Valga'm les *témpres* de Sant Tomàs! —Bé te valran si fetes les has!» tingué força d'arrencar a córrer amb un «besa-me el cul i posa-hi el nas» (1959). Qui sap si ve d'això la dita «què té que fer el cul amb les quatre témpores?» [1915, i ja en Belv.]. El concepte popular, avui es confon o varia en català i en gascó: per als uns són per Nadal, per a d'altres per un sant (Pere, Tomàs...); detalls d'Aran, Bigorra etc. en *ALGc.* iv, 1529-30.

- 3.4. Fixa't que aquesta mateixa narració torna a aparèixer per il·lustrar el mot +*sastràs* (VII, 715b14-24), derivat del mot *sastre*. Quines diferències cronològiques, geogràfiques i estilístiques hi ha entre aquests dos exemples?

DERIV.: +*Sastràs*, no augmentatiu sinó despectiu en els dos vessants dels Pir. Or.: contem a La Menera que un sastre cobejós tractà amb un home negre, que aparegué amb un sac de faves, i aquest li digué que l'hi donava i encara el portaria a coll si es ficava ell mateix en el sac, com ho féu, per gran camí; però, de cop, sentint el diàleg: «—On vas / Satanàs / tu i el cabàs? /

- 4.1. Busca la paraula *repicó* (VI, 525b-526a5) dins l'entrada *picar*. Coromines parla del *repicó*, 'seguit de cops donats amb un picaporta, generalment després d'un o més tocs pausats indicadors del pis on hom vol trucar, per tal d'indicar la segona porta de cada replà', que els feien fer les porteres. Si feies quatre pics pausats seguit d'un *repicó*, a quin pis trucaves? I si feies dos cops sense *repicó*?
- 4.2. Quin exemple posa Coromines de *repicó*?
- 4.3. Quants anys tenia Coromines quan es feia aquest *repicó*?
- 4.4. Fixa't com al final d'aquesta entrada (VI, 526a4-5) critica els saberuts. Quina expressió usa? Quin sentit té aquesta expressió?

Repicó [1805, dicc. Belvitges]: «crebra festivaque cymbalorum pulsatio», que potser no és gaire més clàssic que allò de «mensula nocturna» que atribulen a... Ovidi, per la 'tauleta de nit', perquè em sembla que es tracta d'aquell *repicó* que ens feien fer les porteres barcelonines, quan havíem de cridar algú que visqués a la segona porta d'un replà, en els temps idíl·lics de 1915-20 en què encara n'hi havia, per estalviar-se de pujar l'escala: —El que viu al tercer pis, segona? Truqui tres pics i *repicó*— amb el picaporta

- 5.1. Els records personals de Joan Coromines clapegen les pàgines del seu *Diccionari etimològic*. Un dels exemples més paradigmàtics d'això que diem seria el mot *immarcescible* (V, 473b39-44), que trobem dins l'entrada *marcir*. Quin significat té aquest mot?
- 5.2. Per exemplificar aquest mot, Joan Coromines usa uns versos que sabem que van ser compostos per ell mateix, tot i que no apareixen signats, dedicats a la seva dona. Quins són? Copia'ls una altra vegada posant cada vers en una línia a guisa de poema.
- 5.3. En quina data van ser compostos? Quants anys tenia aleshores Coromines?

MARCIR, del ll. *marcir* id. □ 1.ª doc.: c. 1450, Ausiàs Marc.

- 6.1. Abans de buscar el mot *xiruca* en el DECat, intenta fer una definició de diccionari d'aquest tipus de calçat tan popular i tan estimat per Coromines. Després compara la teva definició amb la que en fa Coromines.
- 6.2. Fixa't que aquest mot va encapçalat amb el símbol (+) amb què el DECat marca els mots catalans no registrats fins aleshores (1980-1991) en els diccionaris catalans. Mira si aquest mot (o algun altre que dugui aquest signe) ha estat recollit en el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC).
- 6.3. Fixa't en l'apartat *1a documentació*. Quan s'esmenta per primera vegada aquest mot?
- 6.4. Quina altra informació de tipus personal hi afegeix Joan Coromines?

+XIRUCA, 'sabata de camp amb sola de goma per fora, i de cànem per dins, i empenya fionja', mot recent d'origen incert, si bé se li veu una versemblant etimologia basca. □ 1.ª doc.: devien introduir-se a Bna. c. 1950; jo n'uso des de 1953.

- 6.5. De fet, el nom *xiruca* és la marca registrada d'aquest calçat, *Chiruca*, i aquesta marca és un diminutiu gallec del nom personal *Mercè*. El fabricant català Esteve Fontfreda va adoptar el nom en honor de la seva dona, que es deia així. Quin origen li atribueix Coromines?
- 7.1. La relació de Joan Coromines amb la comarca del Maresme, i concretament amb el poble de Sant Pol de Mar, en què va passar les vacances de la seva infantesa, és patent en molts dels articles del diccionari. Fixa't, si no, en la informació que ens dóna en l'entrada *xumaina*. Quin sentit té aquest mot?
- 7.2. Quan el va sentir i en quin any?
- 7.3. En boca de qui?
- 7.4. Quina relació tenia Coromines amb aquest personatge?
- 7.5. Llegeix també el fragment II, 296b14-28, que correspon a l'entrada *brúixola*, en què també fa referència a Sant Pol de Mar. A quin pescador en concret fa referència?
- 7.6. Quin motiu tenia?
- 7.7. De quins anys parla? Quants anys tenia aleshores Coromines?

XUMAINA, Maresme, jo mateix recordo de jove haver oït algun cop als pescadors de StPolM *lumaina*, per un temps de mar sense vent, però més xafogós que la mera calma *sangrenta*; i trobo que el meu pare també s'havia anotat «es diu que *fa xumaina* quan el temps està en calma, amb senyals de pluja», de boca del pescador més savi en vocabulari, el que ens solia informar: 1927, *Llibre de St. Pol*, inèdit (p. 17). *AlcM* diu que té el mot de Canet i de Pineda, però és només amb el sentit de *xumais* «senys» (realment veig que ara també ho diuen alguns a St. Pol en aquest sentit).

En el sign, marí, que deu ser l'únic propi, aquest mot local sembla ser una alteració del català antic *ALBAINA* 'calma blanca', que, passant per **aybaina*, *aum-* (amb la normal contracció *ai X áj*) es degué encreuar amb una forma occitano-francesa del radical *CAUMARE*; cf. *FEW* II, 538bss., 539a38, b9, b42ss.: oc. *chaumais* «temps chaud et lourd, qui invite au repos», i anàlogament *chaumado*, *chaumiero*, *chaumarello*, *chaumasso*; o equiparar la *x-* a la del tipus *xardor*, *xivernar*. Cert que també el Lab. porta un *xumaina*, amb mera remissió a *sindèresis*: si hi ha confusió ja deu venir, doncs, de més amunt que *AlcM*; i així com així ha d'haver-hi confusió en grau més o menys gran.

- 8.1. Llegeix l'entrada *zèfir*. Escribeu el significat d'aquest mot i fes una frase en què hi aparegui.
- 8.2. En aquest article Coromines fa un abrandat discurs a favor d'Europa. Quin futur li augura?
- 8.3. Què caldria fer, segons Coromines, per assolir aquest objectiu?
- 8.4. Què penses del que opina Coromines sobre aquest fet?

ZEFIR, pres del ll. *zephyrus*, i aquest, del gr. *ζέφυρος* id. □ 1.ª doc.: 1840 Lab.
 «... / La Náyade se banya / en la fontana de lletosa escuma / ... / y, en cada flor, los zèfirs amorosos / de púdica Napea / ...», *Atl.* VII, 17.17.¹

UNITAT 8

El *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* de Joan Coromines, obra de referència mundial

La primera gran obra lexicogràfica de Joan Coromines va ser el *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (1954-1957, 4 volums).

Joan Coromines va emprendre la realització d'aquest diccionari etimològic de la llengua castellana des de l'exili, davant la impossibilitat de poder-se dedicar momentàniament a la llengua catalana. A aquesta circumstància s'hi afegiren raons d'índole econòmica i també la necessitat d'omplir un buit dins el camp de l'etimologia d'una llengua d'un pes demogràfic tan important com la castellana. Així ho reconeixia J. Coromines al prefaci de l'obra: «Todo el mundo está de acuerdo en que la publicación de un diccionario etimológico castellano era necesaria y urgente, y aún puede asegurarse que todos los entendidos deseaban fuese una obra extensa y documentada abundantemente.»

El *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, de J. Coromines, va ser, doncs, el primer diccionari etimològic de la llengua castellana elaborat amb criteris científics. Així ho afirma ell mateix en una carta (15-XII-1942) a F. de B. Moll, escrita en castellà des de Mendoza (Argentina), seu de la Universidad Nacional de Cuyo, per poder passar la censura: «Estoy preparando un Diccionario etimológico castellano, el primero científico que salga. Espero tenerlo listo dentro de tres años. Y al mismo tiempo voy construyendo otro diccionario para el que me siento más preparado aún», fent clara referència al diccionari etimològic català. Aquesta recança de no poder dedicar-se al diccionari etimològic de la seva llengua serà una constant.

La cronologia dels fets relacionats amb aquest diccionari ens indiquen, doncs, que el propòsit de fer-lo ja era ferm poc després d'exiliar-se i que amb tota seguretat ja hi treballava recollint dades a partir de 1941, probablement l'any anterior i tot, un cop ja instal·lat a l'Argentina, on va arribar exiliat al final de la Guerra Civil (1936-1939). La redacció s'inicià pel gener de 1947, des de Chicago, on l'any anterior s'havia incorporat a la Universitat de Chicago com a professor de filologia romànica, com ens confirma una carta a Pompeu Fabra (7-I-1947), que també expressa l'esperança que la conclusió «en menys de dos anys» li serveixi per poder tornar a casa: «Crec que això m'és necessari per a tornar en les millors condicions possibles a Catalunya: és a dir, crec que gràcies al prestigi adquirit per la càtedra que deixaré a Xicago i al diccionari, podré compensar en part el perjudici desastrós que duria a la meva carrera la continuació del règim franquista o d'un règim més o menys afí.»

En termes similars s'expressa en una carta adreçada a C. Riba (16-II-1949), en què recapitulava la feina feta des de l'any 1940, i deia que havia aplegat, per al diccionari etimològic castellà, «una massa que passa de 200.000 cèdules», on també confirmava que ja havia escrit 1.600 pàgines i confessava que «el “contra-

ban” català que passo en aquest llibre és molt fort», que era la petita venjança que J. Coromines es prenia per no poder dedicar-se al diccionari etimològic català.

Els terminis imposats no es van complir mai, perquè la feina empresa era descomunal. Durant aquests anys de redacció del diccionari etimològic castellà, J. Coromines estava absorbit completament per aquesta feina i portava un ritme de vida frenètic i espartà: «M’aixeco a les 7, dino de pressa, i no torno a casa fins a les 9 o quarts de 9 del vespre, generalment, alguns dies més tard, literalment exhaurit per l’esforç diari; el repòs total del diumenge, en aquestes condicions, és d’importància essencial. És necessari d’escriure cada dia un cert nombre mínim d’articles si vull acabar el diccionari en el termini curt que m’he fixat (pensi que solament en els mots en GA- hi va haver 155 articles –sense parlar dels derivats), i quan un dia m’escaic a trobar un o dos articles llargs o difícils (com els que li vaig enviar de mostra) he de treballar tot el dia frenèticament i acabo a les 10 del vespre.» (de J. Coromines a C. Riba, Chicago, 22-VIII-1949).

La feina avançava –«ja acabo la M i per tant arribo als 2/3 del llibre», escriu a C. Riba (14-III-1950). De fet, pel novembre de 1951, després de més de deu anys de feina ininterrompuda, Coromines deixà enllestida tota l’obra, que es començà a publicar a finals de 1954. El 4 de desembre de 1954 així ho comunica a C. Riba: «D’un moment a l’altre rebran el primer volum del meu *Diccionari Etimològic*», alhora que li demana que «observi com he fet posar en els indrets més conspicus el nom de l’Institut, com el meu nom figura escrit en català al peu del pròleg i en castellà no figura enlloc, i com la dedicatòria va en català.» Efectivament, la portada del diccionari assenyala que l’autoria és de «Joan Corominas, profesor de Filología Románica en la Universidad de Chicago, miembro del Institut d’Estudis Catalans». La dedicatòria diu: «A la memòria del meu Pare, pare del cos i de l’esperit. A la meva estimada Mare. A la meva Dona, que m’ha donat força per a acabar aquest llibre.»

Les paraules s’ordenen alfabèticament per famílies de paraules encapçalades per l’entrada principal pertinent. Així, per exemple, les paraules *moda*, *modal*, *modelar*, *modelo*, *moderación*, *moderar*, *moderno*, *modestia*, *modesto*, *módico* i *modificar*, entre altres, s’engloben dins la paraula *modo*. Les remissions internes permeten la localització de qualsevol paraula dins l’entrada principal. Així, per exemple, si es busca el significat de *cómodo*, el diccionari ens remet a «V(éase). modo». El contingut s’estructura en dues columnes de seixanta línies per pàgina, numerades de cinc en cinc, innovació lexicogràfica que permet la localització exacta de qualsevol terme o mot. Així, per exemple, es pot localitzar el mot *acomodación* a IV, 100b40, que vol dir que es troba al volum IV, pàgina 100, segona columna (b), línia 40.

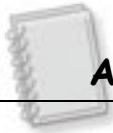
L’obra va ser editada simultàniament per l’editorial suïssa Francke, de Berna, i Gredos, de Madrid, com molt bé explica Coromines, content i satisfet per l’èxit, a Joan Sales (Xicago, 3-XII-1957): «coneixeu el meu *Diccionari crític etimològic castellà* en 4 volums? Ha estat un èxit de crítica. Totes les recensions han estat favorables i molt elogioses, i entre elles n’hi ha 3 o 4 (totes elles entusiàstiques) que són degudes als noms més grans de la lingüística mundial. Més m’ha sorprès que hagi estat també un èxit de venda una obra cara com aquesta i de caràcter estrictament erudit i tècnic. L’han publicada en col·laboració l’Editorial Francke de Berna i Gredos de Madrid amb una tirada de 3.000 exemplars, la meitat per a cada un, amb exclusiva de venda Gredos per als països ibèrics i iberoamericans i Francke

per als altres països. Ara bé s'ha publicat el darrer volum tot just fa pocs mesos i la tirada de la Gredos ja està exhaurida (hi ha llibreters de vell que ja l'anuncien) i la de Francke (que ha negligit completament la propaganda) l'exhaurirà aviat.»

El resultat va ser una obra fenomenal i innovadora, perquè el *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, de Joan Coromines, a més de l'etimologia contrastada de les paraules, donava també abundant informació històrica, perquè «no es posible fundamentar una etimología con el rigor indispensable hoy en día, después de cien años de lingüística científica, sin conocer a fondo la historia de la palabra, y ésta no se puede reconstruir sin un conocimiento global de la vida del vocablo a través de los siglos y a través de todo el espacio abarcado por la lengua castellana y por los idiomas hermanos y afines», donava resposta a «muchísimas» «palabras que nunca hasta ahora habían sido objeto de estudio», amb la intenció de provocar el debat entre els investigadors «harto inclinados, por desgracia, en nuestra especialidad, a insistir en problemas ya muy debatidos, mientras enteras y amplias secciones del léxico permanecen en el estado de terreno virgen», desemmascarava paraules inexistents «porque en ninguna otra lengua occidental son tantas las palabras fantasmas registradas por los léxicos, seguramente en ninguna son tantas las voces y acepciones totalmente inexistentes, debida a un error de lectura o de interpretación», remarcava l'aspecte de «crítico», que assenyala ja el títol del diccionari, en el sentit que «ni en su parte estrictamente española ni en la extranjera, hay datos tomados por su valor aparente ni se aceptan afirmaciones, por autorizadas que sean, sin confirmación de los hechos y de fuentes de primera mano», ressaltava l'aspecte comparatiu, perquè «como toda lengua romance, la historia del vocabulario castellano está llena de vacíos que nunca podremos rellenar. La comparación de los varios dialectos antiguos y modernos, y la del castellano con los demás romances y otras lenguas afines, nos permite reconstruir en gran parte estos hechos borrados por la acción del tiempo. De aquí el aspecto ampliamente *comparativo* del libro». Aquestes eren les característiques tècniques innovadores del *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* que marcaven un abans i un després dins el camp de la lexicografia romànica i que convertiren el «Diccionario Coromines» en una obra de referència mundial.

Del *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* Coromines en va fer, per consell editorial, una edició abreujada en un volum: *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana* (1961).

El *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, de J. Coromines, va tenir tres reimpressions (1970, 1974 i 1976) i va deixar-se de publicar. El motiu és que Joan Coromines ja treballava aleshores, amb la col·laboració de José A. Pascual, en una ampliació i posada al dia de l'obra. Aquesta nova edició, publicada ara en exclusivitat per Gredos, es va fer en sis volums, que entre els anys 1980 i 1991 van veure la llum sota el títol de *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*.

Activitats

---

1. Quines van ser les tres causes que portaren Joan Coromines a elaborar el *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (DCELC)?
2. Quan inicià la recollida de dades per al DCELC? Quan n'inicià la redacció? Quan conlogué l'obra? Quan es publicà? Quants anys hi dedicà en total?
3. Quines característiques tècniques donaren fama al DCECH?
4. Busca al DCECH en quina entrada s'inclou el mot *paralelo* i dóna'n la localització exacta, assenyalant-ne volum, pàgina, columna (*a* o *b*) i línia. Fes el mateix amb les paraules següents: *confiscar*, *enfilado* i *resquicio*.
5. Quantes versions es van fer del *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*?
6. Busca les entrades de les paraules següents i emplena les graelles que tens a continuació, segons l'exemple de l'entrada *arnés*.

Significat

1a documentació

Discussió sobre l'origen i l'evolució

20 **ARNÉS**, 'conjunto de armas defensivas que se acomodaban al cuerpo', 'cada una de las piezas que componen las guarniciones de las caballerías', 'enser', [del fr. ant. *harneis* (hoy *harnais*) 'arnés (1.ª ac.)', y éste probablemente del escand. ant. 25 *herrnest 'provisiones de ejército', compuesto de: *herr* 'ejército' y *nest* 'provisiones de viaje'. *I.ª doc.*: 1385. *Cortes*.
Baist, *ZRPh*, XXXII, 38-39. Del francés ha pasado el vocablo a los demás romances. Brøndal 30 (*Bull. de la Soc. des Ét. Germ.*, 1930) se ha opuesto a esta etimología, en un artículo que no está a mi alcance.
DERIV. *Arnesarse*, ant., 'ponerse el arnés' [*Canc. de Baena*].
35

Origen

Mot Arnés

Origen i evolució

Llengua de la qual prové, canvis que ha sofert...

Del francès antic *harneis* (avui *harnais*) i aquest probablement de l'escandinau antic *herrnest* 'provisions de l'exèrcit', compost de *herr* 'exèrcit' i *nest* 'provisions de viatge'.

Significat

A vegades el significat originari i l'actual no coincideixen

Té dos significats: 'conjunto de armas defensivas que se acomodaban al cuerpo' o 'cada una de las piezas que componen las guarniciones de las caballerías'.

Primera documentació

1385

Derivats

Arnesarse (antic) 'ponerse el arnés'.

Altres

Comentaris i observacions que t'hagin cridat l'atenció

Del francès el mot s'ha estès a la resta de les llengües romàniques.

ASCUA, 'brasa viva', origen desconocido, quizá prerromano. *I.º doc.*: 1251, *Calila* (ed. Allen, 139.71; ed. Rivad., p. 53).

Otros testimonios medievales: *Gral. Estoria I*, 302a24; *Covacho*, ed. P. Pastor, 202'; *Canc. de Baena (DHist.)*; Nebr.; en todas partes ya con el significado moderno; igualmente port. *ascua*, cuya antigüedad deberá investigarse, pues Moraes no da autoridades, y así Fig. como Cortesão lo creen de origen español. Se trata de un vocablo exclusivamente castellano. Luego sería importante un cat. *ascoroll* 'rescoldo más abundante en ceniza que en brasas' (*AJLC IV*, 197) que Hubschmid (*Pyrenäer. vorroman. Urspr.*, 53n.141) relaciona con *ascua*. No me es palabra conocida y ha de ser forma del dialecto occidental (nótese *as-*), en el cual la inicial *as-* corresponde por lo general a un *es-* antiguo; Alcover sólo trae *escarrollar* (con su postverbal *escarroll* y variante local *escorroll*), voz dialectal de Tortosa, con el sentido de 'rebuscar redrojos', de donde fácilmente se podría pasar a 'residuo en general' y 'residuo de ceniza'; es derivado de *carroll* 'gajo, redrojo' (*CARYLIUM*), desde luego sin relación con *ascua*, y aunque no puedo ahora comprobar la cita, supongo que ahí se tratará de esto mismo. Desde los comienzos de la filología romance se ha vacilado entre dos etimologías, muy inciertas ambas, entre las cuales es difícil elegir la más probable; no es nada improbable que ambas sean falsas. Díez, *Wb.*, 426, se inclinaba por una forma germánica emparentada con el gót. *azgō* 'ceniza', que en las demás lenguas germánicas reviste formas con una *k* en lugar de la *g*: a. alem. ant. *asca*, ags. *asce*, escand. ant. *aska*, alem. *asche*, ingl. *ash*'. Con reservas se adhirió a esta opinión Schuchardt (*ZRPh.* XXVIII, 739), haciendo notar que *brasa* y el port. *fosa* 'chispa' son también germanismos. Presenta esta etimología una grave dificultad fonética: aparte del hecho de que el gótico tiene *g*, no nos explica la *u* romance, pues siendo *azgon-* el tema declinado de la voz gótica, de ninguna manera podemos esperar una transcripción romance capaz de explicar el cast. *ascua*. En definitiva la etimología germánica es inverosímil. Mahn, *Etym. Untersuch.* 128, y posteriormente M-L., se declararon por el vasco *ausko*, con artículo *auskoa*, que habría perdido su *u* por disimilación. Jud, *ASNSL* CXXVII, 435n., hizo notar la incertidumbre de esta etimología vasca, y M-L., *ASNSL* CXXIX, 230-1, trató de defenderla. En conclusión el vasco *ausko* es palabra mal documentada, de existencia dudosa y de significado vagamente definido'. Aun si todo esto constara mejor, faltaría averiguar si es palabra autóctona o tomada del castellano; y finalmente: ¿sería *ascua* un vasquismo propiamente dicho, o un iberismo? Lo primero es muy difícil tratándose de un vocablo ya general en el S. XIII; para lo segundo, las bases halladas hasta aquí son endebles. Deberían investigarse los demás casos de

terminación prerromana -*0a*. Hay varios ejemplos toponímicos que pueden apoyar el origen prerromano (*Oscua* 'Huesca'; dos *Assua* en el NO. de Cataluña; un *Ascua*, nada menos, como nombre de ciudad en Plinio), pero el apoyo que le presta el vasco *ausko* tiene escaso valor'. Si constase de alguna manera que existió *AUTS* 'ceniza' en ibérico o protovasco, podríamos suponer que de ahí se derivó en esta lengua un **AU(T)S-CO-A*, étimo de *ascua*, lo cual es posible, pero hasta ahora problemático.

DERIV. *Ascusara* ast. 'brasa' (V).

Esta edición trae *asqua*, pero como Simpson imprime *asqua* sin variante alguna, quizá *asqua* es errata.—Uhlenbeck y Kluge dan dos explicaciones diferentes de la divergencia entre el gótico y las demás lenguas germánicas. Es problema oscuro.—La recogió Humboldt y tras él Van Eys, pero no *Azkue*; tampoco figura en Aitzibel, Manterola, López Mendizábal ni Larraquet. La fuente última parece ser el diccionario labortano de Pouvreau (1656), que define *ausko* «braise, matière de cendres, définition etimologizante que inquieta. Su paisano y coetáneo Olhenart le corrige en *azkua*, que es evidente euscarización de la palabra española; hoy el labortano Lhande no conoce tampoco la palabra. Que el *ausko* de Pouvreau es también alteración del cast. *ascua*, parece indicarlo la falta de *h*. Es verdad que la etimología de *ausko* dentro del vasco es clara, pues los derivados en -*ko* pertenecen a un tipo ordinario, y existe el primitivo (*h*)*aus* 'ceniza' en todos los dialectos. Pero la *h* que este vocablo tiene en los dialectos vascos de Francia con frecuencia corresponde a una *x* ibérica (cat. *quer* = vasco (*h*)*arri*). Si éste fuese el caso de *hanuz*, nuestro *ascua* no podría ser iberismo, sino vasquismo tardío. Lo peor de todo es que el único significado bien real y comprobado de (*h*)*ausko* es sólo 'fuelle' (a. y b. nav., ronc., lab.: *Azkue*) y no hay fundamento para admitir otra cosa.—Martina Franca *ascua* «bruciacchiare» (*ARom.* XV, 125) y otras formas análogas del Mediodía de Italia, se parecen a *ascua* por una pura casualidad. Se trata de representantes locales de *USTULARE* > *uscicare* (*REW*, 9097)

Mot	Ascu
Origen i evolució	
Significat	
Primera documentació	
Derivats	
Altres	

CONSOLA, 'mesa sin cajones, arrimada a una pared, destinada a sostener un reloj, candelabros, etc.', del fr. *console* 'ménsula fija a una pared y 30 empleada como sostén de un balcón o cornisa, o como pedestal de una estatua', 'consola', y éste derivado de *consoler* 'consolar' que en el lenguaje monacal de la Edad Media se empleó en el sentido de sostener materialmente. 1.ª doc.: ya Acad. 35 1884, no 1843 (citas de Pereda y Pardo Bazán en Pagés).

Lerch, *ARom.* XXIV, 167-187 (comp. Spitzer, *ARom.* XXIII, 92-93). El fr. *console* aparece ya h. 1600, en Olivier de Serres, para una especie de 40 modillón o ménsula; del francés pasó también el vocablo al portugués, inglés y alemán. Anteriormente se halla en francés *consolateur* en este mismo sentido (1564, 1571), y en bajo latín hallamos *consolaciones* y *misericordias* en el sentido de "bra- 45 zos de un sillón de coro". En español algunos pronuncian *cómsola*, por influjo de cómoda.

¹ Lerch habla, a este propósito, de «la influencia espiritualizante de la Iglesia». Quizá no es buen ejemplo de este influjo, pues más bien se 50 trata de ingeniosos eufemismos para disimular la molice que en ciertas épocas reinó en muchos conventos medievales.

Mot **Consola**

Origen i evolució

Significat

Primera documentació

Derivats

Altres

PARDO, extraído del lat. *PARDUS*, gr. *πάρδος* 'leopardo', o del gr. *πάρδαλος*, probablemente nombre del gorrion, por el color oscuro de ambos animales; no se puede asegurar de cuál de 45 los dos procede el adjetivo castellano, pero ya en griego tenían ambos nombres raíz común, precisamente por el color parecido en los dos casos. 1.ª doc.: glos. del S. IX o X.

⁵⁰ En el pequeño glosario de nombres de pelos de caballo en que termina el códice de Leiden, y que Bertoni (*Homen. a M. P. I*, 153) atribuye al S. IX o cuanto más tarde al X, figura este adjetivo como traducción del ár. *wahhí*, que por 55 lo demás suele significar 'fiera, animal fiero': me parece probable que ahí designe un rojizo pardusco, según ocurre con otros adjetivos de bestias feroces, como el fr. *fauve* y el cast. *OVERO* ('feroz' en la Arg.)¹. *Pardo* es palabra común al 60 castellano y al gallegoportugués, arraigadísima des-

de antiguo hasta la actualidad; Oelschl. cita ej. de 1073, 1148, 1200 y 1203, en su mayoría como nombres propios, hállolo después en doc. leonés de 1241 (Staaff, 75.62), en el *Libro del Acedrex* de 1288 (376.2), Nebr. registra *parda*, color de pelo: venetusa, y es voz muy común en los textos clásicos; le conviene en general (Lope, etc.) la definición de la Acad. «del color de la tierra, o de la piel del oso común, intermedio entre blanco y negro con tinte rojo amarillento, y más oscuro que el gris». Pero hay también acs. algo distintas: en el concilio de Toledo de 1582 se le equipara a 'ceniciento' o 'gris' (*cinericius*, vid. Du C., *pardus*), y este valor tiene claramente en Fernández de Oviedo, en el Inca Garcilaso y aun quizá en el *Quijote* y otros clásicos (Cuervo, *Ap.* § 540), valor conservado hoy en Colombia y en Andalucía (*RH* XLIX, 530); en Pérez de Hita, a manera de eufemismo, vale 'sucio' (ed. Blanchard II, 193); en Cuba es 'mulato' (Ca. 94), etc.'. *Pardo* no es menos antiguo en Portugal, donde ya figura en docs. de 1111 (*poldro colore pardo*, *Rev. de Dial. y Trad.* VI, 37) y 1258 (Cortesão), y donde se define «de cor intermédia a preto e branco; quasi escuro», «mulato», y localmente «burel».

Pero no se halla este vocablo con carácter autóctono en otros romances (V. lo dicho en *PARDAL*), aunque *pardou*, *pardes*, es préstamo castellano usual en ciertas hablas gasconas (*BhZRP* LXXXV, § 325; Palay), y *pardo* lo fué en el catalán de Valencia (Jaume Roig, vv. 2703 —suprimase la coma—, 4383). Es posible que la creación de este adjetivo arranque de muy lejos en el latín provincial, ya que *pardus* figura en Tablillas de maldición africanas con aplicación al corcel del anfiteatro, y Jud relaciona atinadamente con el pelaje de caballo *pardo* documentado pocos siglos después en el Glosario de Leiden¹. Por otra parte, este adjetivo tendría inicialmente carácter culto, y así se generalizaría en fecha relativamente tardía, si partimos del nombre del leopardo, *leo pardus* o sencillamente *pardus*, *parda*, en latín (*pards* 'leopardos' en Rabelais, *Cinquiesme Livre*, cap. 39); romanizada la primera de estas expresiones en *león pardo* aparece en *Cabala* (Rivad. LI, 34), J. Ruiz (1425a) y Nebr., *leona parda* en la *Profecía de Merli*, traducción catalana coetánea de un original castellano de 1369-77 (*RFE* XXV, 395), etc.

Separado así el vocablo, era forzoso que el pueblo interpretara *pardo* como un adjetivo expresivo de la principal diferencia que separa al leopardo del león, a saber, sus manchas de color negruzco, y de esta manera, en forma muy natural, el vocablo se haría adjetivo sinónimo de negruzco. También cabe, sin embargo, que *pardo* se extrajera de *PARDAL*, en la forma indicada en este artículo, y esta otra alternativa sería más verosímil si pudiera confirmarse que la ac. primitiva fué 'gris'. De todos modos, es fácil el paso de 'gris'

a 'pardo' y viceversa. Señalaron la relación etimológica de *pardo* con *leopardo* y su familia Sainéan (*ZRP* XXX, 570, *Sources Indig.* I, 209), M. L. Wagner (*ASNSL* CXLVI, 148), M.-L. (*REW*, 6232) y P. Barbier (*RLR* LII, 120-1), cuyo artículo debe verse especialmente para los derivados, y en particular los que designan peces.

Desde luego debe desecharse la etimología de Diez (*Wb.* 474), todavía sostenida por Cornu (*GGr.* I, § 129) y M. P. (*Orig.* 270), a pesar de la vacilación de Gonçalves Viana (*Apost.* II, 230-1) y Cuervo (*Disq.* 1950, 343): *pardo* no puede venir de *PALLIDUS* por razones fonéticas terminantes², además de que éste expresa un color marcadamente distinto. Aun después de leer la nota de M. P., M. L. Wagner sigue con razón rechazando *PALLIDUS* (*ZRP* LXIX, 383).

DERIV. *Pardear*. *Pardillo* adj. 'pardo' [S. XV, *Auz.*], m. 'Acanthis flavirostris' [h. 1625, Huerta, *Auz.*]; *pardilla* [Oviedo, *Sumario*: «son como estarnas o perdices de las que acá dicen pardillas» (Nougué, *BHisp.* LXVI)]; *pardela* 'especie de gaviota' [fin S. XVI, J. de Castellanos, en Pagés; Acad. 1914 o 1899], tomado del portugués. *Pardón* 'especie de falcónido de color gris' ast. (Vigón). *Pardusco* [h. 1600, Inca Garcilaso, *Auz.*] o, raro, *pardisco* [1591, Percivale]. Y vid. *EMPARDAR*. CPT. *Pardomonte*.

¹ Dozy, *Suppl.* II, 789b, sin otro apoyo que ese texto, conjetura 'gris' como significado, pero no es plausible entonces la evolución semántica del vocablo árabe.—² De la idea de mezcla de blanco y negro viene el nombre de la antigua institución de los *caballeros pardos*, los que sin ser de sangre hidalga eran eximidos por el Rey del pago de tributos: así en la Probanza de Hidalguía de Hernando de Roxas, a. 1584 (*RFE* XII, 393), en el *Lazarillo* de J. de Luna (Rivad. III, 123), h. 1630, etc.—³ Sin embargo, también cabría, como sugiere Jeanneret, ver ahí un nombre propio de caballo fogoso, por alusión a la acometividad de la pantera.—⁴ No podía haber otro resultado que *paldó, el cual no se encuentra nunca. No es pertinente la comparación con *escarpelo*, disimilación, ni con *armazém*, arabismo, ni con *estárdio*, que no viene de *STOLIMUS*, y ni siquiera con *urce* y *stercó*, donde la L. va precedida de *u*, condición esencial, pues se trata de enmiendas imperfectas de la pronunciación vulgar *uz*, *suco* (como en *azufre*, *duz*, etc.), que no triunfaron más que a medias por haberse hecho la plebe incapaz de pronunciar el grupo *ul* + consonante. Sin duda se cita un *caballo pallido* en doc. de San Millán de 1095 (*Rev. de Dial. y Trad.* VI, 37) mas puede ser una falsa latinización como las que tanto abundan en estos documentos (vid. *BRAVO*); además ignoramos completamente de qué color se trata, y puede ser algo sin relación alguna con 'pardo'.

Mot	Pardo
Origen i evolució	
Significat	
Primera documentació	
Derivats	
Altres	

dar al vocablo una ac. tan estrecha. Desde luego ambas etimologías son imposibles. Percivale (1591): «çafio en lengua: rude in any tongue» (a lo cual agregó Minsheu «rude, rusticall»); Oudin: «lourd, grossier, lourdaud, stupide, rustique»; ç. en lengua: du mauvais langage, grossier, rude, rustique, qui parle mal»; Aut. «tosco, inculto, ignorante y falto de doctrina». Éste es el sentido que se encuentra en los autores: «aunque çafio y villano», «respondió el çafio que le açotava porque era su criado» (refiriéndose al personaje que más arriba ha llamado un villano), «y yo la vi en la fealdad y baxeza de una çafia labradora» Quijote (I, xxiii, 95; xxxi, 155; II, xvi, 54). Cej. IX, p. 616, cita «ninguno es tan poco advertido ni de tan çafio entender» en Fr. José Gallo (1621), y «un villano çafio» en el *Criticón* de Gracián (el supuesto derivado *çafiado*, aplicado a una calidad de seda, que ahí se cita de las Ordenanzas de Sevilla, aparece en la forma *çafrado* en las de Málaga, y no consta cuál es la correcta). Aunque no hay motivos firmes para dudar de que siempre se acentuara en la á, será bueno observar que no sólo esta acentuación está marcada gráficamente en Percivale, sino también asegurada por los versos de Encina y por los de Fr. N. Bravo, princ. S. XVII, citados por Aut. Que la ç- fué antiguamente sorda está asegurado no sólo por la grafía de Nebr., sino también por la de Juan de Valdés (*Diál. de la L.*, 40.19), quien cita el vocablo entre los de origen arábigo, sin dar definición.

Hoy es palabra más bien literaria en muchas partes, pero popular en otras, como en el Ecuador, donde por lo demás vale «bellaco, astuto, sagaz» (Lemos, *Semiánt.*, s. v.). En portugués *sáfio* «tosco, inculto, ignorante», *villão sáfio* ya en António Prestes (1587), «o mais sáfio bergante que come pão e cebola» ya en Gil Vicente, frase que está en *Inês Pereira (çáfio)*, ed. princ. f.º CCXVII r.º b; Fig. lo da como anticuado en el sentido de «reles, desprezível», y luego como «grosseiro, rude; ordinário, vil» (es inseguro que sea correcta la lectura *areaes sáfios* por 'incultos', quizá errata por *sáfros* o *sáfros*, en las *Notícias do Brasil de Vasconcelos*). Hoy vive en derivados en Tras-os-Montes: «andar assáfado: andar debaixo d'um peso de trabalho enorme, a moirejar como um ladrão todo o dia, sem trêguas» (RL V, 28).

No es imposible que la errata «çafias e jagonças» (en lugar de *sáfires e girgonças de P*) del ms. O del *Alex.* (1329) deba mirarse como prueba de que nuestro adjetivo ya era usual en el S. XIV.

En cuanto a la etimología, es imposible fonéticamente la de Dozy (*Gloss.*, 359) ár. *çafi* id. (aunque la aceptaran Diez, *Wb.*, 498; Cuervo, *RH* II, 19; y M.-L., *REW*¹ 3942). Egúilaz (518) prefiere sustituirla, sea por *çafi* «bruto, estúpido» o por *safi* «tonto, estúpido, insensato»; pero a la primera de estas palabras ningún dice. le ha

ZAFIO, probablemente debido a una confusión de dos palabras arábicas: *sáfih* 'necio, ignorante', 'bellaco', 'desvergonzado', y *sáfí* 'puro', 'franco'. 1.ª doc.: Nebr. («çafio en lengua: idiomatikus»). 50

También está en Juan del Encina, por las mismas fechas («eres un çafio maduro», 165). La de Nebr. es la ac. que define Covarr. en primer lugar «el villano que habla su lengua cerrada, que no sabe otras», aunque agrega «comúnmente llamamos çafio al villano descortés y mal mirado». Covarr. vacila como etimología entre un gr. *zaphelis* «simplex, rusticus» y un nombre hebreo que significa «labium, lingua, sermo», y es posible que Nebr. ya pensara en esta etimología al 60 60

atribuido este sentido (por el contrario, es 'puro', 'brillante', 'selecto'), y la segunda en realidad no parece ser más que una pronunciación vulgar (registrada por el Fairuzabadi, que de ahí pasó a Freytag) de *safih*, que sí es bien conocido, así en la lexicografía clásica («demens, stultus, ignorans») como en la vulgar, pues R. Martí lo da en el sentido de 'pródigo', Bocthor y otros en el de «effronté, hardi, immodeste, impertinent, impudent, insolent, libre» y PAlc. como «vellaco» y «can, perro» en calidad de injuria (Dozy, *Suppl.* I, 660). Así lo indicó correctamente Baist (*RF* IV, 380), opinión adoptada después por M.-L. (REW⁷ 7503a).

La única dificultad con que tropieza esta etimología es la discrepancia en el acento, que está pintado repetidamente sobre la *i* en el libro de PAlc. No es de creer que tengamos ahí un traslado del acento por parte del romance, pues no se daban en nuestro caso las condiciones especiales que determinaron el caso de *sandío*, y cuesta un poco creer, aunque no es imposible, que bastara el influjo de *neçío* y del contrapuesto *sabío* para trasladarlo. Quizá se trate de una acentuación discrepante en el árabe vulgar. Los adjetivos en -i (y según hemos visto lo era en ciertas hablas esta palabra arábiga) trasladan a veces el acento sin causa visible (cjs. en Steiger, *Contrib.*, p. 80, § 8.3); por otra parte, acaso se trate de una confusión con el participio activo *sáfi* del verbo *sáfi* «stultus, vel imprudens et ignorans fuit» (Freytag), «être grossier» (Dozy), aunque no parece que fuese normal la existencia de tal participio activo en un verbo intransitivo en *i*.

En vista de esta dificultad, cabría preferir la otra etimología de Eguilaz o por mejor decir una variante de la misma, bastante distinta. *Sáfi* (part. activo del verbo *sáfá*) vale 'puro, claro, brillante' en la lengua clásica (Lane, Freytag y ya en el *Qamús*), y es palabra bien viva en la lengua vulgar: 'puro, claro, sereno' en Egipto (Probst), 'neto (aplicado a la renta)' allí y en Siria (Bocthor; *Mohit*), 'brillante, subido (color)' en este país, 'franco, directo' aplicado a los vientos en Rabat, donde también se oye la exclamación *sáfi!* «c'est complètement fini, il n'y a plus rien à dire ou à faire» (Brunot, *Le-Vocab. Maroc.*); que sería usual en el árabe de España puede deducirse de que el verbo correspondiente está registrado en R. Martí y en PAlc., y de que el adj. afín *safi* «fin, excellent, très-agréable» está en PAlc. y en Abenhayán (Dozy, *Suppl.* I, 838). En cuanto al sentido, habría que suponer que de 'puro', 'franco', se pasó a 'ingenuo', y de ahí a 'rudo'. Es lícito vacilar entre las dos etimologías, y lo más probable parece suponer que los dos vocablos se confundieran vulgarmente en el árabe de España.

DERIV. *Zafiedad* [Aut.]. Creo es etimológicamente idéntico al adjetivo el nombre de pez za-

fio, que habrá conservado la acentuación clásica de *safih*. Así aparece ya en Nebr. («çafio, especie de anguilla: anguillas») y en Lope («langostas, truchas, murenas, / conchas, cangrejos, zafios, / del fines, focas, ballenas» *Cl. C.*, *Poesías Líricas* II, 118), aunque falta en *Aut.* Es también portugués *safio* «pequeno congro», y ya figura, con clara acentuación, en Gil Vicente: «com elles Pero do Porto / em figura de çafio, / meio congro deste rio, / cantando mui sem conforto: / —Yo me soy Pero çafio» (1519, *Auto das Cortes de Júpiter*, ed. 1843 II, 405). *Safio* en Cuba es una especie del género *conger* (Pichardo). Según Medina Conde (1789), en Málaga «se diferencia el *safio* del congrio, según algunos, en sólo el color, pues el de éste es blanco, y el *safio* es negro: éste es estimado según los gustos» (*Convers. Histór.* I, 218). Como él ya apunta, hay quien le estima poco, y en general el hecho de ser negra su carne haría que se le mirara como más ordinario: de ahí el nombre. Falta el vocablo en los dice. de arabismos. La etimología de la Acad. *sáfa* 'ennegrecer' no es admisible, pues aunque este verbo, y más el adjetivo '*ásfa*', se encuentran en algunos autores árabes arcaicos, eran palabras ajenas al habla vulgar (faltan Dozy, PAlc., R. Martí, Beaussier, etc.).

Mot	Zafio
Origen i evolució	
Significat	
Primera documentació	
Derivats	
Altres	

7. Busca l'entrada de la paraula *árnica* (l, 340b38-47) en el DCECH. Quin és l'origen d'aquest mot? Per què *árnica* té aquest origen? Busca en una enciclopèdia per a què es fa servir l'*árnica*? Com se'n diu en català?

ARNICA, del lat. mod. botánico *arnica*, que parece ser deformación del gr. *παρμηκή*, nombre de una planta que hace estornudar, como el *árnica*, del adjetivo *παρμηκός* 'estornutatorio', derivado de *παίρειν* 'estornudar'. 1.ª doc.: Terr.
 Comp. los nombres populares del *árnica*: *estornudadera*, *tabaco de montaña*, etc., recogidos por Colmeiro III, 247, it. *starnutella* usual en Lombardia, Piemonte, Véneto y Carnia (Penzig). Pero no está explicada esta deformación.

8. Busca en un diccionari general què vol dir el mot *boñiga*. Quin és l'origen d'aquest mot? Com se'n diu en català?

⁵⁰ BONIGA, seguramente de una base *BUNNICA, emparentada con el cat. *bony* 'bulto, chichón', gasc. *bougn* id., fr. ant. y dial. *bugne* id., de origen incierto, al parecer prerromano. 1.ª doc.: 1.ª mitad S. XIV, *Libro de la Montería*.

UNITAT 9

Els diccionaris, tot un món

El lèxic, o conjunt de paraules d'una llengua, és un dels patrimonis més importants de qualsevol llengua.

Els diccionaris apleguen el lèxic —els mots— d'una llengua, acompanyat, habitualment, del significat o definició de la paraula entre altres menes d'informació lingüística. La lexicografia és la branca de la lingüística que s'ocupa del lèxic i dels principis d'elaboració dels diccionaris.

Hi ha diversos tipus de diccionaris segons les característiques lingüístiques o les funcions o finalitats que tenen.

Dins el camp dels diccionaris de llengua general destaca, per la seva importància, el **diccionari monolingüe** o **diccionari de la llengua**, que presenta l'ordenació alfabètica dels mots d'una llengua amb les definicions corresponents. Aquest diccionari també s'anomena **diccionari general**. Són d'aquest tipus, per exemple, el *Gran diccionari de la llengua catalana*, d'Enciclopèdia Catalana, que es pot consultar en línia a <<http://www.grec.net/home/cel/dicc.htm>>, o el *Gran diccionari 62 de la llengua catalana*, d'Edicions 62. D'aquesta mena de diccionaris també se'n fan versions més reduïdes: són els **diccionaris bàsics** o **escolars**, com el *Didac*, el *Diccionari Barcanova de la llengua* o el *Primer diccionari Eumo*. De vegades un diccionari general pot tenir caràcter normatiu. Això vol dir que el lèxic que aplega, de l'àmbit general, és normal i genuí. Habitualment aquest diccionari és elaborat per l'acadèmia de la llengua corresponent o en té el vistiplau i s'anomena **diccionari normatiu**. En el nostre cas, la institució que duu a terme aquesta funció és l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). Tradicionalment el diccionari normatiu per excel·lència era el *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra, i actualment és el *Diccionari de la llengua catalana*, de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC), que té una versió en línia a <<http://pdl.iec.cat/entrada/diec.asp>>.

Altres menes de diccionaris són: el **diccionari bilingüe**, que dona l'equivalència dels mots d'una llengua en una altra en català tenim diccionaris bilingües de la majoria de les llengües europees i de les més importants del món: castellà, francès, anglès, italià, portuguès, alemany, neerlandès, grec, rus, finès, llatí, danès, suec, hongarès, japonès, xinès, etc.; el **diccionari etimològic**, que explica l'origen dels mots, on destaca de manera especial el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Joan Coromines; el **diccionari històric**, que indica l'evolució del significat i de l'ús dels mots, on destaca de manera especial el *Diccionari català-valencià-balear*, d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, que també es pot consultar en línia a <<http://dcvb.iec.cat>>; el **diccionari invers**, que recull els mots ordenats alfabèticament a partir de les terminacions, com el *Diccionari català invers amb informació morfològica*, de Joan Mascaró i Joaquim Rafel, o el *Diccionari invers de la llengua catalana*, que es pot consultar en línia a <<http://www.dilc.org>>; el **diccionari ideològic**, que ordena els mots per grups, relacionats entre si per

una idea determinada, com el *Diccionari ideològic*, d'Ernest Sabater; el **diccionari de sinònims**; el **diccionari d'antònims**, el **diccionari de frases fetes**, el **diccionari de pronúncia**, el **diccionari de la rima**, com el *Diccionari de la rima*, de Francesc Ferrer Pastor, el **diccionari visual**, que presenta els conceptes relacionats amb imatges o dibuixos, com el *Diccionari visual Duden* o el *Diccionari visual Oxford: català, castellà, anglès, francès*.

Un altre grup de diccionaris, cada vegada més freqüents gràcies a l'especialització continuada a què ens obliga la societat, són els **diccionaris temàtics o especialitzats**, que apleguen el lèxic propi d'un camp determinat del saber, com la mitologia, el cinema, la geologia, la matemàtica, la sociologia, la història, la música, l'esgrima, l'hoquei, etc.

Activitats

1. Quan diem que un diccionari general és normatiu?
2. En el cas de la llengua catalana, quina institució s'encarrega d'elaborar el diccionari normatiu?
3. Quins diccionaris hi ha a casa teva?
4. De quin any és el diccionari que consultes a casa?
5. Busca al DGLC (*Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra) i al DIEC (*Diccionari de la llengua catalana*, de l'IEC) les entrades següents i compara el contingut de les definicions.
  - a) Quines diferències hi has observat?
  - b) A què creus que són degudes?

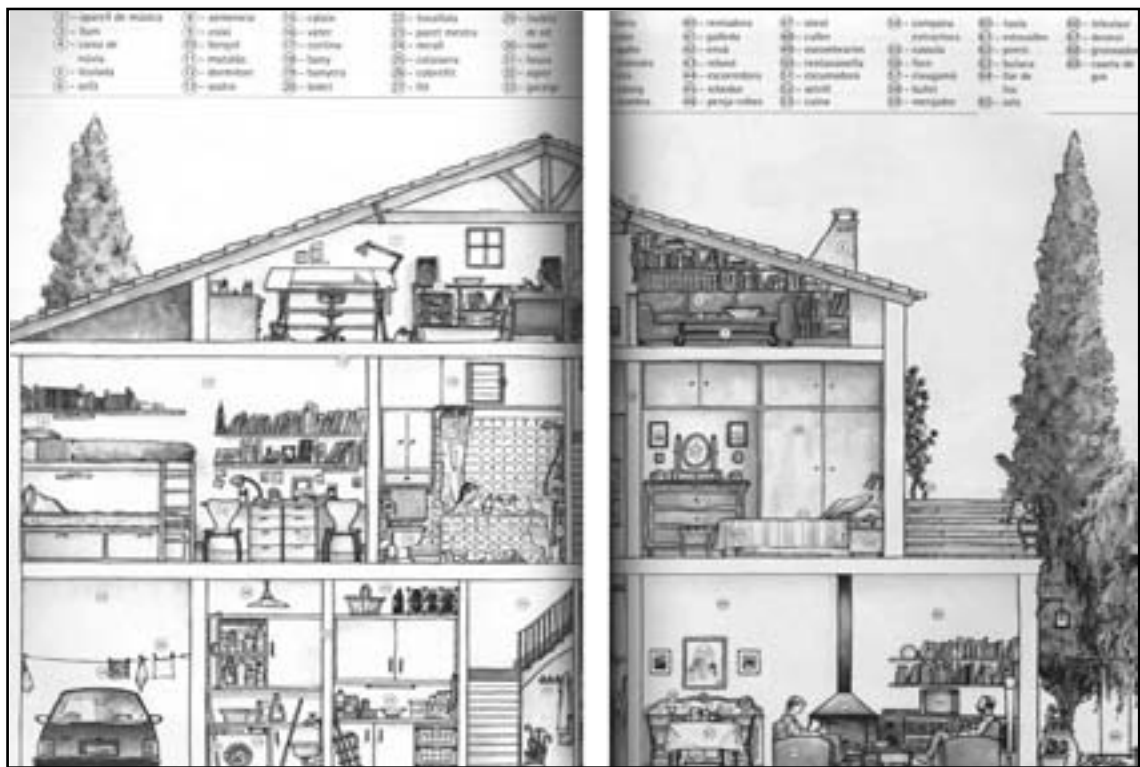
	DGLC (1932)	DIEC (1995)
Alcaldessa		
Rentaplats		
Cardar		
Assetjament		
Autopista		

6. Com has pogut llegir al text *Els diccionaris, tot un món*, hi ha diversos tipus de diccionaris. Hem buscat la paraula *terra* en sis diccionaris diferents.

Llegeix amb atenció la informació de les entrades i digues a quin diccionari pertany cadascuna.

a)

<p>1 terra terres</p> <p>nom masculí</p> <p>El terra d'una habitació, d'un edifici, etc., és la part plana per on caminen i passen les persones. El contrari del terra és el sostre. Hi ha terres fets amb rajoles i terres fets amb parquet. Si un got et cau a terra, es trenca. Hi ha animals que s'arrosseguen per terra. <small>pàgs. 104-105 (27)</small></p>	<p>2 terra terres</p> <p>nom progi femení</p> <p>1 La Terra és el planeta on vivim. La Terra gira al voltant del Sol.</p> <p>2 Part sòlida de la superfície de la Terra, diferent de l'aigua i de l'aire. No podem anar a Mallorca per terra, perquè és una illa.</p> <p>3 Extensió de terreny que és d'algu. Els propietaris d'algunes masies tenen també moltes terres.</p> <p>4 Capa o part de la superfície de la Terra que és tova i diferent de la roca. A la terra, hi creixen les plantes. Una terra ben regada és fèrtil i dona bones collites.</p> <p>5 País, contrada d'on és o on viu una persona, pàtria d'algu. Els costums de la nostra terra són diferents dels que tenen altres llocs. Si un vi o un fruit és de la terra és del país on som.</p> <p><small>aterrar, enterrar, terrè, terrena, terrejar, terrenal, terrer</small></p>
---	---

b)

terra f. Planeta en què vivim, tercer en ordre de distància al Sol. *La distància de la Terra al Sol. Els moviments de translació i de rotació de la Terra. La Terra té un satèl·lit, que és la Lluna.* | Món en què vivim (en contraposició a l'altre món). || Part sòlida de la Terra (en contraposició a l'aire i a l'aigua). *En aquestes platges de següida ja no toques terra.* | Part sòlida de la superfície de la Terra (en contraposició als mars). *Érem tan mar endins, que ja no vèiem terra.* **prendre terra** Arribar a terra. **terra ferma** Continent. | Part sòlida de la superfície de la Terra considerada com a suport (sobre el qual estem, caminem, etc.). *Arrossegar-se per terra. Coure a terra. Tinar algú a terra. Anar-se'n a terra un edifici. Volar un ocell arran de terra.* **terra a terra** A peu pla, molt arran de terra. | m. Paviment o altre sobre què estem, caminem, etc. *El terra d'una habitació.* || Porció de la superfície de la Terra considerada en ella mateixa, o com a pertanyent a un individu, a un poble; contrada,

país; patria. *Les terres àrtiques. Ve de llunyes terres. A la meua terra no hi ha aquest costum. Fruïtes de la terra. Cada terra fa sa guerra. Terres de llengua catalana: Catalunya, València, les Balears...* **de la terra** No foraster. | **terra de promissió** Terra promesa per Déu als hebreus. || Material bla de la crosta terrestre aprofitat per a l'agricultura, sòl vegetal. *Conrear la terra. Una terra sorrenca, argilosa. Terra de conreu, de sembradura. Terra grassa, prima. Terra de secà. Terra negra fa bon blat. Una paletada de terra.* | **Terra de rajoler.** Terra d'escudelles. **terra campa** Terra destinada a la sembra de cereals. **terra galba** Creta d'un color blanc verdós usada contra les excoriacions de la pell. || Sòl. **terra bruna** Sòl amb humus caracteritzats per la feble lixiviació de les argiles i del ferro. **terra de castanyer** Terra àcida, rica en humus, no calcària, resultant de la descomposició de fusta i restes vegetals. **terra negra** Txernozem. || Nom que es dona a certs òxids metàl·lics difícilment reductibles, com l'alúmina. | **terra d'infusoris** Substància terrosa calcària formada per partícules molt poroses que són closques fòssils de diatomàcies, emprada industrialment com a absorbent. | **terra de butan** Terra de paraire. | **terra de paraire** Substància argilosa formada per una fina barreja de silicats d'alumini, anomenada també *esmectita*. | **terra rara** Òxid d'un dels metalls del grup dels lantànids. || Un dels quatre elements dels antics. *La terra, l'aigua, l'aire i el foc.* | Massa de la terra utilitzada com a conductor en telecomunicacions i com a protecció en instal·lacions elèctriques de baixa tensió. | m. Cable connectat amb la terra.

c)

TERRA (el planeta en què vivim)
→ Món.
esfera terrestre
|| (part sòlida de la terra, en contraposició a l'aire i a les algies)
territori. *Els territoris americans del continent antàrtic.*
continent o terra ferma, en contraposició a les illes.
Cp. Regió. Comarca.
|| → País.
terrer, la terra on hom s'ha criat i viu.
el terròs, íd.
|| → Sòl.
garrotxa, terra aspra, de mala petja.
llauró, terra conreadissa.
conreu, íd.
terra campa, íd.
emprú, terra comunal.
camp. *Anar camps a través.*
→ Camp. Terreny. Erm.
|| (la part blana de la terra, per oposició a roques, metalls, etc.)
humus, terra vegetal.
Cp. Engalba. Argila. Terreta o terra d'escudelles. Furgall, terra remoguda furgant. Terra galba. Sauló, terra arenosa. Gres, íd.
|| m. → Sòl.
Terra a terra: **Terrús-terrús.**

d)

terra *f* [en majúscula] (planeta) Tierra. || (en contraposició a l'aire i a l'aigua) tierra. || (pàtria) tierra, país *m*. || (contrada) tierra, región, país *m*. || (propietat) tierra. *Va heretar moltes terres*, heredó muchas tierras. || *agr* tierra. || *elect* tierra. || *m* (sòl, paviment) tierra *f*, suelo. *Caure a terra*, caer a tierra (o en tierra, o al suelo). || *elect* (cable) toma *f* de tierra. || *anar-se'n* (algú o alguna cosa) a terra *fig* venirse al suelo, irse abajo, ir (o venirse) abajo, caer por tierra. || *baixeu a terra!* *mil* ¡pie a tierra! || *cada terra fa sa guerra* *fig* cada maestrillo tiene su librillo. || *caure a terra* (una persona) caerse al suelo, caer a tierra (o en tierra, o al suelo), dar consigo en el suelo, dar con el cuerpo (o el santo) en tierra *p fr*. || *de la terra* de la tierra. || *en els confins de la terra* en los confines de la tierra (o del mundo). || *en terra de cecs el borni és rei* en el país de los ciegos el tuerto es rey. || *ésser més vell que escopir a terra* (una cosa) ser más viejo que la sarna (o que la tos). || *menjar terra* *fig* (estar mort) estar comiendo (o mascando) tierra. || *prendre terra* (un avió) tomar tierra. || *remoure la terra* remover la tierra. || *sota terra* bajo tierra. || *terra a terra* (a peu *pla*) a ras de tierra. || *terra* *agra* *agr*

tierra fuerte. || *terra alberenca* tierra ligera. || *terra aixerrada* majadal. || *terra amorosa* tierra franca. || *terra argilosa* tierra arcillosa (o de miga). || *terra bladera* *agr* tierra de pan llevar (o paniega, o de sembradura). || *terra bruna* tierras pardas. || *terra camp* tierra camp. || *terra conradissa* (o de conreu) tierra de cultivo (o de labranza, o de labor). || *terra cuita* (terrisa) cerámica. | (terracotta) terracota. || *terra d'escudelles* asperón, tierra (o arena) de cacharros, arenilla. || *terra de castanyer* tierra negra. || *terra de Xauxa* (o de Cucanya) tierra de Jauja. || *terra de ningú* tierra de nadie. || *terra de paraire* (o de batà, o de molí) greda, tierra de batán, arcilla esméctica, esmectita. || *terra de rebliment* tierra de relleno. || *terra de regadiu* tierra de regadío. || *terra de secà* tierra de secano. || *terra de Siena* tierra de Siena. || *terra endins* tierra adentro. || *terra erma* tierra yerma. || *terra ferma* tierra firme. || *terra promesa* (o de promissió) tierra prometida (o de promisión). || *Terra Santa* Tierra Santa. || *terra terra* *mar* tierra a tierra. || *terra vegetal* tierra vegetal. || *terra verge* tierra virgen. || *terres de préstec* *constr* tierras de préstamo. || *terres rares* *quím* tierras raras. || *tirar a terra* tirar al suelo. | (un edifici, etc) echar a tierra (o al suelo, derribar). || *tirar terra al damunt d'un assumpte* echar tierra a un asunto (o encima de un asunto). || *tirar-se a terra* tirarse (o echarse) al suelo. || *tirar-se terra als ulls* tirarse (o tirar) piedras a su tejado. || *tornar a la terra la carn* *fig* (morir) irse de este mundo, liar el petate.

e)

TERRA. f.: cast. *tierra*. || 1. El planeta on vivim. Pregava a Déu del cel e de la terra, Lluïl Blanq. 1. En nom de Déu, qui de no res fabricà y féu los cels y terra, Viudes Donz. 864. ¿Veus aixà mar que abraça de pol a pol la terra?, Atlàntida t. De misteria i encant se vest la terra, Costa Poes. 3. a) El món on vivim (en contraposició a l'altre món, a la vida sobrenatural de després de la mort corporal). Hages pietat de cells qui són en terra, e haurà-la Déus de tu, qui està el cel. Jahuda Dits, c. 1. Seguint en la terra camí tan estret, Passi cobles 4. Representant de Jesucrist en la terra, Verdguer Exc. 6. Això és un càstich de Déu que em fa purgar en la Terra la meua grossa avaricia, Penya Mos. III, 15. || 2. Part sòlida de la superfície del nostre planeta (en contraposició a l'aire i a l'aigua, i sobretot a l'aigua mariana). *Agafar terra*: apropar-se a la costa un vaixell o altra embarcació després d'haver-se'n fet enfora. *Prendre terra*: arribar la nau en terra. Feren vela, e anaren tant que prengueren terra entre el cap de Lobregat e el castell de Fels, Desclot Cròn., c. 29. *Rascar la terra*: passar un vaixell frec a frec de la costa. *Anar terra terra*: navegar costejant i molt prop de la vorera. Havia de comensar l'encesa per seguir-la terra terra fins an es Portitxol, Roq. 31. *Esser molt en terra*: estar una nau molt prop de la costa. *Quedar en terra*: romandre sense embarcar, un passatger o una mercaderia, quan el vaixell ja parteix. *Saltar en terra*: passar de dins una nau o de l'aigua a la vorera. *Terra endins*: allunyant-se de la mar. *Terra ferma*: porció gran de terra, que no és illa, que se té amb un continent. La rey féu armar un bergantí per passar en la terra ferma, Tirant. *General de mar i terra*: el qui mana l'exèrcit i la marina de guerra. *Per mar o per terra*: navegant o caminant. U hauien promès que... la tornassen a son pere, per mar o per terra, Jaume I, Cròn. 2. Seguint guerres així en mar com en terra, Tirant, c. 2. Discorre les terres y la mar, Metge Somni t. a) Entre els antics, un dels quatre elements (contraposat a l'aire, l'aigua i el foc). Per les branques entenem los quatre elements simples, ço és a saber, lo foc l'air l'aygua e la terra, Lluïl Arbre Sc. 1, 9. Lo del quart element qui és la terra, és immediatament aprés l'aygua, Egidí Romà, introd. || 3. Part sòlida de la superfície del nostre planeta, considerada com a suport (sobre el qual estem, caminem, etc.); per ext., paviment sobre què estan les persones o coses. Com hom s'ajonolla e bessa la terra, Lluïl Cont. 315, 6. *Perdre terra*: alçar-se sobre el paviment per efecte d'una força elevadora. a) Generalment, en aquest significat la paraula *terra* s'usa precedit de preposició. *A terra* o *En terra*, indicant situació o moviment fins al contacte amb el paviment. *Per terra*: indicant el mateix que *a terra*, però de manera més indeterminada. Per figures que hom fa en terra ab pedretes, Lluïl Cont. 330, 6.

Per terra'l lançaren ligant li les mans, Passi cobles 14. *En terra plana*: a lloc pla, sense pujar ni baixar; a nivell del paviment. *Davall terra* o *Sota terra*: més avall de la superfície de la terra, i cobert per ella. Jo voldria ser cent canes sota terra, Lacavalleria Gazoph. *Tirar a terra* o *en terra* (i ant. *Metre en terra*): llançar algú o quelcom de manera que no s'alci de terra. Que en terra'l més ell e la senyera, Muntaner Cròn., c. 192. *Caure a terra* o *en terra*, o *Anar-se'n a terra*: caure, deixar de sostenir-se dempeus o a nivell més alt que el sòl. Molts ne anaren a terra, Paris e Viana 5. *Besar en terra*: fig., caure en terra. *Prendre terra*: posar-se damunt la terra algú o alguna cosa que ve volant (un ocell, una aeronau, etc.). *Terra terra* o *a ras de terra*: sense alçar-se gens sobre la terra, sense perdre el contacte amb ella. Terra a terra, sens elevar-se de terra, Lacavalleria Gazoph. Casa demolida a ras de terra, ibid. *Posar els peus en terra* o *peu a terra*: baixar d'una cavalcadura o vehicle i sostenir-se sobre la terra. Besant les mans al dit senyor sens dar peu a terra, ans a cavall, Ardits, III, 14). Al posar los peus en terra, Verdguer Idilis. *Deixar eu terra*: fig., deixar anar una cosa, prescindir-ne, privar-se'n. Bruts sentiments, i folla apetita i e viús delits i leixant en terra, Spill 10259. *Anar a terra*: fig., perdre's, deixar d'existir, de tenir realització. Donchs tot anirà a terra.—Sf senyor, no hi haurà ball, Vilanova Obres, XI, 32.—b) Sense preposició, el mot *terra* en aquest significat sol usar-se com a masculí en el català de Barcelona. Els vidres de les finestres eren una mica borrosos, i el terra, de fusta, passablement gras, Pla Rus. 106. || 4. Porció de la superfície de la Terra considerada en ella mateixa o com a pertanyent a un individu, a una collectivitat, a un poble. Especialment: a) Porció de la dita superfície en quant pertany a algú i serveix per al conreu o per a algun altre aprofitament. *Tenir molta terra* o *moltes terres*: posseir una gran extensió o grans extensions de terreny. Jura que fa de cens un parel de peus e que dóna quart d'alcunes terres, doc. a. 1283 (RLR, IV, 59). No volen lezar lurs riqueses ne lurs béns ne lurs terres, Lluïl Gentil 303. Per bestiar major et menor et per cassissades de terra, doc. a. 1315 (Col. Bof. XXXIX, 151). Un troç de terra qui és a Lobeta, doc. a. 1410 (Alós Inv. 10). Les gastava ab un tros de terra, Penya Mos. III, 12.—b) Porció de la dita superfície com a pertanyent a una collectivitat civil, política; país, regió. Quod nos adjuvetis ipsa terra a poblar, doc. a. 1075 (Rev. Bibligr. Cat. IV, 9). En la terra de flum Jordá, Hom. Org. 6. No façen mal a uós ni a vostra terra ni a vostres homes, Capit. Llorens 1211. Déus no és creegut en aquelles terres; Lluïl Blanq.

43. En languiment estava un hom en estranya terra, Lluï Felix, pt. 1, c. 1. Tota la fort terra de Catalunya, Desclot Cròn., c. 1. Féu de grans justícies per tota la terra, Pere IV, Cròn. 30. En les terres e senyoria del senyor rey, doc. a. 1387 (Col. Bof. VII, 268). Ajudaren a conquistar moltes terres, Tirant, c. 319. Així com cell qui's parteix de sa terra, Ausiàs March CXI. Direm de la terra del soldà de Babilònia, Conex. spic. 52. En terres de Castella, Penya Poes. 22. *Posar terra per enmig*: fugir, anar-se'n procurant anar molt lluny. El soci... abusà dels seus poders, hi posà terra entremig i no va deixar dit on se n'anava, Leonart Cov. 22. *De la terra*: del país mateix on una cosa es troba; no foraster o estranger. Bala de V e VI draps de la terra, Leuda Coll. 1249. Disputar... si lo li de Alexandria és pus prim que aquell de la terra, Corbatxo 51. *Terra Santa* (i ant. *la Santa Terra d'Ultramar*): el país de Palestina, on visqué i morí Jesucrist. Los sarraïns tenen la Sancta Terra d'otra mar, Lluï Blanq. 77. Tornà après en la Terra Santa, Paris e Viana 25. *Terra de promissió*: la terra que Déu prometé al poble israelita; fig., país fèrtil i ple d'abundància de béns. || 5. El material més bla dels que formen la crosta terrestre (per oposició a la roca viva, metalls, etc.); la pols en què es resol el dit material. *Terra arenisca, argilenca*, etc. Major és vostre poder en fer un terròs de terra o en fer una flor, Lluï Cont. 322, 27. Argila e cimona terres són fredes, Caullach Coll., VII, 1^a, 8. Un sedaç de terres, doc. a. 1410 (Alós Inv. 15). La sendra y la terra y'l carbó menjar, Proc. Olives 139. L'arena, la terra y l'argila vénen de l'espoltriment de les roques, Penya Mos. III, 60. || 6. Sòl vegetal, el material de la crosta terrestre destinat a ésser aprofitat per a l'agricultura. Sement qui cadeq en la bona tera [sic]. Hom. Org. 3. Vos dich que la terra aquella sta viva | la qual lo pagès may dexa folgar, Proc. Olives 1163. *Terra apleverada*: la que està vestida d'herbei espès (Penedès). *Terra agra*: la que és mala de treballar i fa mal sembrat. *Terra alberenca*: la que és lleugera, arenosa. *Terra alta*: la que té l'aigua subterrània relativament endins. *Terra alegumada*: la que ha produït massa llegums. *Terra amorosa*: la que es deixa treballar fàcilment i dona bons esplets. *Terra assaonada*: la que està a punt per a ésser treballada fàcilment, sobretot després d'una gran pluja o regada. *Terra baixa*: la que té aigües subterrànies a poca profunditat. *Terra cagaferrada*: la que és dura i compacta, mala de treballar (Cast.). *Terra calvosa*: la terra de secà on de bon principi el sembrat es fa molt bo, però quan ha de granar no arriba a bon terme (Mall.). *Terra campa*: aquella on no hi ha cap arbre, sinó que es destina tota a la

producció de cereals (or., occ., val.). Dos fanecades de terra campa ab algunes moreres, Inv. Bertran. *Terra cansada*: la que ha perdut la substància per haver produït massa. *Terra conradissa*: la que és apta per a ésser sembrada i produir esplet. *Terra cremada*: formiguers (mall.). *Terra crua*: la terra fonda, situada sota la laborable (Xàtiva); la part exterior d'un formiguer, que no es crema (Ll.). *Terra cultora*: terra fèrtil, rica d'humus, que necessita poc adob (mall.). *Terra de conreu*: terra conradissa. *Terra de regadiu o de regulu*: la que es rega per sèquies o reguers. *Terra de secà*: la que no rep altra regor que la de la pluja. *Terra de sembradura*: terra campa. *Terra d'arbre*: la que conté gran proporció de despulles calgudes dels arbres. *Terra de bledes*: la que, per la gran quantitat d'argila i sal que conté, cria bledes espontàniament. *Terra de cadell*: la que està molt barrejada amb pedruscall menut (Empordà). *Terra de canyar*: en els arrossars, la terra establida de fa poc (val.). *Terra de castanyer*: la que conté moltes despulles calgudes dels castanyers, i és molt bona per a sembrar-hi plantes de jardí. *Terra de graveta*: la que conté molt de pedrolí i poca llecor (Mall.). *Terra de mata*: la que conté gran quantitat de residus de mata, i sol ésser molt llecorosa. *Terra de pa*: terra campa, destinada a la producció de cereals (Empordà). *Terra de papotes*: terreny molt mollericós (Sineu). *Terra de saba*: la que té molta llecor i fa bon sembrat (Sineu). *Terra d'olivardes*: la que és argilosa, closa i poc productiva (Sineu). *Terra de trepons*: terra molt bona, gruixada (Sineu). *Terra de cop*: en l'arrossar, la que està situada al mig del curs de l'aigua (val.). *Terra de sot*: terra de conreu situada prop de l'aigua (Balaguer). *Terra de moro*: la que conté molts d'ossos i trossos de terrissa, residus d'habitatges prehistòrics, i sol ésser cultora (Sineu). *Terra de noietes*: la que no és gens salobre. *Terra de terroles o de sebei lins*: terra prima, rocosa, de poca saba (Mall.). *Terra dolça*: la que és esponjosa, fluixa, bona de treballar (Ribera d'Ebre, Cast.). *Terra eixamorada*: la que ja es va asseccar, i és més dura que tendra (Cast.). *Terra enganxosa*: la que conté roques on la rella s'enganxa en llaurar (Mall.). *Terra ensorrada*: la que ha estat millorada amb molta quantitat de sorra. *Terra erma*: la terra inculta, no productiva. Han los ciutadans... franques que les terres hermes poden cultivar e llaurar sens embarch, Cost. Tort. I, 1, 6. *Terra falaguera*: la que amb poc adob dona bones collites (Mall.). *Terra falladora*: la que dona producció escassa (val.). *Terra for-*

dal: la que no té roca (Berguedà). *Terra fresca*: la que té aiguamolls en el subsòl. *Terra granada*: la grassa i molt productiva (Mall.). *Terra granadora*: terra on el sembrat grana bé (val., mall.). *Terra grassa*: la que té molta guixua sense roques. *Terra gravosa*: la que conté molts de macolins i no fa terrossos. *Terra fina*: la soldonenca, deixada a l'horta per les riuades; les plantes s'hi fan més de pressa, però s'acaben o passen més prompte (Tortosa). *Terra grossa*: la terra d'horta que prové del llac de les riuades i no de corrent de riu com la terra fina (Tortosa); la que té molta guixua i és molt productiva (Mall.). *Terra llépolia*: la que menja molt però produeix poc (Mall.). *Terra magra* o *prima*: la que té poc guix, que té roca molt prop de la superfície. *Terra margosa*: terra blanquinosa, blanquer (Xàtiva). *Terra molsosa*: la que procedeix del sedíment d'avingudes de riu (Cast.). *Terra molla*: la que té molta humitat. *Terra morta*: la que no es conrea (Llucena). *Terra multida*: la que té un goret fi (Olot). *Terra negadivola*: la que és impermeable. *Terra negra*: la de color molt fosc i de bona qualitat per al conreu. *Terra nova*: la que se sembra per primera vegada. *Terra sàbola*: la que té llecor (Pollença). *Terra sapenca*: la terra estèril, només bona per a sapos (Llucena). *Terra solela*: la que està molt exposada al sol (Berguedà). *Terra solta*: la que és poc compacta i fàcil de treballar (Cast.). *Terra sorrenca* o *sorrencosa*: la que té barrejada molta sorra. *Terra trida*: la que no fa terrossos, sinó que és tota pulverulenta. *Terra vegetal*: la que està impregnada d'elements orgànics que la fan apta per al conreu. *Terra vermella*: terra argilosa o gredosa, de color roig. *Terra per a assoletar palmes*: terra molt estèril (Sineu). *Terra bassiva*: la terra que descansa, l'any que no es conrea (Vall d'Àneu). *Terra verge*: la que no ha estat conreada mai, o la que no ha estat mai trepitjada. *Terra vella*: goret, un dels tres sementers (Men.).

¶ 6. Nom de diverses matèries pulverulentes, i sobretot de certs òxids metàl·lics difícilment reductibles. Verds foscos, terres i marrens. Oller Hist. 135. *Terra amarga*: carbonat de magnèsia. *Terra d'escudelles*: la que serveix per a netejar coses greixoses, sobretot atuell de cuina i vaixela. *Terra de rajoler* o *de gerrer*: argila plàstica. *Terra crua*: l'argila abans de coure's, o sia, en el seu estat natural. *Terra cuita*: la que, barrejada i pastada amb aigua, ha estat cuita en forns especials i forma la matèria de multitud d'objectes de cuina, recipients per a menjar i beure, per a tenir flors, etc.

Obra de terra: coses fetes de terra cuita. *Vaxella de terra*: Vasa fictilia vel figulina, PouThes. Puer. 128. Una gerra o cetre de terra o de vidre, Eximplis, 1, 21. Un bugader de terra encordat, doc. a. 1410 (Alòs Inv. 11). *Terra de paraire*: marga fina, blanquinosa, que serveix per a treure taques. *Terra de mola*: la formada per partícules desprestes d'una mola en tornejant-la i que serveix per a esmerilar vàlvules. *Terra fullada*: acetat. *Terra fullada vegetal*: acetat de potassa. *Terra fullada mercurial*: acetat de mercuri. *Terra d'ossos* o *Terra animal*: fosfat de calç. *Terra galba*: terra magnesiada. *Terra segellada*: bol armení. Altres marçepà ab terra segellada, doc. a. 1409 (Arx. Patriarca de Val.). *Terra de Siena*: ocre de color terrós que torna ataronjat per calcinació. *Terra d'Itàlia*: argila ferrosa de color ocre. *Terra d'ombra*: varietat d'ocre fosc. *Terra de Cassel*: terra de color fosc preparada amb una varietat de lignit. *Terra negra*: substància terrosa negra que s'usa per a pintar.

Terra Alta: topon., la comarca que té per capital Gandesa i que a més comprèn els municipis d'Arnes, Batea, Bot, Caseres, Corbera, La Fatarella, El Pinell de Brai, la Pobla de Massaluca, Prat de Comte i Vilalba dels Arcs.

LOC.—a) *Tenir a terra* una cosa: tenir-la llesta, acabada, tret del mig.—b) *En terra calga i mal no faça*: fórmula conjuratòria que es diu per persones rústiques i supersticioses tot seguit que han anomenat el càncer, perquè hi ha la creença vulgar que el fet d'anomenar aquesta malaltia fa que la contreguin si no es conjura amb aquella frase.—c) *Besar la terra* que algú trepitja: manifestar extremada reverència a aquella persona.—d) *Dau-li terra, an aquest cep!*: es diu excitant a contestar a una cosa difícil, o bé expressant que quant més algú xerra, menys crèdit se li dona (mall.).—e) *Tirar terra* a una cosa o *per damunt* una cosa: no parlar-ne més i procurar que sia oblidada. Posaren érraps calents y es tirà terra per damunt, Rond. de R. Val. 84.—e) *Tirar-se terra damunt* o *Tirar-se terra als ulls*: perjudicar-se a si mateix fent coses il·lícites o inconvenients.—f) *Menjar terra* o *Podrir terra*: ésser mort. «Els teus oncles ja mengen terra».—g) *La terra el crida*: es diu d'una persona que està molt malament de salut o molt decrepita.—h) *No alçar una palla d'en terra*: no fer gens de feina.—i) *Tenir molta terra a l'Havana*: bravejar de ric, pretendre d'ostentar riquesa.—j) *Fer els ous en terra*: fracassar (mall.).—l) *Posar terra a s'escudella* a algú: crear-li dificultats, fer-li difícil d'obtenir allò que voldria (mall.).—m) *No tocar de peus a*

terra: estar molt distret, no veure la realitat tal com és.—n) *No deixar tocar de peus a terra*: tractar molt bé algú, no deixar-li arribar cap molèstia i procurar-li tots els gusts.—o) *Saber què hi ha davall terra*: esser molt deixondit, saber moltes coses.—p) *No ser bo per mar ni per terra*: esser molt dolent (mall.).—q) *No estar en mar ni en terra*: estar indecis o inactiu, sense fer una cosa ni l'altra (mall.).—r) *No hi ha un pam de terra ferma*: vol dir que no hi ha honoradesa, que no es poden fiar de ningú (Urgell, Segarra).—s) *Anar-ne cega la terra*, d'una cosa: haver-n'hi molta abundància (Empordà). «D'homes eixelebrats, la terra en va cega».—t) *No haver-hi terra per En Jordi*: no haver-hi res a fer amb una persona, perquè segueix el seu gust o el seu capritx sense escoltar raons (men.).—u) *No tenir més que els set pams* (o *els nou pams*) *de terra en el fossar*: no tenir cap riquesa ni propietat; esser molt pobre.

REFR.—a) «Som de terra, i terrejam»: vol dir que tots els homes són errables i tenen defectes (bal.).—b) «De terra no passarem»: significa que en totes les desgràcies o dificultats hi ha un límit (val.).—c) «Terra, ni poca ni massa» (val.); «Terra per conrar, i casa per estar» (mall.); «Casa per ton jeure, vinya per ton beure, i terra tota la que tu puguis veure» (or., occ.); significa que no convé posseir més terra que la que un mateix pot conrar.—d) «Qui té terra i no la veu, es fa pobre i no s'ho creu»: indica que el propietari ha de vigilar les seves terres perquè aquestes li donin el rendiment que pertoca (or., occ., val.).—e) «Poca terra val diners»: es diu quan amb un poc de despesa s'obté un resultat equivalent a una despesa major.—f) «Qui té terra, té guerra»; «Qui té la terra, té la guerra»; «Qui mena la terra, paga la guerra»; «La terra, al menestral li és guerra»: significa que la propietat rústica sempre porta maldecaps al propietari, sobretot si aquest viu a la vila.—g) «La terra lluny de casa, no és gran vasa»: expressa la conveniència de viure el propietari en la mateixa terra que posseeix (Urgell, Sagarra).—h) «Qui en terra d'altri sembra, la llavor perd».—i) «Terra de calcides, no la dons a tes filles»: significa que la terra on creixen plantes espinoses no s'ha de donar a netejar a persones que no siguin ben experimentades.—j) «Terra de gaons, no en venguis ni en dons» (Tarr.); «Terra d'ugons (o «de trepons»), no en venguis ni en dons» (Mall.): es diu perquè aquestes terres solen esser molt grasses i bones, puix que aquelles plantes enfon-

deixen molt amb les arrels.—l) «Terra negra fa bon blat; terra blanca el fa escalmat» (o «el fa migrat»): es diu sobretot referint-se a persones morenes o a coses de color molt fosc.—m) «Terra roja, quan te farà goig, ven-la»: significa que la terra roja no sol esser bona per a l'agricultura (val.).—n) «Cada terra fa sa guerra»; «A terra que vas, usança que trobes»: vol dir que cada país té els seus costums diferents dels d'altres països.—o) «A terra on vas, faràs el que veuràs»: indica la conveniència d'adaptar-se als usos i costums del país on un s'estableix.—p) «A terres estranyes, les vaques coten els bous» (o «les vaques cornegen els bous»): significa que a països estranys es veuen com a normals moltes coses que en el nostre són completament anòmales.—q) «La meua terra és la que em dona pa»: expressa que l'home es troba bé allà on es guanya bé la vida.—r) «A la terra dels cecs, el tort és rei»: significa que un home de poc enteniment pot esser un personatge important si viu entre homes més curts que ell.

FON.: *tēra* (pir-or., or.); *tēra* (Andorra, Esterri, Pont de S., Senterada, Pobla de S., Benavarre, Tamarit de la L., Calasseit, Tortosa, Alg.); *tēre* (Sort, Tremp, Urgell, Fraga, Ll., Gadesa); *tēra* (Cast., Val.); *tēre* (Al., Maó); *tēra* (Mall., Ciutadella, Eiv.).

INTENS.: *terreta*, *terrona*, *terroia*, *terrofa*.
VAR. ORT. ant.: *tera* (Ausàs March LXXXVIII); *tere* (doc. a. 1242, ap. Pujol Docs. 15).

ETIM.: del llatí *tērra*, mat. sign.

TERRA, del ll. TĒRRA id. □ 1.ª doc.: *Homilies*, i docs. Ss. XI-XII («ipsa terra a poblar» 1075, *RBiblgC.* 14 IV, 9).

«Quan Nostre Sr. J. C. anave per les terres de Jerusalem ab los seus discíples ...», «lo Diable ... portà'l in Mont Oliet, e'l pus alt mont qui és en la te<r>ra de flum Jordà, e mostrà-li tot lo món ... e dix-li: —Tot això que t'és mostrad te donaré ...», *Hom.*, 3v6, 6r15. També en l'acc. de 'regió, comarca': «R. de Ribes tol ecclesia de Ribes, e de Postega [=Fostenyà], e de Chersalbs, e de Pardines, e totes les altres d'entre la sua terra», o sigui la vall de Ribes, 20 doc. S. XII (PPujol, *DocVgUrg.*, 5.2). «Jo són Fe, qui ané ab aquesta dona, Veritat, en una terra de serraïns, per tal que'ls convertís a via de salut ... con Déus no és honrat, cregut, amat, en aquelles terres: dolor he ... de la dampnació d'aquelles gents ignorants», Lull (*Blanq.*, *NCl.* 1, 216.15); «si alcuna tayla amagada a Vilafranca e en los termes seus, e en la terra de Conflent, era feyta ...», *Cart. de Vilafranca*, a. 1324, f° 3r^o.

En un altre capítol de les accs. fonamentals del mot, en tant que quasi-sinònim de 'sòl', també abunda la documentació des dels orígens. Amb aquest valor sovint va en la combinació *en terra*: «de Sicília ... lo Sr. Rei ... va ferir tan vigorosament ... al banderer del príncep, que *en terra* més ell e la bandera», «donà tal de la maça al cap del cavall del príncep, que'l cavall ... va caure *en terra* ...», Muntaner (fets de 1299, *Casac.* v, 82.25, 83.10); «posé *en terra* la cara / mays per paor que per vergonya; / —Levats-vos, amic, de la ronya, / dix ella — e no us esperdats / ...», *BMetge* (*Fort. e Pr.*, v. 372, *Riq.*, pp. 46-48); «l'orifant ... si's gitave *en terra* jamés no se'n poria lavar ... l'arbre li fall e ve *en terra* ...» (*Libre de naturales de bèsties*, ms. S. xv, 147r1, més cita a PIT i a SERRAR).

Si bé en aquesta combinació predomina avui a 45 *terra* en l'ús barceloní, encara es diu *en terra*, i és la construcció predominant en gran part del domini i segurament la major part del Princ. (p. ex. en el Marèsme, *posa els jonais en terra, li va caure en terra i no ho podia collir, ho deixaré tot en terra i anem mar enfora*). «Ne altra persona qui per la terra vaja ...», *JoMartorell* (*Ag.* III, 140); «d'aquell loc podien anar a Catània per llur terra», Muntaner (v, 80.33).

Concretant-ho pot designar camps, possessions d'algué etc. «De les terres hermes ... pot culir grana y espart e roudor e tan e herba, tot hom, francaments», *CosíFort.* (*Ol.*, 408); «apers per laurar les dites terres e rotes ...», ross. a. 1378 (*InvLC.*, s. v. *rota*). I més concret encara, i en estil més rústic, una terra 'un camp particular': «Item ha lo dit Castell de Ciutat les terres 40

e possessions devall scrites, que són béus sittis e immobles: ... una terra nomenada la Conomina ...», Urgellet, *Spill de Castellbò*, a. 1518, f° 74r^o. D'on noms propis compostos, com: *Terra-la-font* a Tornafort, *Terravidal* a Llagunes (Pallars) 1959 i passim.

En fi *terra* oposat a la superfície de la mar. «Lo comte se recullí ab sos cavallers ... e feren vela e anaren tant que preseren terra entre'l cap de Llobregat e'l Castel de Fels; e devalaren *en terra*, els e lurs cavalls; quant los sarraïns que tenien assetgada la ciutat de Bna., saberen que'l comte avia presa terra e que venia, levaren lurs tendes ...», Desclot (*NCl.* II, 83.7); «Lo rei Carles manà a son fill que se n'anàs a la playa de Cabo d'Orlando e ... que valia més que presés terra lla, en salvu, en llur terra matexa», Muntaner (fets de 1299, *Casac.* v, 80.28).

Assenyalem aquí un ús ben idiomàtic, propi del llenguatge mariner de tot el nostre domini, consistent en les locucions *de terra (de)* o *en terra (de)*, per indicar amb caràcter preposicional la posició d'un objecte dins mar, o mirant des de mar, més pròxima a la costa que un altre: «passarem nedant *de terra* de la Llosa», *StPolM* [1916 ...] o sigui passant entre la platja i l'escull anomenat «La Llosa»; sovint en parlar familiar s'omet la segona *de*: «veu aquelles roques *de terra* ? Far de Cullera?», Sueca, mirant des de la platja de l'Albufera, uns esculls situats en una visual menys a l'Est que la punta del Cap de Cullera (1932); el paratge X. «és an *t'f'a* s'illa» Fornells (saltava un peix entre la costa de Menorca i una illeta) 1964. Tot això en contraposició amb *de fora (de fora s'illa, de fora el Cap de Cullera etc.)*. També amb caràcter postposat: dos abismes submarins a la costa entre Portbou i Cervera duen el nom de *Boufollit* (<*Balç-follit* BALTEUM FOLIETI), situats un a cada costat d'un penyal proper a la costa: l'un el situat entre el penyal i la costa es distingeix per *Boufollit de terra*, i l'altre *Boufollit de fora*.

En certes combinacions serveix per formar el nom compost de substàncies minerals del terrer. *Terra-roja* és una perifrasi usada en molts llocs per designar l'argila: *t'f'a r'f'a* a Estacó i a Farrera de Pallars (1933-4); i això s'ha convertit en NL en bastantes rodalies: *terra-roja*, p. ex., important serrat entre Horsaivinyà, Pinada i St. Cebrià de Vallalta (1917); també té gran extensió *terra-argila*, que *AicM* recull a Lluçena, PnaVic i tres pobles pirinencs occidentals; mentre el segon membre del compost apareix en una anòmala variant amb *gi* fonètic; i que en aquelles poblacions pallareses, reduït, per dissimilació, a *t'f'a gila*, designa una varietat d'argila blanquinosa, tirant a greda; també l'*ALCat.* recull aquesta forma a la vall de Boí (m. 149).

DERIV.: *Terrar*, tort., val., mall. (*AicM*) 'cobrir amb sostre de terra': a les Useres em defineixen una *bodega* com «una caseta *terrà* en el camp, on hi ha una bóta de 200 litres» (1961). Així es comprèn que els dos mots següents, *terrada* i *terrat*, es formaren com a participis substantivats d'aquest verb.

Terrada pròpiament 'acumulació de terra', d'on lloc a manera de terraplè o terrassa. En docs. ross. el tro-

bem, designant un lloc així, davant una torre fortificada o una casa forta: «metre canons de plom a la Torre major, de la *terrada* de la dita Torre fins a la cisterna» a. 1369, relatiu al fort de Força Ral (*InoLC*, D60); un altre relatiu a Opol (suposo al seu castell): «s'an a ffer portes a la Torre major, qui ixs a les *terrades*», del mateix any (*InoLC*, D53), «s'à a cobrir lo porxet del scalar ab què hom puja a la *terrada* pus alta», *InoLC*, a. v. *porxet*, i un altre s. v. *zostre*, tots ells de 1369. Com a 'acumulació de terra' prenía el sentit despectiu que donem a 'terregada': 'gent vil': d'on 'g. grossera i nociva': «... *terrada*: / volgra fos serrada / e fesa ab destrals», Cervetí 63/42.37.

Segueix viu en el domini ross. en relació amb masos muntanyencs: «un mas amb unes *terradas* a cada band» Casafabre, «i aquí tenim una grossa *terrada* --» La Bastida del Buls, 1960. També a les Illes és una mena de terrat, damunt un edifici, o en prominència: «sa *terrada* des molí» Manacor, que m'explicaven «es terrats», però parlant del mateix lloc digué després sa *terrassa*; a Menorca deu servir per a aplegar-s'hi dones feineres: «PAULA: Veng de sa *terrada*; veng acovardada / de lo qu'he sentit, / assu-llà, mentres filava / --- / qu'una donzelleta / dins una coveta, / un nen ha parit» en una funció nadalenca (Camps Merc., *Folk.* 1, 61). *DAG*: la *terrada* de la Llotja de Palma, una *terrada* d'església de Sóller a. 1591. «En les grans *terrades* dels casinos, en les platges a la moda ---», M. d. S. Oliver (*Ci. de Mall.*, 9.66.).

Terrades i *Terradelles* són coneguts pobles de l'Empordà i Garrotxa; molt antic el Mas *Terrades* d'Horsavinyà [1782, *DAG*]; Coll de *Terrades* el principal de la carena de les Guillerries entre Manlleu i Vilanova de Sau (1923). I és occità: «*terrada*: terrasse?», *PDPF*; «Trauco li blànqui vivadiero: / dins li grand *terrado* bladiero, / e rousso d'espigau, s'esmarro aper-cilla», trad. «grandes pièces de blés», *Mireio* IX, 16.6.

Terrat. Era adjacent i dependent de l'obrador d'un forner: «sint omnes archi tui et operatorium --- cum *terrato* de furno», *Cart. de Poblet* 1172 (p. 175); «fo ausit en lo *terrat* de la gleysa gran brugit con sí hom corregués dessús», *VidesR*, 268v2; «lo *terrat* qui era sobre la cella», Lull (*Blanq.*, *NCL* II, 260.1); en una màquina de setge: «los *terrats* havien trencats e feyen major mal les pedres que ferien dins, que aquelles que ferien el murs», «puçam-nos-en en un *terradet* de N'Atbran, qui era loc d'oreg», Jaume I (*Ag.*, 459, 330); «alcuns per *terrats* d'alberchs contigües a la juheria, e altres per lo vall vell, trencades les rexes, entraren la dita juheria», report dels Jurats de València, a. 1391 (Rubio Vela, *Epi. Val. S. XIV*, 272.47).

El *terrat* era una «cubierta o tejado de losas (de la iglesia)» a la Torre del Comte, a. 1354 (*Bol. Hi. y Geogr. B. Arag.* 1, 128); «per la entrada del senyor Rey --- se fassen alimares de focs e falles, enceses per *terrats* e per los cloquers, e per les fustes, ab sons de bassins o de massolas» a. 1395 (*BSAL* v, 278a); «Moyses --- pres cendra de forn, un gran colp, e muntàss-n alt en un loc, axí com porlem dir, en un *terrat* o torre,

e escampà-la per l'ayre, e tantost hagueren aquella plaga», *SeVicentF*, *Serm.* 1, 205.8; «li parec, sus la mijà nit, sentir sus lo *terrat* de la casa trepajar e devallar en la casa algunes persones --- viu venir tres hòmens qui del seu *terrat* eren devallats», *Decam.* III, § 7, 190.43, 191.3; traduint «sul *terro* della casa» (ed. 1961, 204.3); «la porta del *terrat*», id. v, § 4, 329.24; «un bon onse armità stant sobre lo seu *terrat*» (trad. «il suo uscio») x, § 3, 217.1; ex. de Bna., a. 1457, cit. a *GARGOLA* (CaCandí, *MiscHiCat.* II, 212).

«Confie de la tua molta virtut que tot seràs fet all plaer meu; e faràs axí que, en la callada nit, --- sies cert de sperar-me en aquell *terrat* prop la mia cambra», «com fom dins la ciutat, vérem infinida gent, per les torres e per les places, finestres e *terrats*», «les dones e les donzelles staven per les finestres e per les portes e *terrats*: per veure qui era aquell benaventurat cavaller», JoMartorell (*Ag.* III, 148.6; I, 68, 315; i encara *Riq.*, 682.23, 682.28).

«*Terrat*: pavimentum subsidiale, coenaculum tabulatum, contignatio, *fer terrat*: contigno», Busa-N.; «fugiren per los *terrats* ab dos altres, y no ls pogué atnyers a. 1527 (*BABL* IV, 379). «Lo *terrat* descubert: doma, solarium; *terrat* cubert o porxo: pergula», «la barana de la escala o de corredor, o *terrat*, o altra part», OPou (*TbPu.*, 333, 90). Pertany avui a la casa rústica en diversos llocs: a l'Urgellet el *terrat* és un porxo (on hi ha un badiu que hi estenen la roba), Bellester de Segre (1959); l'existència d'un *terrat* és una de les coses més típiques del maset o masia eivissenc (el fan d'*arilla*) (Sta. Eulàlia del Riu, 1963); en canvi a l'Alt Pallars designen per un *terrat* el sòl d'una habitació (Farrera, 1933). S'estenia fins a l'aragonès dels moriscos: «fizo fer un palajo apuexo i kuadrado, / todo lo fizo blanco: paret i *terrado*», L. de Yüçuf (*A 77c*, *RABM* 1902). *Terradell*, *Terradet*; Congost dels *Terradets* entre la CcaTrempe i la de Balaguer, curs de la Noguera Pall.; gran «canyon» amb terrassetes gredoses damunt la carretera. *Terradui arg. Terradetes* (Cardó), planta medicinal (*DAG*).

Terraina, *Terraire* [*DAG*]. *Terral*, vent ~ 'el que bufa des de terra cap a mar' és adj. a StPolM (1925); *terraler*, *terraló*, vent terral feble, com quan comença a alenar, sobretot cap al tard: «un vespre anaven a pescar, i com no feia un alè de vent, bogaven --- Issem la vela; lo *terraló* no pot tardar ---. Un cop la vela estesa --- començà a inflar-se --- Pare, el *terral* ---», Pin i Soler (*La Família dels Garrigas* XXIII, ed. 1927, 167.8).

Terrall, mot mineral: sembla designar una massa de sorra amb barreja de partícules valuoses (coral?, 'palletes de mineral preciós?'): «los dits corals e *terral* havets rebuts --- e aquells havets venuts e exaigats, e lo procehit havets rebuts» a. 1442 (*BABL* XIX, 185, cf. *EIXAUGAR* III, 248a34ss.). Més conegut com a nom de pendents terregosos: «La campinya urgellesa i els *terralls* trencats de les Garrigues» Lladonosa (*Crutat de Lleida*, p. 22); cap als Pir. occidentals designa, però més en gran, allò que a Osona són els *terriers*: més grisenos i argilosos aquests, més arenosos aquells, tots ells

de terra pelada sense aplevat ni gèspet; en la dura ascensió a la Pala de Dellui (gran cim entre Cabdella i St. Nicolau), el guia boïnès em recomanava «no púje pel *teràj*» (sinó per l'aglevat), 1973; «Es *Ta'āšs*», partida de serra a Arestui (1959); també aranès *tarralb* (amb *estarralbà-se* 'esllavissar-se' format com gc. *esturrà* derivat del bc. *lurra* 'la terra' Rohlf, *Le Gc.*, p. 27). També *terraller*: ja a Espot (*es ta'āšs*, 1959); i als Aspres: «—Què és 'La Miranda'? —Són *ta'āšs*» a Forques (on hi ha una partida dita *al ta'āšs*). *Terralla*.

Terranc, §§ 3 i 4, *AlcM*, és un derivat de *terra* (que *AlcM* confon amb *tarranc* 'tros de branca, tronc' sense cap raó, escrivint-lo malament amb *e*, per al qual veg. TRANCA). De *terranc* són derivats: 1) **tāraṅhōf*: bloc d'arrelam mesclat amb terra formant illeta dins els canyars inundats de l'Albufera, El Palmar (1962), on hi ha una partida dita *Els Tarrancons*. 2) **Terraquer* 'terrer, terrall' a l'Urgellet («d'aquells *tāraṅhōf* en diuen Les Llaus» Bellestar, 1959). *Terrancós* probablement és el *Dfa*, el qui té raó (ple de terrancs o blocs terris), i no pas *AlcM*. *Terrany*. *Terranyar* (*DAG*).

Terràs 'espècie d'ampolla': aumpli un *tarraç* d'aigua e veeren-la tota *térbola*, *Eiximplis*, Ag. II, 1963; val. Ss. XIV i XV *DAG*. *Terrasset*: «El *meler* és un tarro --- que se destinaba para contener miel, pero, com el *terracet*, també era utilizado para toda clase de confitura en almíbar; --- se iban introduciendo en los *terracs* y meleros pedazos o 'talladetes' de calabaza o melón, para, después, llenarlo de arroppe, tapando el recipiente con un trozo de pergamino o tela, sujeta a la boca con bramante», *La antigua cerámica de Manises* (Supl. Lit. de 'Levante', 3-11-1956). Amb *terràs* cf. el cast. ant. *tarrazo* d'on sembla que s'extragué TARRO (?).

Terrassa era també el nom d'un atuell: «Maria / --- / fon --- prophetada / en prophocies, / per Isahies / e tots prophetes / --- / d'archa o thora / pell, cubertora, / d'or la *tarraça*, / urna o taça, / verga d'Aron / ---»; «Lo creador / --- / a son plaer / fa com l'oller, / qui d'una massa / ne fa *tarraça*, / olla, scudella, / plat, canterella / ---»; «als santuaris / donà-ls soaris, / --- / calces, tovalles, / grans presentalles, / *terraces*, liris, / imatges, ciris / ---», JRoig (*Spill*, 11261, 14698, 4697). De *terrassa*, pres per un augmentatiu, se n'extragué *terreta*, amb sufix diminutiu, usat a Reus per a un 'test', cast. *maceta* (1960, Bladé Desumvila, 1972); també s'hauria pogut pensar en un encreuament de *test* amb *parreta*, nom d'atuell (*parres* a la Ribera d'Ebre: Bladé, i per a l'etimologia veg. ací *DCEC/DECH* s. v. *parra*), però és més rebuicat i innecessari. *Terrassa* 'mena de terrat' [1431, *AlcM*; fins a la V. d'Aran, Krüger, *Hochpyr*. A, II, 21]. *Terrassada*. *Terrassaire* (*DAG*). *Terrassal* (*Lab*). *Terrassenc*. *Terrasseta* 1431, Torredembarra, *DAG*, un atuell ornamental.

Terrassà, *-ana*, adj. i sobretot substantiu, aplicat a les coses de terra, en tant que diferent de mar, sobretot a la gent que no és marinera: «Jo R. Muntaner, a

Gallípol, ab tots los hòmens de mar e d'altres, *terrassans* ---», *Cròn.*, § 223 (Casac, VI, 63.3); en una navegació agitada «En Tomàs de Bajalta, calo-baixo [o sigui 'decaigut, de cap a caiguda'], romanía arrupit en la fosca sama dels peons, capejant el temporal amb totes les angúnies d'un trist *terrassà*, Cocomines (*Silèn*, XVIII, 238); «cerqueu-me un ram de *terrassanes* o pescadores naturals ---», Ruyra (*Pinya de Rosa* II, 57), en el *DAG*, el publicador va llegir malament una *-j* en lloc de *-s*, en la nota «*terra<s>ans*: la gent de mar anomena així als qui treballen la terra» (no existeix **terrassans*).

Amb aquest sentit i matís [no Barcelona, sí Maresme etc. 1915 ---], és usual des de l'extrem N. al S. de les comarques costeres de tot el domini, sobretot les continentals; al Barcarès, després de l'enquesta marina, em donaren com a informador E. Malpàs, *terrassà*, perquè em donés els NLL dels *ta'āšs*; a Cullera (1964) i el Perelló de Val. (1932) també oposat a 'pescador' i 'gent de mar'. «Solía ixir a peixcar en un bot --- que no-u sabera sa pobra mare, que volia fer d'ell 'un *terressà*' [sic *-re-?*] aburgesat i no un mariner», Morales SMartín (*Idilis Llevant.*, 59.15).

De cap manera no expressa l'ofici de 'treballador de la terra' (com entenen ben infundadament els insulars Aguiló i Moll en llurs diccs.), si el del lloc de vida, encara que es faci extensiu, com aqueia, als hàbits i inclinacions; que, en gent del país, pel fet mateix, es combinen naturalment amb l'explotació de la terra: «una munió de dones --- bellugaven feyneres --- manegant la terra, fent --- baixar les poulanques --- totes ab les faldilles doblegades --- embrunint-se al sol; la Mila, tot guaytant-se-les, sentí que se li esbatanava son ànima calda de *terrassana* y que --- la empenyia a baixar del carro, a ficar-se per aquells horts i grapejar --- la terra tèbia, les fulles humides, l'aygua regalada ---», VCatalà (*Solitud*, p. 8).

En el curs de les estacions, «la tardor --- alegra si veuen curulls els canyats y rases les tines --- vingué l'hivern, y comensaren els ferriats dels *terrassans*: que se la xalan, del escon a la màrrega y de la màrrega al escon, perquè les nits són llargues ---», MnVayreda (*Sang Nova* III, § 1, 171). A Mallorca ús no ben igual, perquè no s'hi fa una distinció tan clara entre *pagès* i *terrassà*, car aquell expressa també el lloc tant o més que l'ofici; i a Felanitx noto que diuen *pa'āšs*, i no pas *terrassans*, quan escauria usar aquest; però també tinc nota a Alcúdia de «termes més de *terrassà* que de mariner» (1962). No existeix *terrerà* (crrada de Salvat).

Terrassania ant. 'acció o expedició de la gent de mar, quan fa incursió en la terra': «lo leny armat trobà-lo en Barbaria, on havia feita una ferida entre Tunis e Alger, e hi hac feta *terrassania*; e hi pres més de tres-cents presons de sarraïns e n'hi matà, e hi afojà locs, e pres lenya e tarides de sarraïns» (fets de 1286); «féu la via de Toloneta, costejant la costera; e axí mateix féu *terrassania* amunt, de barques, e n'hac molts esclaus e esclaves, e naus e lenys, que pres carregats d'especieria ---», Muntaner (§§ 155, 159, Casac.

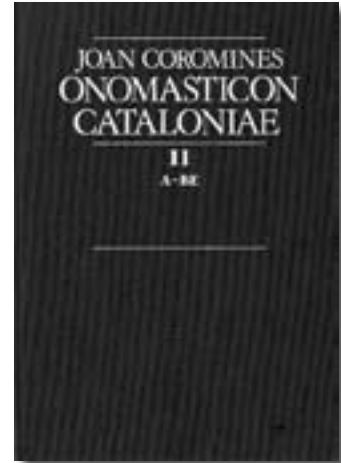
Per raons d'espai no incloem l'entrada sencera, que en l'original ocupa les pàgines 439-454.

UNITAT 10

L'*Onomasticon Cataloniae*

La vida de Joan Coromines va íntimament lligada a l'estudi de l'etimologia, de l'etimologia catalana bàsicament, però no exclusivament. I dins d'aquest camp, esmerçà una part molt important dels seus esforços a l'estudi de la toponomàstica, que és l'estudi dels noms propis de lloc.

De fet, l'interès per l'etimologia és, podríem dir, gairebé consubstancial a l'essència humana. Voler saber quin és el significat primigeni de les paraules que usem i dels noms dels llocs que formen part de la nostra quotidianitat és un vessant més de la curiositat pel sentit de la vida, tal com explica Joan Coromines:

«L'estudi dels noms de lloc és una de les coses que més han desvetllat la curiositat dels erudits i àdhuc la del poble en general. És natural que sigui així. Aquests noms s'apliquen a l'heretat de què som propietaris, o a la muntanya que enclou el nostre horitzó, o al riu d'on traiem l'aigua per regar, o al poble o la ciutat que ens ha vist néixer i que estimem per damunt de totes les altres, o a la comarca, el país o l'estat on està emmarcada la nostra vida col·lectiva. ¿Com fóra possible que l'home, que, des que té ús de raó, es pregunta el perquè de totes les coses que veu i que sent, no cerqués el d'aquests noms que tots tenim contínuament en els llavis?»

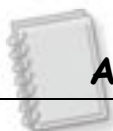
No deixa de ser curiós que l'*Onomasticon Cataloniae* (OnCat) —el «vast recull d'onomàstica que enregistrarà i explicarà etimològicament tots els noms de persona, antics i moderns, emprats dins el domini lingüístic català (Catalunya, el Rosselló, el País Valencià, les Balears i la zona oriental d'Aragó), així com tots els noms de lloc, morts o vius, situats en aquest territori; noms de lloc en la més ampla accepció del mot: noms de llocs habitats, indrets (sigui quina sigui la importància de cada un), noms de cursos d'aigua o d'estanys, noms d'accidents orogràfics, de cases aïllades, de coves, fonts, arbres renomnats, etc.», com deia l'autor—, que va ser la primera obra monumental en què Coromines treballà i a la qual abocà temps i esforços durant tota la seva vida, fos la darrera que va redactar, i va haver-ho de fer amb una certa precipitació.

J. Coromines havia iniciat la recollida de materials i els treballs de camp per a l'elaboració d'un gran diccionari toponímic l'any 1925, tasques que augmentaren a partir de l'any 1931, un cop finalitzada la seva formació acadèmica. Aquest diccionari toponímic s'acabaria anomenant *Onomasticon Cataloniae*. Evidentment la Guerra Civil (1936-1939) alentí els treballs de camp, que l'exili aturà per complet. Les enquestes no es van reprendre fins al 1952, any a partir del qual Coromines va poder concentrar al semestre d'hivern la docència a la Universitat de Chicago i passar l'altre a Catalunya. Les enquestes, a partir d'aleshores, esdevingueren sis-

temàtiques fins al 1971, any en què s'havien enllestit en tot el territori dels Països Catalans. Per tant, Coromines havia recorregut a peu tot el territori dels Països Catalans interrogant la població autòctona sobre els noms de lloc del seu municipi.

L'any 1985, un cop acabada la redacció del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Coromines treballa ja exclusivament en l'*Onomasticon Cataloniae*. En un primer moment, Coromines va preveure una estructura per zones geogràfiques i, sota aquest criteri, es publicà, l'any 1989, el primer dels volums que signaven conjuntament Joan Coromines i Josep Mascaró i Passarius. De seguida, però, es va veure que aquesta divisió per zones obligava a contínues i constants remissions internes que dificultaven la consulta i la redacció de l'obra. Per això, a partir del segon volum s'abandonà l'estructura geogràfica i s'adoptà un únic criteri d'ordenació alfabètica. També es modificà el títol, que adoptà el definitiu de *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persones de totes les terres de llengua catalana*, amb l'afegit de «Obra fundada per Josep M. de Casacuberta», seguit del nom dels seus col·laboradors: Max Cahner, Joan Ferrer, Josep Giner, Joseph Gulsoy, Josep Mascaró, Philip D. Rasico i Xavier Terrado.

El volum segon (A-BE), primer redactat amb aquest nou criteri d'ordenació, es publicà el 1994 i, a partir d'aleshores, de manera ininterrompuda, aparegueren els següents: el 1995, els volums III (BI-C) i IV (D-J); el 1996, el volum V (L-N), que va ser el darrer imprès que Joan Coromines va veure en vida. De totes maneres, Coromines havia deixat enllestida la redacció de la resta de l'obra pel novembre de 1996. Joan Coromines va morir el 2 de gener de 1997. Pràcticament fins al final va estar corregint compaginades. Va ser el seu secretari i col·laborador, Joan Ferrer, qui enllestí la resta de volums, que es publicaren el 1997: VI (O-SAI), tot i que amb peu d'impremta de 1996, i VII (SAL-VE). El darrer volum, el VIII, que contenia les lletres VI-Z i l'índex de tota l'obra, es van publicar el 1997.

Activitats

---

1. Què és la toponímia? Per què és important per a l'estudi de la llengua?
2. Què és l'*Onomasticon Cataloniae*? Qui n'és l'autor?
3. Quan va iniciar i acabar J. Coromines les enquestes per a l'elaboració de l'*Onomasticon Cataloniae*? Per on va fer enquestes per a l'*Onomasticon Cataloniae*? Quan va iniciar la redacció de l'*Onomasticon Cataloniae*? Quants anys tenia aleshores J. Coromines?
4. Entra a la pàgina web de l'exposició «Mots amb arrels» (<http://www.gencat.cat/toponimia/interactiu/index.htm>), concretament en l'apartat «Un país de paraules» i busca el significat del nom de la teva comarca.
5. Busca a l'*Onomasticon Cataloniae* el significat del nom del teu barri o municipi.

BIBLIOGRAFIA

- BADIA I MARGARIT, ANTONI M. (1997). «Joan Coromines (1905-1997)» [necrològica], *Revue de Linguistique Romane* (Estrasburg), núm. 61, p. 300-308.
- (ed.) (2006). *Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença. Cicle de conferències*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- BALDINGER, KURT (1998). «Los dos nuevos diccionarios de Corominas para el español y el catalán (DECH y DCAT). Reflexiones críticas», dins el llibre col·lectiu *Estudios de lingüística y filología españolas. Homenaje a Germán Colón* (Madrid: Gredos), p. 85-113.
- BASTARDES PORCEL, R. (dir.) (1988). *Diccionari enciclopèdic universal*. Barcelona: Edicions 62.
- CAHNER, MAX (1976). «Notes bibliogràfiques sobre l'obra de Joan Coromines», dins Joan Coromines, *Entre dos llenguatges*, vol. I (Barcelona: Curial), p. V-XXIII.
- CASANOVA, EMILI (1999). «Joan Coromines i el lèxic català: aspectes històric i geogràfic», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* (Castelló de la Plana), tom LXXIV, quadern IV (oct.-des. 1998), p. 567-628.
- COLÓN, GERMÁN (1962). «El *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* de Corominas. Notas de lexicografía y etimología hispánicas», *Zeitschrift für Romanische Philologie* (Tubinga), núm. 78, p. 59-96.
- (1981). «Elogio y glosa del *Diccionario etimológico hispánico*», *Revue de Linguistique Romane* (Estrasburg), núm. 45, p. 131-145.
- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (1989). *Mapes per a l'estudi de la llengua catalana. Com ensenyar català als adults*. Suplement núm. 6. Barcelona.
- FERRER, JOAN (2002). «La calaixera prodigiosa», *Llengua Nacional* (Barcelona), núm. 39, p. 24-28, i núm. 40, p. 24-27.
- (2005). «Joan Coromines (1905-1997) i la llengua catalana», *Llengua Nacional* (Barcelona), núm. 51, p. 29-36.
- JOSEP FERRER, JOAN PUJADAS (1999). «L'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines. Història i metodologia», *Revista de Catalunya* (Barcelona), núm. 142 (juliol-agost), p. 97-118. (També al *Butlletí de la Societat d'Onomàstica* (Barcelona), núm. 86, p. 185-199.)
- (eds.) (1998). *Pompeu Fabra i Joan Coromines. La correspondència dels anys de l'exili*. Barcelona: Fundació Pere Coromines.

FERRER I COSTA, JOSEP, i PUJADAS I MARQUÈS, JOAN (eds.) (1995). *Joan Coromines: 90 anys*. Barcelona: Ajuntament de Pineda de Mar / Curial.

— (eds.) (1997). *Àlbum Joan Coromines*. Barcelona: Ajuntament de Pineda de Mar / Curial.

— (eds.) (2000). *Epistolari Joan Coromines – Francesc de Borja Moll*. Barcelona: Fundació Pere Coromines.

— (eds.) (2001). *Epistolari Joan Coromines & Josep Pla*. Barcelona: Fundació Pere Coromines / Edicions Destino.

— (eds.) (2002). *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*. Barcelona: Fundació Pere Coromines.

— (eds.) (2003). *Epistolari de Joan Coromines amb exiliats catalans d'Amèrica: Hipòlit Nadal i Mallol i Avel·lí Artís i Balaguer*. Barcelona: Fundació Pere Coromines.

— (eds.) (2004). *Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*. Barcelona: Fundació Pere Coromines.

— (eds.) (2005). *Epistolari Joan Coromines & Josep Maria de Casacuberta*. Barcelona: Fundació Pere Coromines.

GULSOY, JOSEPH (1992). «El diccionari etimològic català de Joan Coromines: uns aclariments», dins Karl I. Kobberbig, Arseni Pacheco i Josep Massot i Muntaner (ed.), *Actes del Sisè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica* (Vancouver, 1990) (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat), p. 37-59.

— (2001). «L'Onomasticon Cataloniae i la recerca futura», *Butlletí de la Societat d'Onomàstica* (Barcelona), vol. 86, p. 247-271.

Joan Coromines Premio Nacional de las Letras Españolas 1989. Barcelona: Anthropos 1990.

PASCUAL, JOSÉ A. (2003). «La pasión por la etimología. Crónica del *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* de Joan Coromines», dins el llibre col·lectiu *Lexicografía y lexicología en Europa y América. Homenaje a Günther Haensch en su 80 aniversario* (Madrid: Gredos), p. 509-535.

PÉREZ SALDANYA, M.; MESTRE, R. i SANMARTÍN, O. (eds.) (1998). *Diccionari de lingüística*. València: Colomar Editors.

PLA, JOSEP (1984). «Darrers escrits», *Obra Completa*, vol. 44. Barcelona: Destino.

SOL I BROS, SERGI (2005). *Joan Coromines, una vida de llegenda*. Barcelona: Edicions 62.

SOLÀ, JOAN (ed.) (1999). *L'obra de Joan Coromines*. Sabadell: Fundació Caixa de

Sabadell. [Vida, obra i vint monografies sobre els aspectes més importants del personatge.]

- (2000). «Joan Coromines i Vigneaux 1905-1997» [necrològica], *Estudis Romànics* (Barcelona), vol. XXII, p. 342-350.
- (2004). «Joan Coromines, l'home, el científic, l'escriptor», dins Josep Monserrat Molas, Pompeu Casanovas (eds.), *Pensament i filosofia a Catalunya, III* (1940-1975) (Barcelona: INEHCA), p. 73-110.

STRAKA, GEORGES (1985). «Consultant el Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana. Notes de lectura», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona), vol. X, p. 5-19.

- (1985). «Consultant el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Notes de lectura», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona), vol. X, p. 5-19.

SOLUCIONARI PER AL PROFESSORAT

UNITAT 1

Joan Coromines o l'origen dels mots

El text *Joan Coromines o l'origen dels mots* és una biografia feta des de l'admiració i la proximitat que ens acosta la figura de Coromines. La trajectòria vital del lingüista, d'home compromès amb la cultura i el país, no es pot destriar de la tasca científica, per això, amb l'ajut de la graella següent demanem als alumnes que situïn cronològicament els fets històrics més destacats del segle xx paral·lelament amb els fets que més van marcar la vida de Coromines.

Aquesta activitat permet que, si el professorat ho considera necessari, es pugui aprofundir en els fets que omplen la graella.

Activitat

La trajectòria vital de Joan Coromines abraça gairebé tot el segle xx. Aquest segle va ser molt convuls a Europa, a Espanya i especialment a Catalunya.

A partir del text *Joan Coromines o l'origen dels mots*, completa la graella següent amb els fets més destacats de la seva vida i situa-hi també els fets històrics que més van marcar-la.

<i>Fets de la vida de Joan Coromines</i>	<i>Anys</i>	<i>Fets històrics</i>
Neix, el 21 de març, a Barcelona	1905	Publicació de <i>Solitud</i> , novel·la de Caterina Albert
	1923	Inici de la dictadura de Primo de Rivera
Fuig del país, a Montpeller	1925	
Torna a Catalunya	1926	
Doctorat a Madrid	1928	
S'incorpora a l'IEC	1930	Final de la dictadura de Primo de Rivera
	1931	Proclamació de la República
	1936	Esclat de la Guerra Civil
És mobilitzat	1938	
S'exilia, primerament a França, després a l'Argentina	1939	Acabament de la Guerra. Començament de la dictadura
Edita la <i>Miscel·lània Fabra</i>	1944	
Se'n va als Estats Units, Universitat de Chicago	1945	
Torna a Catalunya (cada mig any)	1952	

Publica <i>El que s'ha de saber de la llengua catalana</i>	1954	
S'inicia la publicació dels <i>Estudis de toponímia catalana</i>	1965	
Es jubila, dedica tot el seu temps a l'elaboració del <i>Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana</i> i de l' <i>Onomasticon Cataloniae</i>	1967	
Publica <i>Lleures i converses d'un filòleg</i>	1971	
	1975	Mort del dictador Franco
	1976	Restabliment de la Generalitat de Catalunya
És doctorat <i>honoris causa</i> , per la Sorbona de París	1978	
	1979	Aprovació de l'Estatut de Catalunya
Medalla d'Or de la Generalitat	1980	
Premi d'Honor de les Lletres Catalanes	1984	
Premio Nacional de las Letras Españolas	1989	
Mor, el 2 de gener, a Pineda de Mar	1997	

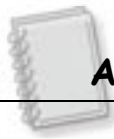

UNITAT 2

Carta de Pompeu Fabra a Joan Coromines

Joan Coromines es va escriure amb moltes persones del món cultural de la seva època. L'exili, que va dispersar els intel·lectuals del país, va fer que el correu postal fos l'única manera de mantenir el contacte.

Amb l'alumnat es pot comentar el gènere epistolar. Les parts que componen una carta i el registre que usa Pompeu Fabra per escriure al seu deixeble i amic al mateix temps, Joan Coromines.

Activitats

1. Aquesta carta la va escriure Pompeu Fabra: busca en una enciclopèdia o a internet qui era. (<http://www.grec.net/cgi-bin/multicl.pgm>)
2. Fixa't en el registre lingüístic que es fa servir. Recull les paraules o expressions que creus que marquen aquest registre. **Resposta oberta. Exemples: Vostra lletra (tractament de vós), us estimo a vós, m'heu prodigat les proves del vostre afecte (registre literari), acusant-vos la recepció de la vostra lletra...**
3. Pregunta als pares o als avis si tenen cap carta guardada de quan eren joves. Si te la deixen veure, fixa't en la llengua que feien servir, què s'explicaven... **Resposta oberta.**
4. De què parla Fabra amb Coromines? **De temes lingüístics: la revisió del *Diccionari (de Fabra)*, l'ús de l'article davant del nom de l'any, d'una gramàtica catalana de Fabra escrita en anglès. Podem fer referència a l'edat que Fabra tenia llavors i que encara estava treballant.**
5. Fixa't des d'on escriu Fabra la carta i on era Coromines quan la va rebre. Com és que ni Fabra ni Coromines no eren a Barcelona? **Fabra era a Prada de Conflent i Coromines a Amèrica (Estats Units). Tots dos estaven exiliats.**
6. Es van poder fer l'abraçada a què Fabra feia referència al final de la carta? **No, Fabra va morir aquell mateix any.**

UNITAT 3

Joan Coromines al Mas Pla

La lectura atenta d'aquest text ha de servir perquè l'alumnat s'acosti a Pla i també perquè el text de Pla explica de manera molt clara com era i com estava concebut el DECat i què representava per a Coromines i per a Pla mateix.

Joan Coromines va visitar Josep Pla al Mas Pla de Llofriu. La visita va tenir lloc el 1980, quan Pla era a punt de fer 83 anys i Coromines, 75. És important de fer referència a l'edat, perquè s'adonin de fins a quina edat van treballar tant l'un com l'altre.

Al text hi ha també una descripció que retrata molt bé Coromines i que ens obre la porta a treballar la descripció.

Activitats

1. Joan Coromines va visitar Josep Pla al seu mas de Llofriu. Busca a internet qui era Josep Pla i on és Llofriu. (<http://www.grec.net/cgi-bin/multicl.pgm>)
2. Quina edat tenien Pla i Coromines en aquesta trobada? **Pla tenia gairebé 83 anys i Coromines gairebé en tenia 75.**
3. Busca al text la descripció que Pla fa de Coromines. En aquesta descripció Pla compara el Coromines del dia de la visita amb el Coromines que havia conegut uns quants anys abans a s'Agaró. Fes dues llistes, una amb les característiques del primer Coromines i una altra amb les característiques del Coromines que el visita al Mas Pla.

Coromines a s'Agaró: **ulls divagants; mirava el món exterior de reüll, amb reticència.**

Coromines al Mas Pla: **cabells més blaquinosos; més prim; amb curiositat, interès, observació, comprensió, maneig de coneixements; ulls fixos, plens de vida, intensius; més rialler; aspecte positiu; ni grassot, ni nuat; alt, ben plantat, d'una verticalitat perfecta.**

4. Per què Coromines va anar a veure Josep Pla? **Per portar-li el primer volum del DECat.**
5. Què significava per a Coromines el DECat? **La més gran il·lusió de la seva vida. Una obsessió permanent.**
6. Coromines parla amb molt de respecte de dos diccionaris anteriors al seu, i diu que per això el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* l'ha anomenat així: «etimològic» i «complementari». A quins diccionaris fa referència? **Al DCVB i al Fabra.**

7. Coromines comenta a Pla que el seu diccionari etimològic deurà tenir sis volums. Quants en té realment? **10**
8. Què pensa Pla del volum del diccionari que Coromines li ha portat? I què en pensa, de Coromines? **Pla pensa que en el diccionari hi és tot i que Coromines és l'intel·lectual més considerable de la llengua catalana.**
9. Cerca el significat de les paraules *pair* i *aclofar-se*, que són extretes del text de Josep Pla.
pair: **1. digerir. 2. suportar, tolerar.**
aclofar-se: **deixar-se anar en el seient amb tota comoditat.**

UNITAT 4

El que s'ha de saber de la llengua catalana

A partir d'aquest fragment del capítol *Límits i gent que la parla*, l'alumnat haurà d'identificar els territoris en què es parla la llengua catalana, la seva extensió i nombre d'habitants i comparar aquestes dades amb les de tot just fa cinquanta anys. També es vol reflexionar, a partir de les dades sociolingüístiques que facilita Coromines, sobre l'evolució que ha patit Catalunya i la resta de Països Catalans i dels motius d'aquest canvi sociolingüístic. D'altra banda, també caldria reflexionar que el procés de normalització lingüística, és a dir, la recuperació de la llengua catalana en els territoris i àmbits que històricament li corresponen és un acte de justícia històrica i d'ecologia lingüística.

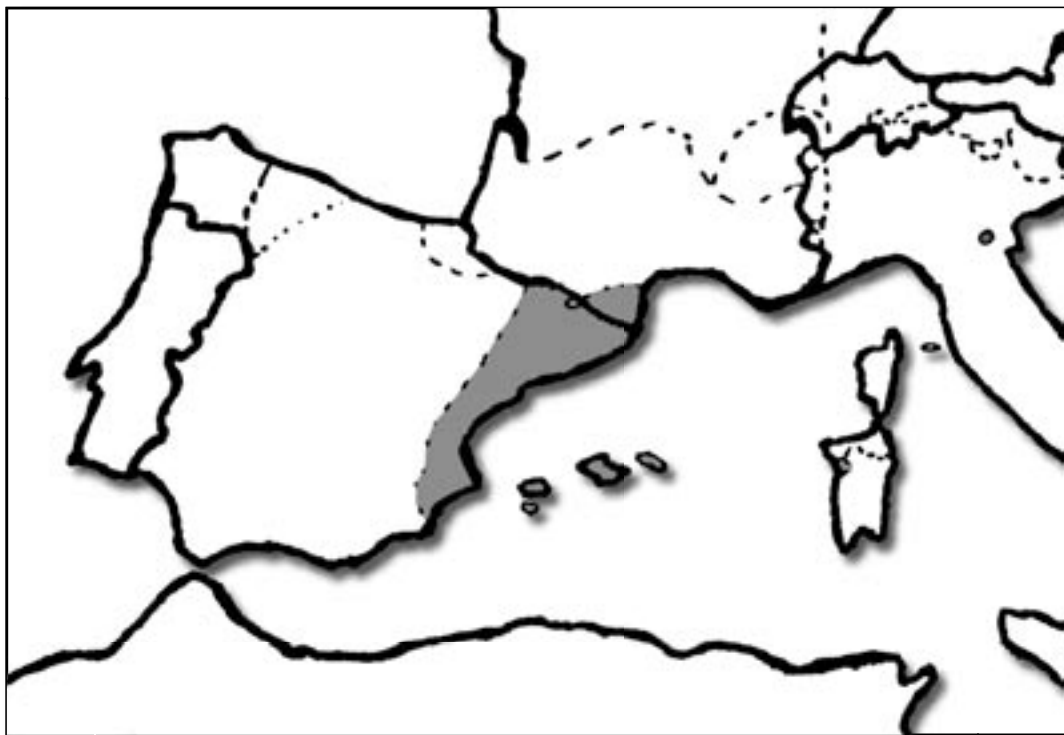

Activitats

1. Busca en quants estats es parla la llengua catalana. **En quatre estats.** Quins són? **L'Estat espanyol (Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears, la Franja de Ponent), França (la Catalunya Nord), Andorra i Itàlia (l'Alguer).** Fixem-nos que Coromines no esmenta la ciutat de l'Alguer, a l'illa de Sardenya (Estat italià), probablement perquè no disposava de dades fiables i perquè, en qualsevol dels casos, les dades aportades per l'Alguer eren negligibles. A més, tot i que és un territori de parla catalana, històricament i pròpiament no pertany al territori dels Països Catalans.
2. Quina era l'extensió territorial i el nombre d'habitants dels Països Catalans que constata Joan Coromines? **56.000 km² i + 7.000.000 d'habitants.** Busca l'extensió actual i el nombre d'habitants dels Països Catalans i compara'ls amb les dades de Coromines. **Segons dades de la Hiperenciclopèdia (www.grec.net), l'extensió territorial i el nombre d'habitants dels Països Catalans són els següents:**

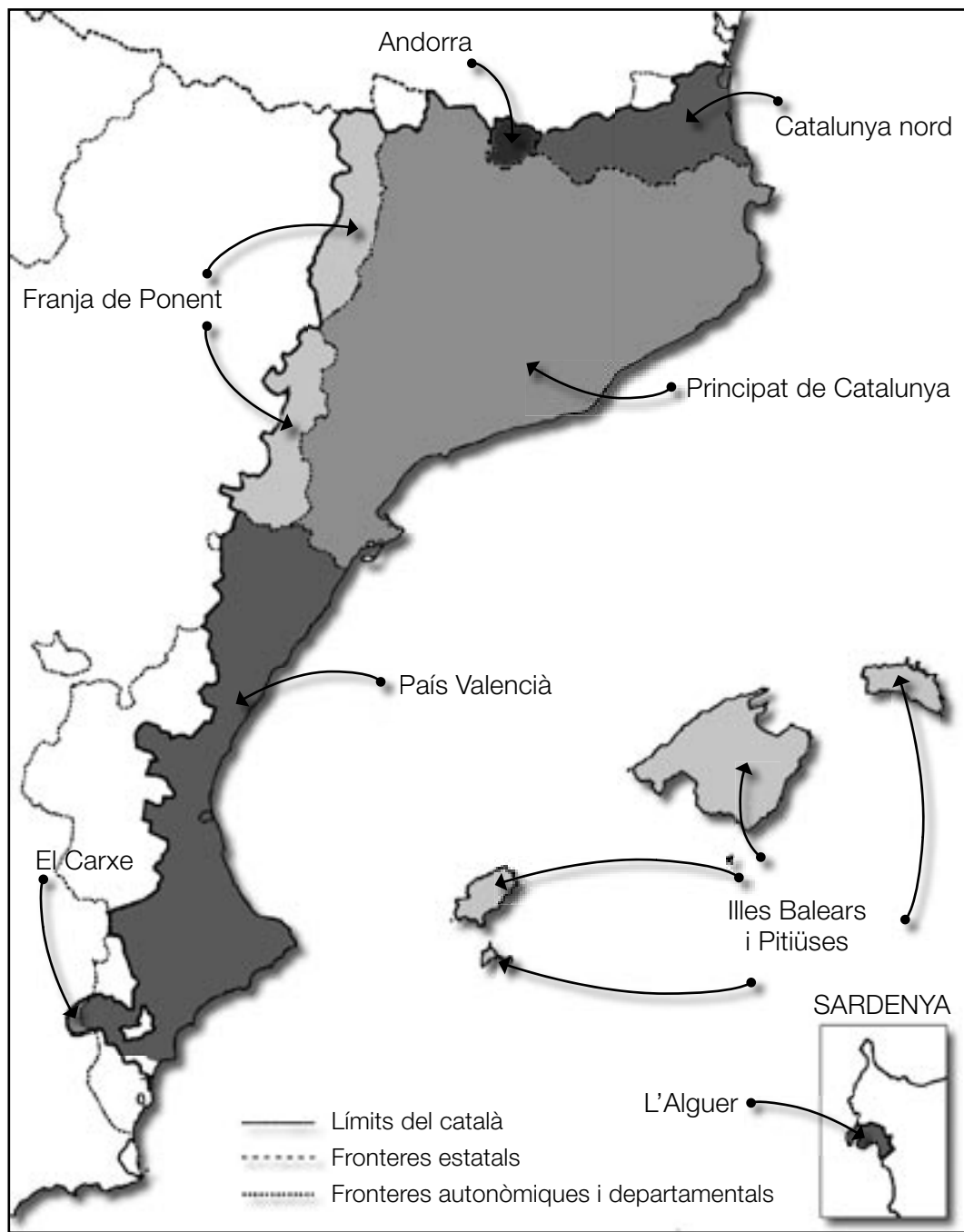
EXTENSIÓ		HABITANTS	
Catalunya	31.895 km ²	Catalunya	6.995.206 (2005)
País Valencià	22.826 km ²	País Valencià	4.692.449 (2005)
Illes Balears	5.014 km ²	Illes Balears	983.131 (2005)
Catalunya Nord	4.086 km ²	Catalunya Nord	392.803 (1999)
Franja de Ponent	4.449 km ²	Franja de Ponent	45.106 (2004)
Andorra	446 km ²	Andorra	76.875 (2004)
l'Alguer	224 km ²	l'Alguer	43.387 (2002)
Total km²	68.940 km²	Total	13.228.957 hab.

3. Pinta en el mapa el territori on es parla la llengua catalana.

Font: Extret del llibre *CAT llengua i societat dels Països Catalans*. Barcelona: La Busca, 1998.

4. Pinta de colors diferents cada un dels territoris que formen els Països Catalans i escriu-ne el nom.

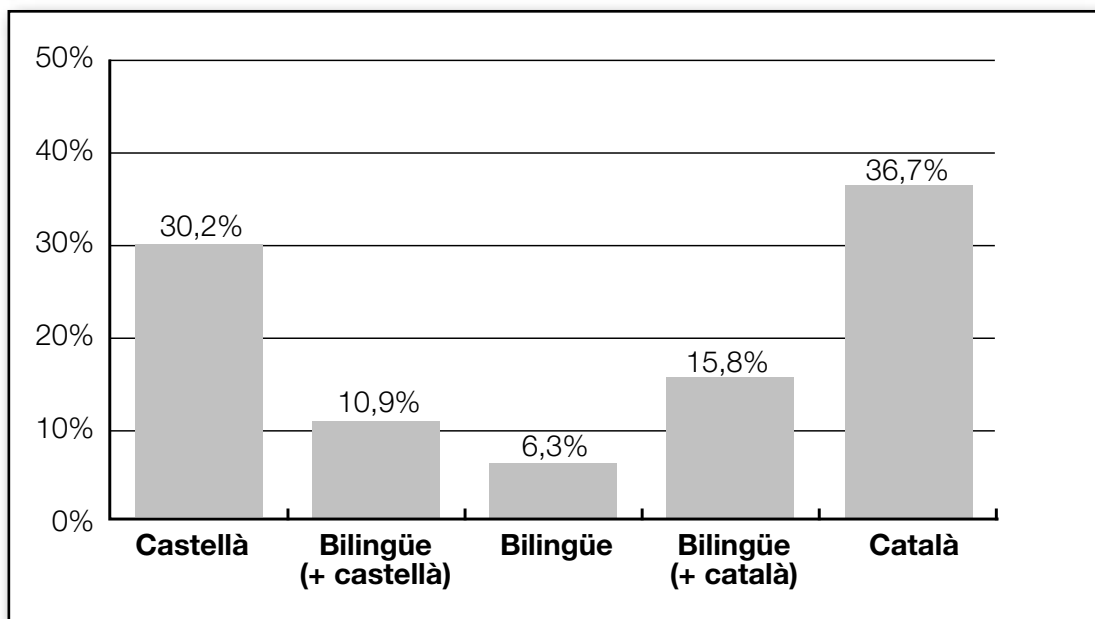
Font: Extret del llibre *CAT llengua i societat dels Països Catalans*. Barcelona: La Busca, 1998.

5.1. Fixa't en aquest fragment del text de Joan Coromines: «Dins aquest territori gairebé tota la població parla el català com a llengua habitual: en la família, en el comerç, pel carrer i en tots els aspectes de la vida; així ho fan totes les classes socials i tant a les ciutats com al camp.» Compara el que diu Coromines de la dècada dels anys cinquanta amb les dades del cens lingüístic de l'any 2001 sobre el coneixement i l'ús a Catalunya:

	Xifres absolutes	Percentatge
L'entén	5.872.202	94,5%
El sap parlar	4.630.640	74,5%
El sap llegir	4.621.404	74,4%
El sap escriure	3.093.223	49,8%

Font: IDESCAT, Cens lingüístic de 2001.

Usos lingüístics. El 50,1%, té com a llengua habitual el català. A més, i pel que fa als àmbits d'ús informal (amb els amics, els companys d'estudi, els companys de feina i els veïns), un 36,7% declara que hi empra normalment el català; per contra, un 30,2% declara que normalment utilitza el castellà.

Gràfic 1

Els usos lingüístics interpersonals en els àmbits d'ús informal: amics, veïns, companys de feina i d'estudi

Font: <www6.gencat.net/llengcat/socio/coneix.htm>

5.2. Prenent com a mostra les dades de Catalunya, omple el quadre següent:

Catalunya	1960	2001
Nombre d'habitants	3.925.000	6.147.610
El sap parlar	100%	74,5%
El parla habitualment	100%	50,1%

5.3. Quins canvis hi aprecies? **Que mentre el nombre d'habitants pràcticament s'ha doblat, l'ús habitual de la llengua ha disminuït a la meitat.**

5.4. Quines circumstàncies explicarien aquest canvi demogràfic i lingüístic? Tenint en compte els textos que afegim a continuació, assaja una explicació. **L'explicació ha de tenir en compte «la intensa immigració procedent d'altres zones de l'estat» durant la dècada dels anys seixanta combinat amb la situació de repressió lingüística de Catalunya per culpa de la dictadura franquista.**

UNITAT 5

Els dialectes catalans

La finalitat d'aquest apartat és que l'alumnat, a partir del fragment de la conferència de F. de B. Moll i de la carta de contesta de J. Coromines, reflexionin sobre el model de llengua estàndard i sobre la necessitat que aquest model sigui equilibrat per tal que tots els parlants d'aquests territoris que s'estenen de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó i que parlem la mateixa llengua s'hi trobin a gust. També es pretén que l'alumnat aprengui l'esquema de la divisió dialectal de la llengua catalana i la seva distribució dins el territori dels Països Catalans.

Activitats

1. Llegeix atentament la carta anterior de Joan Coromines i digues quina és la posició que defensa el nostre filòleg en relació amb la llengua literària. **«Sobre aquest tema existeixen moltes posicions i encara més matisos. Hi ha posicions extremes i posicions intermèdies, i la qüestió és molt clara, amic Moll: la raó està amb els del mig, i el tort en això està amb els extremistes, d'una i altra banda.»**
2. El terme *llengua literària* es va usar durant els anys cinquanta i seixanta del segle xx per referir-se al que avui anomenem *llengua estàndard*. Busca i assaja una definició de *llengua estàndard*. **Llengua estàndard: varietat d'una llengua, establerta de manera més o menys artificial, que gaudeix d'un alt estatus i que s'usa especialment en els mitjans de comunicació socials, l'escola i l'administració, i sol ser descrita en els diccionaris i en la gramàtica.**
En el cas català, el model de llengua estàndard busca un equilibri entre les diverses varietats dialectals que formen la llengua. És evident que el dialecte central, per la seva gran aportació demogràfica, hi té un pes substancial, però el que sempre ha buscat el model estàndard català és un equilibri que l'allunyi tant d'unitarismes ultrancers com de cantonalismes disgregadors. Es tracta, en resum, d'arribar a un model acceptat i acceptable per tothom: catalans, valencians i balears, que reforci la unitat lingüística de tots els Països Catalans.
3. Totes les llengües acostumen a tenir varietats dialectals més o menys marcades. Busca la definició de *dialecte*. **Dialecte: varietat territorial d'una llengua que presenta una sèrie de particularitats fonètiques, gramaticals i lèxiques.**
4. La llengua catalana té dos grans grups dialectals. Quins són? **Català oriental i català occidental.** En quantes varietats se subdivideix cadascun d'aquests dos grans grups? **Català oriental: rossellonès, central, balear i alguerès. Català occidental: nord-occidental i valencià.** En què es basa aquesta gran

divisió dialectal? La divisió dialectal tradicional de la llengua catalana parteix de la separació ja clàssica entre dos grans blocs dialectals —l'oriental i l'occidental—, basada principalment en la reducció o no de les vocals àtones [a], [e] i [ɛ] en la vocal neutra [ə] i en el tancament o no de les vocals àtones [o] i [ɔ] en [u].

ESQUEMA DE LA DIVISIÓ DIALECTAL DE LA LLENGUA CATALANA

I. Català oriental

1. rossellonès o català septentrional

1.1. capcinès

2. central

2.1. septentrional de transició

2.2. salat

2.3. tarragoní

3. balear

3.1. mallorquí

3.2. menorquí

3.3. eivissenc-formenterer

4. alguerès

II. Català occidental

1. nord-occidental

1.1. pallarès

1.2. ribagorçà

1.3. tortosí

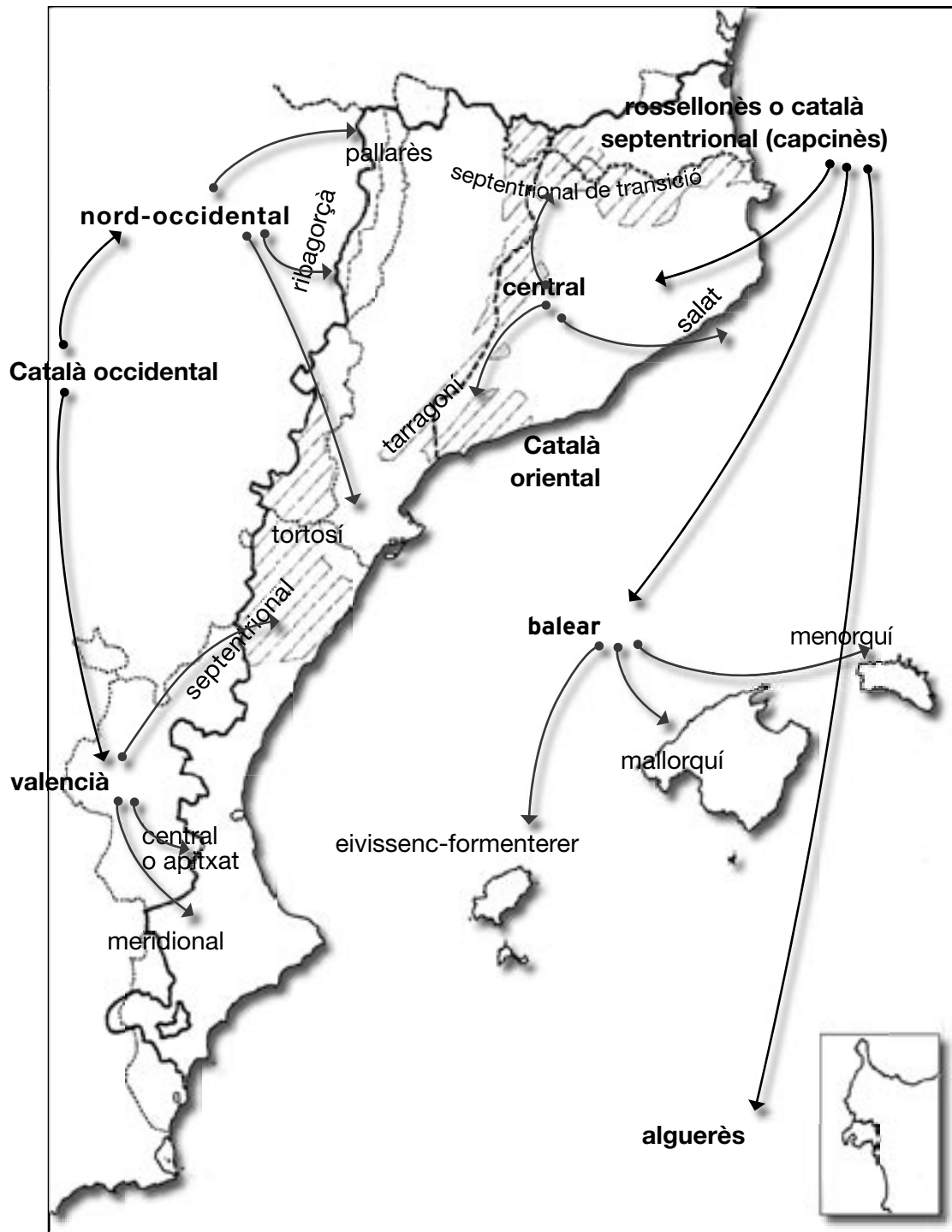
2. valencià

2.1. septentrional

2.2. central o apitxat

2.3. meridional

5. Situa en el mapa adjunt els diversos dialectes i subdialectes que té la llengua catalana.

Font: *Mapes per a l'estudi de la llengua catalana. Com ensenyar català als adults*. Suplement núm. 6. Barcelona: Direcció General de Política Lingüística, 1989.

UNITAT 6

El Diccionari Coromines, el poema de la llengua

La finalitat d'aquestes activitats construïdes al voltant del text «El Diccionari Coromines, el poema de la llengua» és que l'alumnat estableixi la cronologia de tot el procés d'elaboració i edició del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Joan Coromines. També es pretén que l'alumnat controlï aspectes tècnics de l'obra, com el nombre de volums, l'ordenació del lèxic dins el diccionari i la disposició tècnica de les pàgines del DECat.

Activitats

1. En quin any Coromines va començar a recollir materials per a l'elaboració del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*? **L'any 1922**. Quina edat tenia aleshores? **17 anys**.
2. A quines circumstàncies individuals i col·lectives fa referència el text que va endarrerir l'edició del DECat? **Les circumstàncies col·lectives va ser la Guerra Civil (1936-1939) i la derrota consegüent que va abocar a l'exili una gran quantitat d'intel·lectuals catalans i espanyols. També cal tenir en compte la dictadura franquista (1939-1975) posterior, que va condicionar la vida del nostre país durant més de quaranta anys. Les circumstàncies personals van ser l'exili de Joan Coromines, primer a l'Argentina (1939-1945) i posteriorment als EUA (1945-1967).**
3. Coromines va ser *full professor*, és a dir, 'catedràtic' d'una prestigiosa universitat nord-americana. Quina universitat era? **La Universitat de Chicago**. Té pàgina web? **Sí**. Quina és? **www.uchicago.edu**. En quina ciutat està situada? **A Chicago**
4. Per què Coromines no va acceptar fer un diccionari etimològic abreujat la primera vegada que li ho va proposar Max Cahner? **Perquè deia que, per fer-ne una versió abreujada, prèviament calia fer la versió sencera.**
5. Una de les persones que va col·laborar amb Joan Coromines va ser el novel·lista Joan Sales. Busca la vida d'aquest gran escriptor i digues per quina novel·la és conegut. **Joan Sales i Vallès (Barcelona, 1912-1983), escriptor i editor. Llicenciat en dret (1932), milità al Bloc Obrer i Camperol i al PSUC. Durant la Guerra Civil (1936-1939) lluità als fronts de Madrid i Aragó. Exiliat el 1939 a França, el 1942 s'establí a Mèxic i hi treballà com a linotipista. Fou redactor de la revista *Full Català*, precedent de *Quaderns de l'Exili*, de la qual fou fundador (1943-1947), i editor, juntament amb F. de Pol, R. Galí, A. Artís-Gener, P. Calders, V. Riera Llorca i J. M. Ametlla. Edità, amb estudis i anotacions, *L'Atlàntida*, *Canigó*, *La nacionalitat catalana* i la primera edició de les *Poesies* de Màrius Torres (1947). El 1948 tornà a Catalunya i**

s'establí a Barcelona. El 1955 fundà, amb X. Benguerel i J. Oliver, i amb la col·laboració de l'editorial Aymà, la col·lecció «El Club dels Novel·listes». L'any 1959 assumí la direcció de la col·lecció, publicada per l'editorial Club Editor, creada per ell mateix, que editava novel·les d'autors com Rodoreda, Blai Bonet, Villalonga i traduccions de Kazantzakis, Mauriac i Dostoievski i creà una nova col·lecció d'abast general, «El Pi de les Tres Branques». Publicà el llibre de poemes *Viatge d'un moribund* (1952), i després la novel·la *Incerta glòria*, que no aparegué en edició definitiva fins al 1971. Estrenà una peça teatral (1958; editada el 1972), esbós d'una òpera bufa musicada per J. Altisent, *En Tirant lo Blanc a Grècia*, i publicà el seu epistolari *Cartes a Màrius Torres* (1977), recull d'una correspondència que quasi esdevé diari de la guerra i l'exili.

La novel·la per la qual és conegut Joan Sales és *Incerta glòria* (1956).

6. Qui va dir que el DECat era el «poema de la llengua»? **L'escriptor i editor Joan Sales.** Per què ho deia? **Per l'estil, que li sembla «perfecte, modèlic».**
7. De quants volums consta el DECat? **De 10 volums.** Entre quins anys es va publicar? **Entre 1980 i 2001.** Coromines, va poder veure els deu volums publicats? **No, el darrer, el X, que contenia un Suplement i els índexs, va ser publicat pòstumament l'any 2001.**
8. Què és una família de mots? **Grups de mots que comparteixen la mateixa arrel. Una família està integrada per mots diferents, que poden pertànyer a categories diferents i que mantenen diferències semàntiques i morfològiques amb altres membres de la família.** Posa com a exemple tota una família de mots. **Resposta oberta. Exemple: *mar, mariner, marítim, etc.***
9. Quina és la innovació lexicogràfica del DECat, que permet la localització exacta del mot? **La numeració de cinc en cinc de les 60 línies de les dues columnes (*a* i *b*).**

UNITAT 7

El *Diccionari etimològic* de Coromines, molt més que un diccionari

El text que obre aquest apartat vol ressaltar les peculiaritats estilístiques del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Joan Coromines, el Diccionari Coromines per antonomàsia, que l'ha convertit en el diccionari etimològic més peculiar de tota la història de la lexicografia catalana i mundial. El Diccionari Coromines és un diccionari que combina a la perfecció rigor i amenitat i que compleix a la perfecció aquell principi d'instruir tot divertint. Els exercicis que hi ha a continuació posen de relleu, doncs, aquestes «peculiaritats estilístiques» de què parlàvem més amunt, però no només això.

L'objectiu d'aquesta activitat és que l'alumnat reconegui l'estructura de les entrades del DECat i es familiaritzi amb aquest diccionari etimològic. Està pensada per fer en grups reduïts a l'aula o a la biblioteca del centre. No es tracta que es llegeixin l'entrada de dalt a baix, sinó que sàpiguen, tot fent una lectura transversal, trobar la informació que se'ls demana.

Activitats

1. Fixa't com està estructurada la informació en una entrada del DECat.

Busca les entrades de les paraules següents i omple les graelles que tens a continuació, segons l'exemple de l'entrada *bagatel·la*.

Significat

Origen

1a documentació

Discussió sobre l'origen i l'evolució

<p>BAGATEL·LA, 'cosa de poc valor', de l'it. <i>bagatella</i> 'joc de mans', 'fotesa', d'origen incert; segurament per conducte del francès o del castellà. ³⁵ I.^a doc.: 1803, Belvitges.</p>	
<p>En castellà, Cervantes i Lope de Vega el consideren encara un mot purament italià, l'equivalent del qual fóra el cast. <i>niñería</i>, i el dicc. de Crist. de las Casas no el reconeix sinó com a mot italià, no castellà. Però ja Lope mateix l'usa altres vegades com a castellà, i el mateix fa el xilè Alonso de Ovalle, el 1644. Amb tot, va continuar conservant un fort regust estranger, i per bé que els escriptors gal·licistes ⁴⁰ dels Ss. XVIII i XIX el van emprar força, per influència del fr. <i>bagatelle</i>, italianisme molt arrelat en l'idioma veí, avui encara hi és més poc viu que l'autòcton <i>frjolera</i>. Es discuteix si l'it. <i>bagattella</i> prové de BACA 'fruit' (Schuchardt, <i>Z. f. vgl. Spr.</i> XXI, 451) o més ⁵⁰ aviat d'una forma franco-provençal equivalent a l'oc. ant. <i>bagassel</i>, fr. ant. <i>baassel</i> 'titella', <i>basteler</i> 'fer jocs de mans', cosa que explicaria la primera de les accs. italianes, tan antiga com l'altra, ja que totes dues apareixen ja en el S. xv, en el <i>Morgante</i> de Pulci.[†]</p>	<p>⁵⁵ ⁶⁰</p>
<p>[†] Veg. Suchier, <i>ZRPb.</i> XIX, 104; G. Paris, <i>Rom.</i> XXIV, 311; algun detall més en Terlingen, 358-9, i en Sainéan, <i>Sources Ind.</i> I, 409; idea inacceptable de Gamillscheg, <i>BbZRPb.</i> XLIII, 29 n.</p>	

Mot Bagatel·la

Origen i evolució
Llengua de la qual prové, canvis que ha sofert...

De l'italià *bagatella*, a través del francès o del castellà.

Significat
A vegades el significat originari i l'actual no coincideixen

Actualment, 'cosa de poc valor'. Abans, 'joc de mans'.

Primera documentació

1803

Derivats

Altres
Comentaris i observacions que t'hagin cridat l'atenció

Discussió sobre l'origen i l'evolució.

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

BALDAQUÍ, 'dosser solemne que cobreix el tron d'un sobirà o d'una imatge o objecte religiós', antigament tela preciosa, importada de *Bagdad*, anomenat *Baldac* a l'Edat Mitjana; fou un antic adjectiu ètnic derivat d'aquest nom, i en la seva forma moderna el mot ha estat adaptat de l'it. *baldacchino* a causa de l'ús que se'n fa com a cobricel dels papes. □ 1.ª doc.: 1839, «dosser del papa», Lab.; com a nom de la tela, indirectament 1325, en docs. d'Aragó, a on degué passar des del català.

Mot	Baldaquí
Origen i evolució	De l'italià <i>baldacchino</i> , que ve de <i>Baldac</i> , nom de la ciutat de Bagdad a l'edat mitjana, d'on s'importava la tela preciosa.
Significat	Abans era una 'tela preciosa'. Actualment un 'dosser solemne que cobreix el tron d'un sobirà o d'una imatge'.
Primera documentació	1325 com a nom de la tela. 1839 com a dosser.
Derivats	
Altres	El mot català influeix en altres llengües, gràcies al comerç de les naus catalanes.

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: SÍ NO

BETUM, del ll. BITŪMEN id., mot no italià sinó provinent del cèltic. □ 1.ª doc.: *bitum* c. 1380, *Eiximenis*.

Mot	Betum
Origen i evolució	Cèltic
Significat	
Primera documentació	1380
Derivats	<i>Betumada, betuminar, betumós o betuminós. Embetumar...</i>
Altres	Totes les formes castellanes semblen ser manlleus antics del català.

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: SÍ NO

CLASSE, pres del ll. *classis* id., o sigui 'grup de gent (o coses) semblants', que primitivament significà 'crida a les armes', 'quinta' (d'on especialment 'tropes de marina' i 'esquadra'), i d'allò va passar a designar les diverses crides o quintes i les diverses mentes de ciutadans i d'objectes. □ 1.ª doc.: 1560 (amb el sentit purament llatí de 'armada naval', 1542).

Mot	Classe
Origen i evolució	Del llatí <i>classis</i>
Significat	Significat originari: 'grup de gent (o coses) semblants', que primitivament significà 'crida a les armes', 'quinta' (especialment 'tropes de marina' i 'esquadra'). 'Cada un dels grups d'estudiants de llatí', 'classes de gramàtica'.
Primera documentació	1560. En el sentit de 'aula', el 1803.
Derivats	Clàssic, classicisme, classicista...
Altres	Els canvis de significat.

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: SÍ NO

COMÈDIA, pres del ll. *comœdia* i, aquest, del gr. *κωμῳδία* id., en part per conducte de l'italià; en grec és derivat de *κωμῳδός* 'actor còmic', compost de *κῶμος* 'festa amb cants i balls' i *ᾄδω* 'jo canto'. □ 1.ª doc.: fi S. XIV, Eiximenis; c. 1472, Joan Esteve: «est villanus cantus, vel qui tractat de rebus rusticanis →» (f^o d6). I crec que se'n podria assenyalar algun cas referit clarament al poema de Dante, si més no en el títol de la seva literal i artificiosa adaptació o calc per Andreu Febrer (1429); el *DTO*, ja en l'ed. de 1640, i molt més en la de 1660, en dona moltes variants fraseològiques i terminologia.

Mot	Comèdia
Origen i evolució	Pres del llatí, agafat del grec, per conducte de l'italià.
Significat	En grec volia dir 'actor còmic'.
Primera documentació	1472
Derivats	Comediant...
Altres	

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: SÍ NO

CRIC, mot onomatopèic i de creació expressiva.
 □ 1.ª doc.: S. xv, Fc. de la Via (DAg.); 1640, DTo.: «*crich, so és cuquí*: avariciós; dit així del *crich-crich*, soroll que fa lo diner, en la lludriola, caixeta o capseta de l'hospital»; 1839, Lab.: «*cuquí*; pobre, que vol aparentar lo que no pot, *quiero-y-no-puedo*».

Mot	Cric
Origen i evolució	No ve de cap llengua. Mot de creació expressiva.
Significat	Primer significat: 'avariciós', pel soroll que fan els diners. Segon significat: instrument mecànic també anomenat <i>gat</i> . Tercer significat: 'receptacle de vidre molt estret de boca' (Eivissa). Quart significat: 'rebrot de la soca del castanyer'. Quart significat: 'clítoris' (València).
Primera documentació	Segle xv
Derivats	<i>Cricar, cricament, cric</i> en usos onomatopèics i <i>cricany</i> en eivissenc ('avariciós')...
Altres	L'origen onomatopèic.

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí * NO

DÀTIL, prové, per via semi-popular, del llatí *DACTYLUS* id., i aquest, del gr. *δάκτυλος* id., pròpiament 'dit', per comparació de forma. □ 1.ª doc.: 1249.

Mot	Dàtil
Origen i evolució	Del llatí, pres del grec.
Significat	En grec volia dir 'dit'. 'Fruit del margalló' (València). 'Espècie de marisc' (Mallorca).
Primera documentació	1249
Derivats	<i>Dàtil, dactilar...</i>
Altres	El castellà <i>dátil</i> prové del català.

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

* Només els tres primers significats.

FRAC, del fr. *frac* id., pres probablement de l'angl. *frock* 'hàbit de frare', 'bata de dona o de noi', 'frac', que per la seva banda es prengué del fr. *froc* 'hàbit de frare', i aquest, del fràncic *FROKK 'gec, americana' (b-al. ant. *broc*, a-al. ant. i neerl. mj. *roc*, al. *rock*, ags. *rocc*, esc. ant. *robér*). □ 1.ª doc.: 1789 (*DAG.*); Lab. 1864, no 1839.

Mot	Frac
Origen i evolució	Del francès, pres probablement de l'anglès <i>frock</i> , que ja havia estat manllevat del francès, provinent del fràncic.
Significat	'Hàbit de frare', 'bata de dona'.
Primera documentació	1789
Derivats	
Altres	

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: SÍ NO

GATZARA, de l'àr. vg. *gatzra* 'loquacitat', 'murmuri', 'remor', derivat del verb *gazzar* 'abundar', 'parlar loquaçment'. □ 1.ª doc.: fi S. XIII.

Mot	Gatzara
Origen i evolució	De l'àrab.
Significat	Significat originari: 'loquacitat o murmurí'.
Primera documentació	Segle XIII
Derivats	<i>Gatzarejar, gatzarós.</i>
Altres	En textos italians del segle XIV s'utilitza fent referència a gestes catalanes.

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: SÍ NO

NYORA, 'varietat de pebrot, petit i rodó, molt coent', dit més sovint *nyoreta* perquè és de mida petita (cf. cast. *guindilla, cerecilla*); s'usa al País Val, i en altres parts on es cultiva aquesta varietat de pebrot; és ben usual també a Múrcia on coincideix amb *ñova* 'sínia' (cast. *noria*) i sembla ser una aplicació secundària d'aquest mot encara que no és clar si directament o a través de *Nora*, nom de poble; com a nom de vegetal devia propagar-se al País Val. per la fama de les *nyores* murcianes. □ 1.ª doc.: Escrig 1851.

Mot	Nyora
Origen i evolució	Possiblement del topònim La Ñora, de Múrcia.
Significat	'Varietat de pebrot, petit i rodó, molt coent'.
Primera documentació	1851
Derivats	<i>Nyoreta, nyoreter...</i>
Altres	

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

PAIO, PAIA, 'murri', 'persona llesta i vulgar', i en termes de llenguatge baix i groller, 'persona, subjecte, soci', pres del cast. vulgar i agitanat *payo, paya*, on començà per significar 'pagès, pagerol, rústic'; i, usat molt per gitanos i gent plebea, prengué el significat de 'persona massa llesta però ordinària': en castellà ve probablement del nom propi de persona gal·lec *Payo*, resultant en aquest llenguatge de la normal evolució fonètica del ll. PELAGIUS, cast. *Pelayo*, nom que essent

d'allò més freqüent entre els rústics gal·lecs, fou pres en castellà com a símbol de l'home ordinari i groller, però garneu i dotat de murrieria. □ 1.ª doc.: c. 1880, *DAG.*; 1903, F. de Querol; 1910, J. Vallmitjana, *La Xara*, 1910, en una frase netament caló, *BDC VII*, 49. Raono i documento la història del mot en castellà (on ja apareix com a terme de «germanias» en el S. XVI) en el *DCEC/DECH*; vegeu aquí IV, en particular 444a:10-26, 442a:31-33.

Mot	Paio
Origen i evolució	Del llatí.
Significat	Inicialment, 'pagès, pagerol i rústic'. Ara vol dir 'murri, persona llesta i vulgar'.
Primera documentació	Segle xv
Derivats	
Altres	

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

POTABLE, pres del ll. *potabilis* id., derivat de *potare* 'beure un líquid, abeurar-se'n'. □ 1.ª doc.: JRoig. «Dones --- / qui bé n'espera / espera'l punt / que puig amunt / l'aygua del riu; / que torne viu / espera'l mort; / e, bufant fort / en sa fornal, / filosofal / pedra, curable, / or fet *potable*, / argent de coure / ---» (*Spill*, 8534). En lèxics des de Lacav.: «*potable* o *sorbible*, lo que se pot beure --- or *potable* ---».

Mot	Potable
Origen i evolució	Del llatí.
Significat	
Primera documentació	Segle xv
Derivats	<i>Potabilitat...</i>
Altres	Esmenta <i>potió</i> i fa referència a records personals al final de l'entrada.

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

RESAR, pres del cast. REZAR (*DCEC/DECH*) que és descendent de RECITARE, normal segons la fonètica històrica d'aquell idioma. En català fou un castellanisme, de primer absolutament resistent, avui tolerat i segurament admissible, si bé cal preferir-li *pregar* o *orar*: s'introduí per obra dels predicadors botiflers i acastellanats que tant dominaren en els Ss. xvi-xviii, al mateix temps que altres castellanismes d'església, com *entregar*, *llaga* etc. Entre nosaltres no es documenta fins al DTo. de 1647. Es fa notar, però, com Aribau refusa d'usar-lo, en la *Oda* («en llemosí al Senyor *pregava* cada dia»), i d'altra banda com hi cauen gent de caràcter poc genuí i molt influenciada pels predicadors: «se arreglà ab permís de Sa Santedat --- poderse *rezar* o cantar matines en la cathedral a --- l disabte --- de rams», Maldà (*Excurs.*, p. 171); «ceremònias que deu observar el sacerdot en la celebració de la missa *rezada* conforme --- l missal Romà ---», Cristòfol Fiol a. 1684 (*JMBover, Biblioteca*, t. 295): amb una -z- cloqüent.

Mot	Resar
Origen i evolució	Pres del castellar <i>rezar</i> , de RECITARE.
Significat	
Primera documentació	1647
Derivats	<i>Resador, resadora, rés.</i>
Altres	«Introduït pels predicadors botiflers i acastellanats que tant dominaren en els segles xvi i xviii.»

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: Sí NO

SÍNDIC, pres del ll. *syndicus* 'advocat i representant d'una ciutat', i aquest, del gr. *σύνδικος* 'defensor', 'membre d'un tribunal administratiu', i aquest, de *δίκη* 'justícia' i *συν-* que expressa col·laboració.
1.ª doc.: Muntaner.

Mot	Síndic
Origen i evolució	Del llatí, pres del grec.
Significat	En grec: 'defensor'. En català antic: 'alt funcionari o representant dels municipis'. A València i a les Illes Balears encara conserva el caràcter popular per designar prohoms municipals.
Primera documentació	Segle xv
Derivats	<i>Sindicar</i> , que antigament significava 'acusar'.
Altres	

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: SÍ NO

TUTIA, 'òxid de zinc', de l'àr. *tūtiyā* 'sulfat de coure'. 1.ª doc.: S. XIV.

Mot	Tutia
Origen i evolució	De l'àrab.
Significat	Originalment: 'òxid de zinc'. Substància que s'utilitzava com a col·liri.
Primera documentació	Segle XIV
Derivats	
Altres	

És al *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*? Confirma-ho: SÍ NO

Els fets històrics i la història d'un determinat país han afaïçonat —i afaïçonen— la llengua d'aquella contrada. Aquest exercici posa en evidència aquest fet en el lèxic de la llengua catalana. Així queda constància de l'odi del poble català del segle XVIII envers el rei opressor en el mot *felipa* i en l'expressió *Can Felip*, avui encara en ús tot i haver-se perdut el referent històric. L'alumnat pot buscar en la *Gran enciclopèdia catalana* informació sobre aquest monarca —Felip IV— i sobre aquests fets —Guerra de Successió— que van donar lloc als termes esmentats.

- 2.1. Abans de llegir atentament l'article *felipa* del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* —abreujat amb la sigla DECat—, intenta esbrinar el significat d'aquest mot d'entre els que hi ha a continuació:

b) 'travessa del ferrocarril'

- 2.2. Coromines, en la formació del mot *felipa*, parla del «nom d'un rei odiós» (III, 937b3-4). A quin rei es refereix? Fixa't que més avall torna a parlar-ne amb les paraules següents: «com el nom del més gran enemic de la pàtria» (III, 937b23-24). **Felip IV (Felip V d'Espanya) (1683-1746). Aquest borbó fou el causant de la Guerra de Successió, que acabà a Catalunya amb la rendició de Barcelona la diada de l'Onze de Setembre (1714). Aquest fet suposà la fi de la independència catalana i l'abolició de les constitucions (decrets de Nova Planta).**
- 2.3. En aquesta mateixa entrada Coromines fa referència a *Can Felip*, mot amb què els catalans fèiem (i encara fem) referència a un lloc molt concret. Quin és? **La 'latrina', altrament dita comuna o vâter.**

El mateix que s'ha dit més amunt de la influència de la història en el lèxic de la llengua es pot aplicar a la cultura popular en el sentit més ampli. En aquesta activitat es posa en evidència aquest fet a través de la influència d'una narració popular en l'expressió «confondre el cul amb les tèmpestes».

- 3.1. En l'entrada *tèmpestes* (VIII, 392b23-39), que trobareu dins l'article *temps*, Joan Coromines dóna una explicació a l'expressió popular «què té que fer el cul amb les quatre tèmpestes?», que ha donat la frase feta «confondre el cul amb les tèmpestes» amb què expressem 'que hom no té les idees clares'. Quina és aquesta explicació? **«El Maligne havia donat entenent a un sastrer que el portaria a coll, dins d'un sac, i quan el cridà un altre i el babau va oir "On vas Satanàs? —Porto el sastràs. —Valga'm les temples de Sant Tomàs! —Bé te valran si fetes les has!" tingué força d'arrencar a córrer amb un "besa-me el cul i posa-hi el nas".»**
- 3.2. Quan va ser recollida, aquesta faula? **El 1959.**
- 3.3. Havies sentit mai abans aquesta expressió? **Resposta oberta.**
- 3.4. Fixa't que aquesta mateixa narració torna a aparèixer per il·lustrar el mot *+sastràs* (VII, 715b14-24), derivat del mot *sastre*. Quines diferències cronològiques, geogràfiques i estilístiques hi ha entre aquests dos exemples?

Diferències cronològiques: aquesta història va ser recollida un any més tard, el 1960, que l'anterior.

Diferències geogràfiques: aquesta faula va ser recollida a la Menera (Vallespir, Catalunya Nord), mentre que l'anterior va ser aplegada a Serrallonga de Vallespir (Vallespir, Catalunya Nord). Fixem-nos que totes dues narracions provenen, però, de la mateixa comarca.

Diferències estilístiques: Aquesta darrera és més llarga, té una part rimada, etc.

Tal com dèiem en l'activitat anterior, una cosa similar passa amb el mot *repicó*, creat en una època en què no hi havia electricitat o en què no estava tan estesa i, per tant, no hi havia timbres ni, encara menys, intèrfons o intercomunicadors per trucar a les cases. L'únic recurs per a aquesta finalitat era l'ús del picaporta. El picaporta obsolet ens permet recordar que a mitjan segle XIX la vida en el món desenvolupat era molt diferent de l'actual. Per exemple, no existien més que rudimentaris sistemes d'il·luminació, com llums de gas, que sovint resultaven perillosos, i de calefacció, i per descomptat no es disposava ni de neveres ni d'aparells d'aire condicionat, que permetessin mantenir aliments —i persones— frescos com avui dia; ni de màquines industrials eficients i potents. El 1880, l'americà Thomas Alva Edison descobreix la bombeta incandescent, gràcies a la qual la il·luminació moderna arriba a les llars. Ara bé, mentre aquest invent no es va estendre i popularitzar, la gent feia servir el picaporta.

- 4.1. Busca la paraula *repicó* (VI, 525b51-526a5) dins l'entrada *picar*. Coromines parla del *repicó*, 'seguit de cops donats amb un picaporta, generalment després d'un o més tocs pausats indicadors del pis on hom vol trucar, per tal d'indicar la segona porta de cada replà', que els feien fer les porteres. Si feies quatre pics pausats seguit d'un *repicó*, a quin pis trucaves? **Al pis quart, segona porta.** I si feies dos cops sense *repicó*? **Al segon pis, primera porta.**
- 4.2. Quin exemple posa Coromines de *repicó*? **«Em sembla que es tracta d'aquell *repicó* que ens feien fer les porteres barcelonines, quan havíem de cridar algú que visqués a la segona porta d'un replà, en els temps idíl·lics de 1915-20 en què encara n'hi havia, per estalviar-se de pujar l'escala: —El que viu al tercer pis, segona? Truqui tres pics i *repicó*— amb el picaporta pegàvem tres trucs ressonants i una repetideta i «crebra» ('repetidament') seguida de truquets a l'acabar.»**
- 4.3. Quants anys tenia Coromines quan es feia aquest *repicó*? **Entre deu i quinze anys.**
- 4.4. Fixa't com al final d'aquesta entrada (VI, 526a4-5) critica els saberuts. Quina expressió usa? **«Facin-se repicar».** Quin sentit té aquesta expressió? **L'expressió «fer-se repicar» vol dir 'fastiguejar-se', 'fotre's'.**

En aquesta activitat es posa de relleu que la relació que tenim amb la llengua és molt personal i sovint intransferible. En alguns casos el lingüista Coromines deixa entrar aquest vessant més personal, com en l'exemple que il·lustra el mot *immarcescible*.

- 5.1. Els records personals de Joan Coromines clapegen les pàgines del seu *Diccionari etimològic*. Un dels exemples més paradigmàtics d'això que diem seria el mot *immarcescible* (V, 473b39-44), que trobem dins l'entrada *marcir*. Quin significat té aquest mot? **'Que no es pot marcir, que no es marceix'**.
- 5.2. Per exemplificar aquest mot, Joan Coromines usa uns versos que sabem que van ser compostos per ell mateix, tot i que no apareixen signats, dedicats a la seva dona. Quins són? Copia'ls una altra vegada posant cada vers en una línia a guisa de poema.

**Oh dona de record immarcescible:
abella, arrop! Que puny més que no fibla;
encara hi tornarem per aquelles riberes?
respirarem la flaire d'eternes primaveres?
Oh somni! si ets tan bell, no pots esser impossible.**

- 5.3. En quina data van ser compostos? **El 1981**. Quants anys tenia aleshores Coromines? **Setanta-sis anys**.

Potser mai com a partir de la segona meitat del segle xx el comerç i la indústria han contribuït tant a l'increment del lèxic a través de la popularització de marques comercials i de la invenció de nous estris que abans no existien. El mot *xiruca*, sorgit d'una marca de sabates que ha acabat donant lloc a un determinat tipus de calçat, exemplifica bé aquest cas.

- 6.1. Abans de buscar el mot *xiruca* en el DECat, intenta fer una definició de diccionari d'aquest tipus de calçat tan popular i tan estimat per Coromines. Després compara la teva definició amb la que en fa Coromines. **Resposta oberta**.
- 6.2. Fixa't que aquest mot va encapçalat amb el símbol (+) amb què el DECat marca els mots catalans no registrats fins aleshores (1980-1991) en els diccionaris catalans. Mira si aquest mot (o algun altre que dugui aquest signe) ha estat recollit en el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC). **Efectivament, en el DIEC apareix el mot *xiruca* amb el sentit de 'sabata alta i flexible feta de lona amb les vores de pell girada, amb sola de goma gruixuda i resistent que s'usa ordinàriament per fer caminades pel camp o la muntanya'**.
- 6.3. Fixa't en l'apartat *1a documentació*. Quan s'esmenta per primera vegada aquest mot? **El 1950**.
- 6.4. Quina altra informació de tipus personal hi afegeix Joan Coromines? **Que ell les usa des de 1953**.
- 6.5. De fet, el nom *xiruca* és la marca registrada d'aquest calçat, *Chiruca*, i aquesta marca és un diminutiu gallec del nom personal *Mercè*. El fabricant català Esteve Fontfreda va adoptar el nom en honor de la seva dona, que es deia així. Quin origen li atribueix Coromines? **D'entrada afirma que té un origen incert, però després manté que té una etimologia basca**.

L'experiència personal de Coromines serveix per deixar constància de l'ús i significat de determinats mots. En el cas de *xumaina* en tenim un bon exemple.

- 7.1. La relació de Joan Coromines amb la comarca del Maresme, i concretament amb el poble de Sant Pol de Mar, en què va passar les vacances de la seva infantesa, és patent en molts dels articles del diccionari. Fixa't, si no, en la informació que ens dóna en l'entrada *xumaina*. Quin sentit té aquest mot? **'Temps de mar sense vent, però més xafogós'; també 'temps en calma amb senyals de pluja'.**
- 7.2. Quan el va sentir i en quin any? **A Sant Pol, el 1927.**
- 7.3. En boca de qui? **De boca del pescador més savi i amb més vocabulari.**
- 7.4. Quina relació tenia Coromines amb aquest personatge? **Era l'informador habitual de J. Coromines.**
- 7.5. Llegeix també el fragment II, 296b14-28, que correspon a l'entrada *brúixola*, en què també fa referència a Sant Pol de Mar. A quin pescador en concret fa referència? **A Enric Germà.**
- 7.6. Quin motiu tenia? **Vinagreta.**
- 7.7. De quins anys parla? **Al voltant de 1920-1930.** Quants anys tenia aleshores Coromines? **Entre quinze i vint-i-cinc.**

El mot *zèfir* és un dels darrers del diccionari i, per tant, un dels mots que tanca aquesta voluminosa obra, resultat de tota una vida de recerca i feina, que és el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Joan Coromines. Coromines sembla que ens volgués deixar el seu particular testament a favor d'una Europa unida i forta que respecti totes les nacions que conté.

- 8.1. Llegeix l'entrada *zèfir*. Escribeu el significat d'aquest mot i fes una frase en què hi aparegui.

El zèfir és un 'vent suau de ponent'.

La segona part d'aquesta pregunta és oberta.

- 8.2. En aquest article Coromines fa un abrandat discurs a favor d'Europa. Quin futur li augura? **«Sembla preveure ja, la naixença i l'envol de la grandiosa nau de l'Estat europeu, que avui palpem ja; i que ha de deslliurar el gran poble d'Europa de les amenaces guerreres i totalitàries del Moscovia i del Potòmac. Tornarà a ser l'Estat més poderós del món.»**
- 8.3. Què caldria fer, segons Coromines, per assolir aquest objectiu? **«Dominar els egoistes interessos econòmics i bancaris (que ocultament manio-bren per travar-la, des de Wall-Street i la Plaça Roja). I s'ajudin amb la ferma argamassa de les nacions petites o modestes, com la nostra, rebutjant la farsa dels col·legis electorals únics, imposats per un caduc i localista imperialisme.»**
- 8.4. Què penses del que opina Coromines sobre aquest fet? **Resposta oberta.**

UNITAT 8

El *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* de Joan Coromines, obra de referència mundial

La finalitat dels exercicis 1-5, construïts al voltant del text «*El Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* de Joan Coromines, obra de referència mundial», és que l'alumnat estableixi la cronologia de l'elaboració d'aquest diccionari etimològic de la llengua castellana de referència mundial, de les circumstàncies personals i col·lectives que el van condicionar i de l'esforç individual brutal que va comportar la seva elaboració. L'exercici 6 pretén que l'alumnat es familiaritzi amb l'estructura i el contingut del DCECH. En canvi, els exercicis 7-10 volen incidir en aquells aspectes més transversals de la informació que aporten els diccionaris etimològics de Joan Coromines.

En alguns casos caldrà buscar un diccionari de la llengua general. Per a la llengua castellana el diccionari de referència és el *Diccionario de la lengua española*, de la Real Academia Española (RAE). N'hi ha una versió en línia <<http://www.rae.es>>. De totes maneres, sovint són més manuals altres diccionaris, com el *Diccionario esencial Santillana de la lengua española* o el *Diccionario de la lengua española Vox*.

1. Quines van ser les tres causes que portaren Joan Coromines a la realització del *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (DCELC)? **L'exili, motius econòmics i la necessitat d'omplir un buit dins el camp de l'etimologia d'una llengua tan important, demogràficament parlant, com la castellana.**

2. Quan inicià la recollida de dades per al DCELC? **El 1941, probablement l'any anterior i tot, el 1940, tot just començat l'exili (1939).** Quan n'inicià la redacció? **El 1947.** Quan conclogué l'obra? **El 1951.** Quan es publicà? **Entre 1954 i 1957.** Quants anys hi dedicà en total? **Més de deu anys de feina ininterrompuda.**

3. Quines característiques tècniques donaren fama al DCECH? **Que a més de l'etimologia de les paraules, aportava informació de caràcter històric, estudiava per primera vegada moltíssimes paraules, desemmascarava paraules inexistents, usava la documentació de manera «crítica», i enfondia en l'aspecte comparatiu a fi de donar solucions als problemes plantejats.**

4. Busca al DCECH sota quina entrada es troba el mot *paralelo* i dóna'n la localització exacta assenyalant-ne volum, pàgina, columna (a o b) i línia. **La paraula *paralelo* es troba dins l'entrada *otro* i la localització exacta és IV,324a4.** Fes el mateix amb les paraules següents: *confiscar* (II, 904a11, s.v. *fisco*), *enfilado* (III, 362a39, s.v. *hilo*) i *resquicio* (IV, 721a57, s.v. *quicio*).

5. Quantes versions es van fer del *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*? **Se'n va fer una versió abreujada: *Breve diccionario etimológico de***

la lengua castellana (1961) i una edició ampliada, feta en col·laboració amb José A. Pascual, el *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (1980-1991, 6 volums).

6. Busca les entrades de les paraules següents i emplena les graelles que tens a continuació, segons l'exemple de l'entrada *arnés*.

Significat

1a documentació

Discussió sobre l'origen i l'evolució

20 **ARNÉS**, 'conjunto de armas defensivas que se acomodaban al cuerpo', 'cada una de las piezas que componen las guarniciones de las caballerías'. 'enser', del fr. ant. *harneis* (hoy *harnais*) 'arnés' (1.ª ac.), y éste probablemente del escand. ant. 25 *herneist 'provisiones de ejército', compuesto de *herr* 'ejército' y *nest* 'provisiones de viaje'. [1.ª doc.: 1385]. Cortes.
Baist, ZRPh. XXXII, 38-39. Del francés ha pasado el vocablo a los demás romances. Brandal 30 (Bull. de la Soc. des Ét. Germ., 1930) se ha opuesto a esta etimología, en un artículo que no está a mi alcance.
DERIV. *Arnesarse*, ant., 'ponerse el arnés' [Canc. de Baena].
35

Origen

Mot Arnés

Origen i evolució
Llengua de la qual prové, canvis que ha sofert...

Del francès antic *harneis* (avui *harnais*) i aquest probablement de l'escandinau antic *herneist* 'provisions de l'exèrcit', compost de *herr* 'exèrcit' i *nest* 'provisions de viatge'.

Significat
A vegades el significat originari i l'actual no coincideixen

Té dos significats: 'conjunto de armas defensivas que se acomodaban al cuerpo' o 'cada una de las piezas que componen las guarniciones de las caballerías'.

Primera documentació

1385

Derivats

Arnesarse (antic) 'ponerse el arnés'.

Altres
Comentaris i observacions que t'hagin cridat l'atenció

Del francès el mot s'ha estès a la resta de les llengües romàniques.

ASCUA, 'brasa viva', origen desconocido, quizá prerromano. 1.ª doc.: 1251, Calia (ed. Allen, 139.71; ed. Rivad., p. 53).

Otros testimonios medievales: *Graf. Etorria I*, 302a24; *Corbacho*, ed. P. Pastor, 202¹; *Canc. de Baena (DHist.)*; *Nebr.*; en todas partes ya con el significado moderno; igualmente port. *ásua*, cuya antigüedad deberá investigarse, pues Moraes no da origen español. Se trata de un vocablo exclusivamente castellano. Luego sería importante un cat. *ascroll* 'rescoldo más abundante en ceniza que en brasas' (*AJLC IV*, 197) que Hubschmid (*Pyrenäenw. vorroman. Urspr.*, 53n.141) relaciona con *ascua*. No me es palabra conocida y ha de ser forma del dialecto occidental (véase *ai-*), en el cual la inicial *ai-* corresponde por lo general a un *ai-* antiguo; Alcover sólo trae *escarrollar* (con su postverbal *escarroll* y variante local *escorroll*), voz dialectal de Tortosa, con el sentido de 're- 20 20 buscar redrojos', de donde fácilmente se podría pasar a 'residuo en general' y 'residuo de ceniza'; es derivado de *carroll* 'gajo, redrojo' (*CARYLUM*), desde luego sin relación con *ascua*, y aunque no puedo ahora comprobar la cita, supongo que ahí se tratará de eso mismo. Desde los comienzos de la filología romance se ha vacilado entre dos etimologías, muy inciertas ambas, entre las cuales es difícil elegir la más probable; no es nada improbable que ambas sean falsas. *Dicz, Wb.*, 426, se inclinaba por una forma germánica emparentada con el gót. *azgō* 'ceniza', que en las demás lenguas germánicas reviste formas con una *k* en lugar de la *g*: a. alem. ant. *aska*, ags. *asce*, escand. ant. *aska*, alem. *asche*, ingl. *ash*¹. Con reservas se adhirió a esta opinión Schuchardt (*ZRPk. XXVIII*, 739), haciendo notar que *brasa* y el port. *brasa* 'chisga' son también germanismos. Presenta esta etimología una grave dificultad fonética: aparte del hecho de que el gótico tiene *g*, no nos explica la *u* romance, pues siendo *azgon-* el tema declinado de la voz gótica, de ninguna manera podemos esperar una transcripción romance capaz de explicar el cast. *ascua*. En definitiva la etimología germánica es inverosímil. *Mahn, Etyw. Untersuch.* 45 45 128, y posteriormente *M.-L.*, se declararon por el vasco *musko*, con artículo *muskoa*, que habría perdido su *u* por disimilación. *Jud, ANSL CXXVII*, 435n., hizo notar la incertidumbre de esta etimología vasca, y *M.-L.*, *ANSL CXXIX*, 230-1, trató de defenderla. En conclusión el vasco *musko* es palabra mal documentada, de existencia dudosa y de significado vagamente definido¹. Aun si todo esto constara mejor, faltaría averiguar si es palabra autóctona o tomada del castellano; y finalmente: ¿sería *ascua* un vasquismo propiamente dicho, o un iberismo? Lo primero es muy difícil tratándose de un vocablo ya general en el S. XIII; para lo segundo, las bases halladas hasta aquí son ende- 50 50 bles. Deberían investigarse los demás casos de

terminación prerromana -*ŋa*. Hay varios ejemplos toponímicos que pueden apoyar el origen prerromano (*Oscua* 'Huesca'; dos *Assua* en el NO. de Cataluña; un *Ascua*, nada menos, como nombre de ciudad en Plinio), pero el apoyo que le presta el vasco *musko* tiene escaso valor¹. Si constase de alguna manera que existió *AUTS* 'ceniza' en ibérico o protovasco, podríamos suponer que de ahí se derivó en esta lengua un **AU(T)S-CŌ-A*, étimo de *ascua*, lo cual es posible, pero hasta ahora problemático.

DERIV. *Ascua* ast. 'brasa' (V).

¹ Esta edición trae *asqua*, pero como Simpson imprime *asqua* sin variante alguna, quizá *asqua* es errata.—² Uhlenbeck y Kluge dan dos explicaciones diferentes de la divergencia entre el gótico y las demás lenguas germánicas. Es problema oscuro.—³ La recogió Humboldt y tras él Van Eys, pero no Azkue; tampoco figura en Aitzkibel, Manterola, López Mendizábal ni Larraquet. La fuente última parece ser el diccionario laboriano de Pourvreaux (1856), que define *musko* «braise, matière de cendre», definición etimologizante que inquieta. Su paisano y coetáneo Oihenart lo corrige en *muska*, que es evidente euscarización de la palabra española; hoy el laboriano Lhande no conoce tampoco la palabra. Que el *musko* de Pourvreaux es también alteración del cast. *ascua*, parece indicarlo la falta de *h*. Es verdad que la etimología de *musko* dentro del vasco es clara, pues los derivados en -*ko* pertenecen a un tipo ordinario, y existe el primitivo (*h*)*mus* 'ceniza' en todos los dialectos. Pero la *h* que este vocablo tiene en los dialectos vascos de Francia con frecuencia corresponde a una *k*-ibérica (cat. *quer* = vasco (*h*)*arr*). Si éste fuese el caso de *muska*, nuestro *ascua* no podría ser iberismo, sino vasquismo tardío. Lo peor de todo es que el único significado bien real y comprobado de (*h*)*musko* es sólo 'fuelle' (a. y b. nav., ronc., lab.: *Azkue*) y no hay fundamento para admitir otra cosa.—⁴ Martina Franca *ascuá* «bruciacchiare» (*ARom. XV*, 125) y otras formas análogas del Mediodía de Italia, se parecen a *ascua* por una pura casualidad. Se trata de representantes locales de *USTULARE* > *ustiere* (*REW*, 9097)

Mot	Ascua
Origen i evolució	Origen desconegut, potser preromà.
Significat	'Brasa viva'
Primera documentació	1251
Derivats	
Altres	Se trata de un vocablo exclusivamente castellano.

CONSOLA, 'mesa sin cajones, arrimada a una pared, destinada a sostener un reloj, candelabros, etc.', del fr. *console* 'ménsula fija a una pared y empleada como sostén de un balcón o cornisa, o como pedestal de una estatua', 'consola', y éste derivado de *consoler* 'consolar' que en el lenguaje monacal de la Edad Media se empleó en el sentido de sostener materialmente. 1.ª doc.: ya Acad. 1884, no 1843 (citas de Pereda y Pardo Bazán en Pagés).

Lerch, *ARom.* XXIV, 167-187 (comp. Spitzer, *ARom.* XXIII, 92-93). El fr. *console* aparece ya h. 1600, en Olivier de Serres, para una especie de modillón o ménsula; del francés pasó también el vocablo al portugués, inglés y alemán. Anteriormente se halla en francés *consolateur* en este mismo sentido (1564, 1571), y en bajo latín hallamos *consolaciones* y *misericordiae* en el sentido de 'brazos de un sillón de coro'. En español algunos pronuncian *cónsola*, por influjo de *cómoda*.

¹ Lerch habla, a este propósito, de «la influencia espiritualizante de la Iglesia». Quizá no es buen ejemplo de este influjo, pues más bien se trata de ingeniosos eufemismos para disimular la mollicie que en ciertas épocas reinó en muchos conventos medievales.

Mot	Consola
Origen i evolució	Del francès <i>console</i> .
Significat	'Mesa sin cajones, arrimada a una pared, destinada a sostener un reloj, candelabros, etc.'
Primera documentació	1884
Derivats	
Altres	J. Coromines desmenteix en el cas de <i>consolaciones</i> i <i>misericordiae</i> «la influencia espiritualizante de la Iglesia» en el sentit de 'brazos de un sillón de coro' i ho atribueix a «ingeniosos eufemismos para disimular la mollicie que en ciertas épocas reinó en muchos conventos medievales». En espanyol alguns pronuncien <i>cónsola</i> , per influència de <i>cómoda</i> 'mueble con un tablero horizontal en la parte superior y cajones que ocupan todo el frente y sirven normalmente para guardar ropa'.

PARDO, extraído del lat. PARDUS, gr. πάρδος 'leopardo', o del gr. πάρδαλος, probablemente nombre del gorrón, por el color oscuro de ambos animales; no se puede asegurar de cuál de los dos procede el adjetivo castellano, pero ya en griego tenían ambos nombres raíz común, precisamente por el color parecido en los dos casos. 1.º doc.: glos. del S. IX o X.

En el pequeño glosario de nombres de pelos de caballo en que termina el códice de Leiden, y que Bertoni (*Homen. a M. P. I*, 153) atribuye al S. IX o cuanto más tarde al X, figura este adjetivo como traducción del ár. *wahhī*, que por lo demás suele significar 'fiera, animal fiero': me parece probable que ahí designe un rojizo pardusco, según ocurre con otros adjetivos de bestias feroces, como el fr. *fauve* y el cast. *OVERO* ('feroz' en la Arg.). *Pardo* es palabra común al castellano y al gallegoportugués, arraigadísima des-

de antiguo hasta la actualidad; Oelschl. cita ej. de 1073, 1148, 1200 y 1203, en su mayoría como nombres propios, hállolo después en doc. leonés de 1241 (Staaff, 75.62), en el *Libro del Acebrón de 1288* (376.2), Nebr. registra *epardo*, color de paño: venetusa, y es voz muy común en los textos clásicos; le conviene en general (Lope, etc.) la definición de la Acad. «del color de la tierra, o de la piel del oso común, intermedio entre blanco y negro con tinte rojo amarillento, y más oscuro que el gris». Pero hay también ac. algo distintas: en el concilio de Toledo de 1582 se le equipara a 'venicento' o 'gris' (*cinericiom*, vid. Du C., *pardus*), y este valor tiene claramente en Fernández de Oviedo, en el Inca Garcilaso y aun quizá en el *Quijote* y otros clásicos (Cuervo, *Ap.* § 540), valor conservado hoy en Colombia y en Andalucía (*RH XLIX*, 530); en Pérez de Hita, a manera de eufemismo, vale 'socio' (ed. Blanchard II, 193); en Cuba es 'mulato' (Ca. 94), etc.¹ *Pardo* no es menos antiguo en Portugal, donde ya figura en docs. de 1111 (*goldro colore pardo*, *Rev. de Dial. y Trad.* VI, 37) y 1258 (Corteso), y donde se define «de cor intermédia a preto e branco; quasi escuro», «mulato», y localmente «burelo».

Pero no se halla este vocablo con carácter autóctono en otros romances (V. lo dicho en *PARDAL*), aunque *pardosa*, *pardes*, es préstamo castellano usual en ciertas hablas gasconas (*BAZRP* LXXXV, § 325; Palay), y *pardo* lo fué en el catalán de Valencia (Jaume Roig, vv. 2703 —suprimase la coma—, 4383). Es posible que la creación de este adjetivo arranque de muy lejos en el latín provincial, ya que *pardus* figura en Tablillas de maldición africanas con aplicación al corcel del anfiteatro, y Jud relaciona asinadamente con el pelaje de caballo *pardo* documentado pocos siglos después en el Glosario de Leiden². Por otra parte, este adjetivo tendría inicialmente carácter culto, y así se generalizaría en fecha relativamente tardía, si partimos del nombre del leopardo, *leo pardus* o sencillamente *pardus*, *parda*, en latín (*parda* 'leopardos' en Rabelais, *Cinquiesme Livre*, cap. 39); romanizada la primera de estas expresiones en *león pardo* aparece en Calila (Rivad. LI, 34), J. Ruiz (1425a) y Nebr., *leona parda* en la *Profecía de Meril*, traducción catalana costinera de un original castellano de 1369-77 (*RFE XXV*, 395), etc.

Separado así el vocablo, era forzoso que el pueblo interpretara *pardo* como un adjetivo expresivo de la principal diferencia que separa al leopardo del león, a saber, sus manchas de color negruzco, y de esta manera, en forma muy natural, el vocablo se haría adjetivo sinónimo de negruzco. También cabe, sin embargo, que *pardo* se extrajera de *PARDAL*, en la forma indicada en este artículo, y esta otra alternativa sería más verosímil si pudiera confirmarse que la ac. primitiva fué 'gris'. De todos modos, es fácil el paso de 'gris'

a 'pardo' y viceversa. Señalaron la relación etimológica de *pardo* con *leopardo* y su familia Sainéan (*ZRP* XXX, 570, *Sources Indig.* I, 209), M. L. Wagner (*ASNSL CXLVI*, 148), M-L. (*REW*, 6232) y P. Barbier (*RLR LII*, 120-1), cuyo artículo debe verse especialmente para los derivados, y en particular los que designan peces.

Desde luego debe desecharse la etimología de Diez (*Wb.* 474), todavía sostenida por Cornu (*GG* I, § 129) y M. P. (*Orig.* 270), a pesar de la vacilación de Gonçalves Viana (*Apost.* II, 230-1) y Cuervo (*Disq.* 1950, 343): *pardo* no puede venir de *PALLIDUS* por razones fonéticas terminantes³, además de que éste expresa un color marcadamente distinto. Aun después de leer la nota de M. P., M. L. Wagner sigue con razón rechazando *PALLIDUS* (*ZRP* LXIX, 383).

DERIV. *Pardear*. *Pardillo* adj. 'pardo' [S. XV, *Aur.*], m. 'Acanthis flavirostris' [h. 1625, Huerta, *Aur.*]; *pardilla* [Oviedo, *Sumario*: «son como estarnas o perdices de las que acá dicen pardillas» (Nougué, *BHisp.* LXVI)]; *pardela* 'especie de gaviota' [fin S. XVI, J. de Castellanos, en Pagés; Acad. 1914 o 1899], tomado del portugués. *Pardón* 'especie de falcónido de color gris' ast. (Vigón). *Pardusco* [h. 1600, Inca Garcilaso, *Aur.*] o, raro, *pardisco* [1591, Percivale]. Y vid. *EMPARDAR*. Cfr. *Pardomonte*.

¹ Dozy, *Suppl.* II, 789b, sin otro apoyo que ese texto, conjetura 'gris' como significado, pero no es plausible entonces la evolución semántica del vocablo arábigo.—² De la idea de mezcla de blanco y negro viene el nombre de la antigua institución de los *caualleros pardos*, los que sin ser de sangre hidalga eran eximidos por el Rey del pago de tributos: así en la Probanza de Hidalguía de Hernando de Roxas, a. 1584 (*RFE XII*, 393), en el *Lanzarillo* de J. de Luna (Rivad. III, 123), h. 1630, etc.—³ Sin embargo, también cabría, como sugiere Jenneret, ver ahí un nombre propio de caballo fogoso, por alusión a la acometividad de la pantera.—⁴ No podía haber otro resultado que *paldo, el cual no se encuentra nunca. No es pertinente la comparación con *escarpelo*, disimilación, ni con *armasón*, arabismo, ni con *estárdio*, que no viene de *STOLIDUS*, y ni siquiera con *srce* y *surco*, donde la *r* va precedida de *s*, condición esencial, pues se trata de enmiendas imperfectas de la pronunciación vulgar *saz*, *suco* (como en *anzofre*, *dúz*, etc.), que no triunfaron más que a medias por haberse hecho la plebe incapaz de pronunciar el grupo *sz* + consonante. Sin duda se cita un caballo *pallido* en doc. de San Millán de 1095 (*Rev. de Dial. y Trad.* VI, 37) mas puede ser una falsa latinización como las que tanto abundan en estos documentos (vid. *BRAVO*); además ignoramos completamente de qué color se trata, y puede ser algo sin relación alguna con 'pardo'.

Mot	Pardo
Origen i evolució	Del llatí <i>pardus</i> , grec <i>párdos</i> 'lleopard' o del grec <i>párdalos</i> 'pardal', pel color fosc d'ambós animals.
Significat	'Color oscuro'
Primera documentació	Glossaris del segle IX o X
Derivats	<i>Pardear, pardillo, pardilla, pardela, pardón, pardusco, pardisco</i>
Altres	No es pot assegurar de quin dels dos orígens prové el mot <i>pardo</i> .

dar al vocablo una ac. tan estrecha. Desde luego ambas etimologías son imposibles. Percivale (1591): «çafio en lengua: rude in any tongue» (a lo cual agregó Minsheu «rude, rusticall»); Oudin: «lourd, grossier, lourdaud, stupide, rustique»; ç. en lengua: du mauvais langage, grossier, rude, rustique, qui parle mal»; *Aut.* «tosco, inculto, ignorante y falto de doctrina». Éste es el sentido que se encuentra en los autores: «aunque çafio y villano», «respondió el çafio que le açotava porque era su criado» (refiriéndose al personaje que más arriba ha llamado un villano), «y yo la vi en la fealdad y baxeza de una çafia labradora» *Quijote* (I, xxiii, 95; xxxi, 155; II, xvi, 54). *Cej.* IX, p. 616, cita «ninguno es tan poco advertido ni de tan çafio entender» en Fr. José Gallo (1621), y «un villano çafio» en el *Criticón* de Gracián (el supuesto derivado *çafiado*, aplicado a una calidad de seda, que ahí se cita de las Ordenanzas de Sevilla, aparece en la forma *çafrado* en las de Málaga, y no consta cuál es la correcta). Aunque no hay motivos firmes para dudar de que siempre se acentuara en la á, será bueno observar que no sólo esta acentuación está marcada gráficamente en Percivale, sino también asegurada por los versos de Encina y por los de Fr. N. Bravo, princ. S. XVII, citados por *Aut.* Que la ç- fué antiguamente sorda está asegurado no sólo por la grafía de Nebr., sino también por la de Juan de Valdés (*Diál. de la L.*, 40.19), quien cita el vocablo entre los de origen arábigo, sin dar definición.

Hoy es palabra más bien literaria en muchas partes, pero popular en otras, como en el Ecuador, donde por lo demás vale «bellaco, astuto, sagaz» (Lemos, *Semiánt.*, s. v.). En portugués *sáfio* «tosco, inculto, ignorante», *villão sáfio* ya en António Prestes (1587), «o mais sáfio bergante que come pão e cebola» ya en Gil Vicente, frase que está en *Inês Pereira (çáfio)*, ed. princ. f.º CCXVII r.º b; Fig. lo da como anticuado en el sentido de «reles, desprezível», y luego como «grosseiro, rude; ordinário, vil» (es inseguro que sea correcta la lectura *areaes sáfios* por 'incultos', quizá errata por *sáfros* o *sáfros*, en las *Notícias do Brasil* de Vasconcelos). Hoy vive en derivados en Tras-os-Montes: «andar assáfio: andar debaixo d'um peso de trabalho enorme, a moirejar como um ladrão todo o dia, sem trêguas» (*RL* V, 28).

No es imposible que la errata «çafias e jagonças» (en lugar de *sáfires e girgonças* de P) del ms. O del *Alex.* (1329) deba mirarse como prueba de que nuestro adjetivo ya era usual en el S. XIV.

En cuanto a la etimología, es imposible fonéticamente la de Dozy (*Gloss.*, 359) ár. *çafi* íd. (aunque la aceptaran Diez, *Wb.*, 498; Cuervo, *RH* II, 19; y M.-L., *REW*¹ 3942). Egúilaz (518) prefiere sustituirla, sea por *çafi* «bruto, estúpido» o por *safi* «tonto, estúpido, insensato»; pero a la primera de estas palabras ningún dicc. le ha

ZAFIO, probablemente debido a una confusión de dos palabras arábicas: *sáfih* 'necio, ignorante', 'bellaco', 'desvergonzado', y *sáfí* 'puro', 'franco'. 1.ª doc.: Nebr. («çafio en lengua: idiomatikus»). 50

También está en Juan del Encina, por las mismas fechas («eres un çafio maduro», 165). La de Nebr. es la ac. que define Covarr. en primer lugar «el villano que habla su lengua cerrada, que no sabe otras», aunque agrega «comúnmente llamamos çafio al villano descortés y mal mirado». Covarr. vacila como etimología entre un gr. *zaphelis* «simplex, rusticus» y un nombre hebreo que significa «labium, lingua, sermo», y es posible que Nebr. ya pensara en esta etimología al 60 60

atribuido este sentido (por el contrario, es 'puro', 'brillante', 'selecto'), y la segunda en realidad no parece ser más que una pronunciación vulgar (registrada por el Fairuzabadi, que de ahí pasó a Freytag) de *safih*, que sí es bien conocido, así en la lexicografía clásica («demens, stultus, ignorans») como en la vulgar, pues R. Martí lo da en el sentido de 'pródigo', Bocthor y otros en el de «effronté, hardi, immodeste, impertinent, impudent, insolent, libre» y PAlc. como «vellaco» y «can, perro» en calidad de injuria (Dozy, *Suppl.* I, 660). Así lo indicó correctamente Baist (*RF* IV, 380), opinión adoptada después por M.-L. (REW⁷ 7503a).

La única dificultad con que tropieza esta etimología es la discrepancia en el acento, que está pintado repetidamente sobre la *f* en el libro de PAlc. No es de creer que tengamos ahí un traslado del acento por parte del romance, pues no se daban en nuestro caso las condiciones especiales que determinaron el caso de *sandío*, y cuesta un poco creer, aunque no es imposible, que bastara el influjo de *neçío* y del contrapuesto *sabío* para trasladarlo. Quizá se trate de una acentuación discrepante en el árabe vulgar. Los adjetivos en -*f* (y según hemos visto lo era en ciertas hablas esta palabra arábiga) trasladan a veces el acento sin causa visible (cjs. en Steiger, *Contrib.*, p. 80, § 8.3); por otra parte, acaso se trate de una confusión con el participio activo *sáfih* del verbo *sáfih* «stultus, vel imprudens et ignorans fuit» (Freytag), «être grossier» (Dozy), aunque no parece que fuese normal la existencia de tal participio activo en un verbo intransitivo en *i*.

En vista de esta dificultad, cabría preferir la otra etimología de Egúilaz o por mejor decir una variante de la misma, bastante distinta. *Sáfi* (part. activo del verbo *sáfá*) vale 'puro, claro, brillante' en la lengua clásica (Lane, Freytag y ya en el *Qamús*), y es palabra bien viva en la lengua vulgar: 'puro, claro, sereno' en Egipto (Probst), 'neto (aplicado a la renta)' allí y en Siria (Bocthor; *Mohit*), 'brillante, subido (color)' en este país, 'franco, directo' aplicado a los vientos en Rabat, donde también se oye la exclamación *sáfi!* «c'est complètement fini, il n'y a plus rien à dire ou à faire» (Brunot, *Le-Vocab. Maroc.*); que sería usual en el árabe de España puede deducirse de que el verbo correspondiente está registrado en R. Martí y en PAlc., y de que el adj. afín *safi* «fin, excellent, très-agréable» está en PAlc. y en Abenhayán (Dozy, *Suppl.* I, 838). En cuanto al sentido, habría que suponer que de 'puro', 'franco', se pasó a 'ingenuo', y de ahí a 'rudo'. Es lícito vacilar entre las dos etimologías, y lo más probable parece suponer que los dos vocablos se confundieran vulgarmente en el árabe de España.

DERIV. *Zafiedad* [Aut.]. Creo es etimológicamente idéntico al adjetivo el nombre de pez za-

fio, que habrá conservado la acentuación clásica de *safih*. Así aparece ya en Nebr. («çafio, especie de anguilla: anguillas») y en Lope («langostas, truchas, murenas, / conchas, cangrejos, zafios, / del fines, focas, ballenas» *Cl. C.*, *Poesías Líricas* II, 118), aunque falta en Aut. Es también portugués *safio* «pequeno congro», y ya figura, con clara acentuación, en Gil Vicente: «com elles Pero do Porto / em figura de çafio, / meio congro deste rio, / cantando mui sem conforto: / —Yo me soy Pero çafio» (1519, *Auto das Cortes de Júpiter*, ed. 1843 II, 405). *Safio* en Cuba es una especie del género *conger* (Pichardo). Según Medina Conde (1789), en Málaga «se diferencia el *safio* del congrio, según algunos, en sólo el color, pues el de éste es blanco, y el *safio* es negro: éste es estimado según los gustos» (*Convers. Histór.* I, 218). Como él ya apunta, hay quien le estima poco, y en general el hecho de ser negra su carne haría que se le mirara como más ordinario: de ahí el nombre. Falta el vocablo en los dice. de arabismos. La etimología de la Acad. *sáfa* 'ennegrecer' no es admisible, pues aunque este verbo, y más el adjetivo '*ásfa*', se encuentran en algunos autores árabes arcaicos, eran palabras ajenas al habla vulgar (faltan Dozy, PAlc., R. Martí, Beaussier, etc.).

Mot	Zafio
Origen i evolució	Probable confusió de dues paraules àrabs: <i>safih</i> 'necio, ignorante', 'bellaco', 'desvergonzado', i <i>sàfi</i> 'puro', 'franco'.
Significat	'Se dice de la persona inculta que se comporta con tosquedad o grosería, y de sus palabras, acciones, etc.'
Primera documentació	Nebrija
Derivats	<i>Zafiedad, zafío...</i>
Altres	Discussió sobre l'origen i l'evolució.

- Busca l'entrada de la paraula *árnica* (I, 340b38-47) en el DCECH. Quin és l'origen d'aquest mot? **Prové del llatí modern botànic *arnica*, deformació del mot grec *ptarmiké*, nom d'una planta que fa esternudar.** Per què *árnica* té aquest origen? **Perquè l'*árnica* és una herba que fa esternudar.** Busca en una enciclopèdia per a què es fa servir l'*árnica*? **L'*árnica* és una herba medicinal amb la qual es fa un oli amb una forta olor característica que s'usa per guarir cops i revinclades.** Com se'n diu en català? **Àrnica.**
- Busca en un diccionari general què vol dir el mot *boñiga*. **'Excremento del ganado vacuno'**. Quin és l'origen d'aquest mot? **Segurament una base **bunnica*, emparentada amb el català *bony*, gascó *bougno*, francès antic i dialectal *bugne*, d'origen incert, probablement preromà.** Com se'n diu en català? **Buina.**

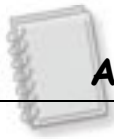

UNITAT 9

Els diccionaris, tot un món

La finalitat d'aquestes activitats és que l'alumnat, a partir del text *Els diccionaris, tot un món*, que hauran llegit prèviament, discriminin els diferents tipus de diccionaris i la informació que cada un conté.

Aquestes activitats comporten una reflexió final que subratlli la necessitat de fer servir el diccionari adequat segons la informació que es busca en cada moment.

Activitats

---

1. Quan diem que un diccionari general és normatiu? **Quan té el vistiplau de l'acadèmia de la llengua corresponent.**
2. En el cas de la llengua catalana, quina institució s'encarrega d'elaborar el diccionari normatiu? **L'Institut d'Estudis Catalans.**
3. Quins diccionaris hi ha a casa teva? **Resposta oberta. (És important que el professorat recordi la necessitat d'utilitzar un diccionari general de definicions, no tan sols un de bilingüe.)**
4. De quin any és el diccionari que consultes a casa? **Resposta oberta.**
5. Busca al DGLC (*Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra) i al DIEC (*Diccionari de la llengua catalana*, de l'IEC) les entrades següents i compara el contingut de les definicions.

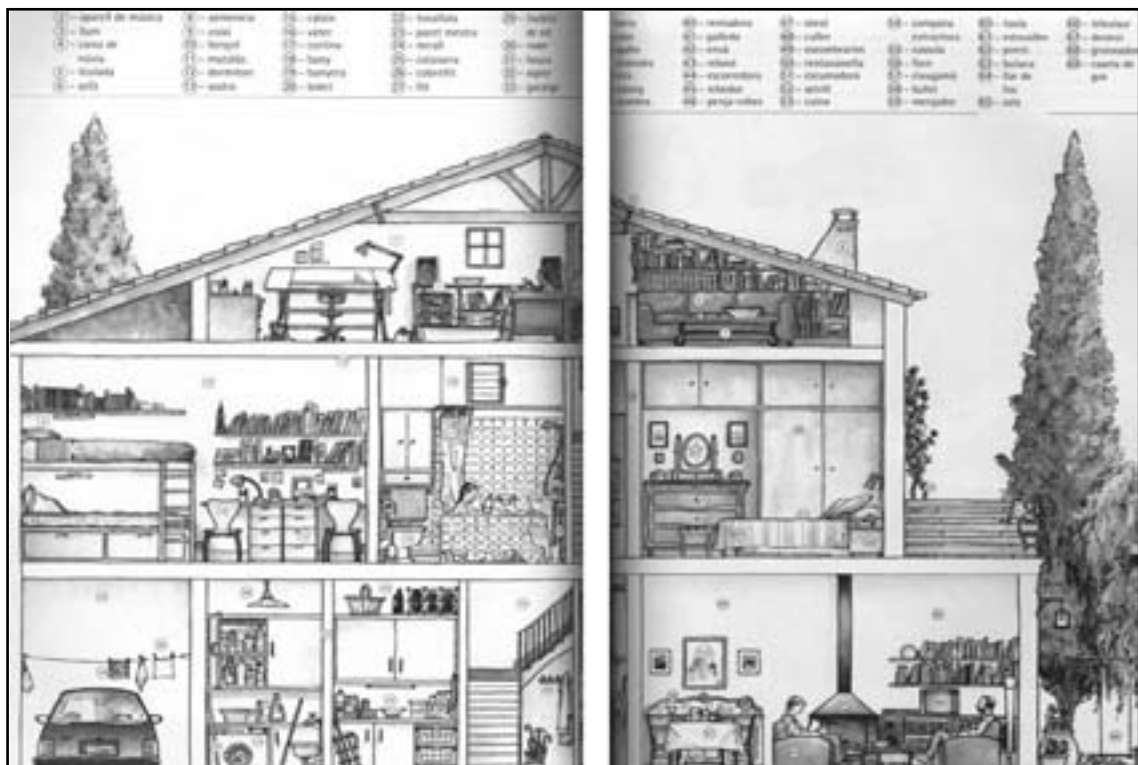
- a) Quines diferències hi has observat?
 b) A què creus que són degudes?

	DGLC (1932)	DIEC (1995)
Alcaldesa	<i>f.</i> La muller de l'alcalde.	<i>f.</i> Alcalde. <i>Rec.</i> Muller de l'alcalde.
Rentaplats	<i>m i f.</i> Llogat en una cuina per a rentar els plats, atuells, etc., bruts.	<i>m i f.</i> Persona llogada en una cuina per a rentar els plats, atuells, etc., bruts. <i>m.</i> (o <i>f.</i>) Màquina de rentar plats.
Cardar	<i>v. tr.</i> Pentinar (la llana, cotó, etc.) amb la carda per poder-la filar millor. Perxar.	<i>v. tr.</i> Sotmetre (una fibra tèxtil) a l'acció de la carda. Abans de filar la llana, l'hem de cardar. Crespar. <i>VULG.</i> En algunes contrades, fotre. <i>intr. VULG.</i> Copular
Assetjament	<i>m.</i> Acció d'assetjar, setge	<i>m.</i> Acció d'assetjar, setge. <i>assetjament sexual</i> Agressió reiterada a la llibertat sexual que no inclou la violació.
Autopista	Entrada inexistent	<i>f.</i> Carretera amb calçades separades, una per a cada sentit de la circulació, corbes de radi llarg, sense encreuaments a nivell, amb accessos i sortides adequats, etc., que facilita la intensitat, la rapidesa i la seguretat de la circulació.

6. Com has pogut llegir al text *Els diccionaris, tot un món*, hi ha diversos tipus de diccionari. Hem buscat la paraula *terra* en sis diccionaris diferents.

Llegeix amb atenció la informació de les entrades i digues a quin diccionari pertany cadascuna.

<p>1 terra terres</p> <p>nom masculí</p> <p>El terra d'una habitació, d'un edifici, etc., és la part plana per on caminen i passen les persones. El contrari del terra és el sostre. Hi ha terres fets amb rajoles i terres fets amb parquet. Si un got et cau a terra, es trenca. Hi ha animals que s'arrosseguen per terra. pàgs. 194-195 </p>	<p>2 terra terres</p> <p>nom progi femení</p> <p>nom femení</p> <p>1 La Terra és el planeta on vivim. La Terra gira al voltant del Sol.</p> <p>2 Part sòlida de la superfície de la Terra, diferent de l'aigua i de l'aire. No podem anar a Mallorca per terra, perquè és una illa.</p> <p>3 Extensió de terreny que és d'algu. Els propietaris d'algunes masies tenen també moltes terres.</p> <p>4 Capa o part de la superfície de la Terra que és tova i diferent de la roca. A la terra, hi creixen les plantes. Una terra ben regada és fèrtil i dona bones collites.</p> <p>5 País, contrada d'on és o on viu una persona, pàtria d'algu. Els costums de la nostra terra són diferents dels que tenen altres llocs. Si un vi o un fruit és de la terra és del país on som.</p> <p> aterrar, enterrar, terrè, terrena, terrejar, terrenal, terrer</p>
---	--

b) Institut d'Estudis Catalans. *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: IEC, 1995.

terra *f.* Planeta en què vivim, tercer en ordre de distància al Sol. *La distància de la Terra al Sol. Els moviments de translació i de rotació de la Terra. La Terra té un satèl·lit, que és la Lluna.* | Món en què vivim (en contraposició a l'altre món). || Part sòlida de la Terra (en contraposició a l'aire i a l'aigua). *En aquestes platges de següida ja no toques terra.* | Part sòlida de la superfície de la Terra (en contraposició als mars). *Érem tan mar endins, que ja no veïem terra.* **prendre terra** Arribar a terra. **terra ferma** Continent. | Part sòlida de la superfície de la Terra considerada com a suport (sobre el qual estem, caminem, etc.). *Arrossegar-se per terra. Gaure a terra. Tinar algú a terra. Anar-se'n a terra un edifici. Volar un ocell arran de terra. terra a terra* A peu pla, molt arran de terra. | *m.* Paviment o altre sobre què estem, caminem, etc. *El terra d'una habitació.* || Porció de la superfície de la Terra considerada en ella mateixa, o com a pertanyent a un individu, a un poble; contrada,

país; patria. *Les terres artiques. ve de llunyes terres. A la meua terra no hi ha aquest costum. Fruïtes de la terra. Cada terra fa sa guerra. Terres de llengua catalana: Catalunya, València, les Balears... de la terra* No foraster. | **terra de promissió** Terra promesa per Déu als hebreus. || Material bla de la crosta terrestre aprofitat per a l'agricultura, sòl vegetal. *Conrear la terra. Una terra sorrenca, argilosa. Terra de conreu, de sembradura. Terra grassa, prima. Terra de secà. Terra negra fa bon blat. Una paletada de terra.* | *Terra de rajoler. Terra d'escudelles.* **terra camps** Terra destinada a la sembra de cereals. **terra galba** Creta d'un color blanc verdós usada contra les excoriacions de la pell. || Sòl. **terra bruna** Sòl amb humus caracteritzats per la feble lixiviació de les argiles i del ferro. **terra de castanyer** Terra àcida, rica en humus, no calcària, resultant de la descomposició de fusta i restes vegetals. **terra negra** Txernozem. || Nom que es dona a certs òxids metàl·lics difícilment reductibles, com l'alúmina. | **terra d'infusorís** Substància terrosa calcària formada per partícules molt poroses que són closques fòssils de diatomàcies, emprada industrialment com a absorbent. | **terra de paraire** Terra de paraire. | **terra de paraire** Substància argilosa formada per una fina barreja de silicats d'alumini, anomenada també *esmectita*. | **terra rara** Òxid d'un dels metalls del grup dels lantànids. || Un dels quatre elements dels antics. *La terra, l'aigua, l'aire i el foc.* | Massa de la terra utilitzada com a conductor en telecomunicacions i com a protecció en instal·lacions elèctriques de baixa tensió. | *m.* Cable connectat amb la terra.

c) *Diccionari de sinònims Franquesa*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2000.

TERRA (el planeta en què vivim)
 → Món.
esfera terrestre
 || (part sòlida de la terra, en contraposició a l'aire i a les aigües)
territori. *Els territoris americans del continent antàrtic.*
continent o **terra ferma**, en contraposició a les illes.
 Cp. Regió. Comarca.
 || → País.
terrer, la terra on hom s'ha criat i viu.
el terròs, *íd.*
 || → Sòl.
garrotxa, terra aspra, de mala petja.
llauró, terra conreadissa.
conreu, *íd.*
terra camps, *íd.*
empru, terra comunal.
camps. *Anar camps a través.*
 → Camp. Terreny. Erm.
 || (la part blana de la terra, per oposició a roques, metalls, etc.)
humus, terra vegetal.
 Cp. Engalba. Argila. Terreta o terra d'escudelles. Furgall, terra remoguda furgant. Terra galba. Sauló, terra arenosa. Gres, *íd.*
 || *m.* → Sòl.
 Terra a terra: **Terrús-terrús**.

terra *f* [en majúscula] (planeta) Tierra. || (en contraposició a l'aire i a l'aigua) tierra. || (pàtria) tierra, país *m*. || (contrada) tierra, regió, país *m*. || (propietat) tierra. *Va heretar moltes terres*, heredó muchas tierras. || *agr* tierra. || *elect* tierra. || *m* (sòl, paviment) tierra *f*, suelo. *Caure a terra*, caer a tierra (o en tierra, o al suelo). || *elect* (cable) toma *f* de tierra. || *anar-se'n* (algú o alguna cosa) a terra *fig* venirse al suelo, irse abajo, ir (o venirse) abajo, caer por tierra. || *baixeu a terra!* *mil* ¡pie a tierra! || *cada terra fa sa guerra* *fig* cada maestrillo tiene su librillo. || *caure a terra* (una persona) caerse al suelo, caer a tierra (o en tierra, o al suelo), dar consigo en el suelo, dar con el cuerpo (o el santo) en tierra *p fr*. || *de la terra* de la tierra. || *en els confins de la terra* en los confines de la tierra (o del mundo). || *en terra de cecs el borni és rei* en el país de los ciegos el tuerto es rey. || *ésser més vell que escopir a terra* (una cosa) ser más viejo que la sarna (o que la tos). || *menjar terra* *fig* (estar mort) estar comiendo (o mascando) tierra. || *prendre terra* (un avió) tomar tierra. || *remoure la terra* remover la tierra. || *sota terra* bajo tierra. || *terra a terra* (a peu pla) a ras de tierra. || *terra agra* *agr*

tierra fuerte. || *terra alberenca* tierra ligera. || *terra aixerriada* majadal. || *terra amorosa* tierra franca. || *terra argilosa* tierra arcillosa (o de miga). || *terra bladera agr* tierra de pan llevar (o paniega, o de sembradura). || *terra bruna* tierras pardas. || *terra camp* tierra camp. || *terra conradi* (o de conreu) tierra de cultivo (o de labranza, o de labor). || *terra cuïta* (terrisa) cerámica. | (terracotta) terracota. || *terra d'escudelles* asperón, tierra (o arena) de cacharros, arenilla. || *terra de castanyer* tierra negra. || *terra de Xauxa* (o de Cucanya) tierra de Jauja. || *terra de ningú* tierra de nadie. || *terra de paraire* (o de batà, o de molí) greda, tierra de batán, arcilla esméctica, esmectita. || *terra de rebliment* tierra de relleno. || *terra de regadiu* tierra de regadio. || *terra de secà* tierra de secano. || *terra de Siena* tierra de Siena. || *terra endins* tierra adentro. || *terra erma* tierra yerma. || *terra ferma* tierra firme. || *terra promesa* (o de promissió) tierra prometida (o de promisión). || *Terra Santa* Tierra Santa. || *terra terra mar* tierra a tierra. || *terra vegetal* tierra vegetal. || *terra verge* tierra virgen. || *terres de préstec constr* tierras de préstamo. || *terres rares quim* tierras raras. || *tirar a terra* tirar al suelo. | (un edifici, etc) echar a tierra (o al suelo, derribar). || *tirar terra al damunt d'un assumpte* echar tierra a un asunto (o encima de un asunto). || *tirar-se a terra* tirarse (o echarse) al suelo. || *tirar-se terra als ulls* tirarse (o tirar) piedras a su tejado. || *tornar a la terra la carn* *fig* (morir) irse de este mundo, liar el petate.

TERRA. f.: cast. *tierra*. || 1. El planeta on vivim. Pregava a Déu del cel e de la terra, Lluïl Blanq. 1. En nom de Déu, qui de no res fabricà y féu los cels y terra, Viudes Donz. 864. ¿Yeu aixà mar que abraça de pol a pol la terra?, Atlàntida 1. De misteri i encant se vest la terra, Costa Poes. 3. a) El món on vivim (en contraposició a l'altre món, a la vida sobrenatural de després de la mort corporal). Hages pietat de cells qui són en terra, e haurà-la Déus de tu, qui està el cel, Jahuda Dits, c. 1. Seguint en la terra camí tan estret, Passi cobles 4. Representant de Jesucrist en la terra, Verdguer Exc. 6. Això és un càstich de Déu que em fa purgar en la Terra la meua grossa avaricia, Penya Mos. III, 15. || 2. Part sòlida de la superfície del nostre planeta (en contraposició a l'aire i a l'aigua, i sobretot a l'aigua marines). *Agafar terra*: apropar-se a la costa un vaixell o altra embarcació després d'haver-se'n fet enfora. *Prendre terra*: arribar la nau en terra. Feren vela, e anaren tant que prengueren terra entre el cap de Lobregat e el castell de Fels, Desclot Cròn., c. 29. *Rascar la terra*: passar un vaixell frec a frec de la costa. *Anar terra terra*: navegar costejant i molt prop de la vorera. Havia de comensar l'encesa per seguir la terra terra fins an es Portitxol, Roq. 31. *Ésser molt en terra*: estar una nau molt prop de la costa. *Quedar en terra*: romandre sense embarcar, un passatger o una mercaderia, quan el vaixell ja parteix. *Saltar en terra*: passar de dins una nau o de l'aigua a la vorera. *Terra endins*: allunyant-se de la mar. *Terra ferma*: porció gran de terra, que no és illa, que se té amb un continent. La rey féu armar un bergantí per passar en la terra ferma, Tirant. *General de mar i terra*: el qui mana l'exèrcit i la marina de guerra. *Per mar o per terra*: navegant o caminant. Li heuïen promès que... la tornassen a son pare, per mar o per terra, Jaume I, Cròn. 2. Seguint guerres així en mar com en terra, Tirant, c. 2. Discorre les terres y la mar, Metge Somni 1. a) Entre els antics, un dels quatre elements (contraposat a l'aire, l'aigua i el foc). Per les branques entenen los quatre elements simples, ço és a saber, lo foc l'air l'aygua e la terra, Lluïl Arbre Sc. 1, 9. Lo del quart element qui és la terra, és immediatament après l'aygua, Egidí Romà, introd. || 3. Part sòlida de la superfície del nostre planeta, considerada com a suport (sobre el qual estem, caminem, etc.); per ext., paviment sobre què estan les persones o coses. Com hom t'ajonolla e besa la terra, Lluïl Cont. 315, 6. *Perdre terra*: alçar-se sobre el paviment per efecte d'una força elevadora. a) Generalment, en aquest significat la paraula *terra* s'usa precedit de preposició. *A terra* o *En terra*, indicant situació o moviment fins al contacte amb el paviment. *Per terra*: indicant el mateix que *a terra*, però de manera més indeterminada. Per figures que hom fa en terra ab pedretes, Lluïl Cont. 330, 6.

Per terra'l lançaren ligant li les mans, Passi cobles 14. *En terra plana*: a lloc pla, sense pujar ni baixar; a nivell del paviment. *Davall terra* o *Sota terra*: més avall de la superfície de la terra, i cobert per ella. Jo voldria ser cent canes sota terra, Lacavalleria Gazoph. *Tirar a terra* o *en terra* (i ant. *Metre en terra*): llançar algú o quelcom de manera que no s'alci de terra. Que en terra'l més ell e la senyera, Muntaner Cròn., c. 192. *Caure a terra* o *en terra*, o *Anar-se'n a terra*: caure, deixar de sostenir-se dempeus o a nivell més alt que el sòl. Molts ne anaren a terra, Paris e Viana 5. *Besar en terra*: fig., caure en terra. *Prendre terra*: posar-se damunt la terra algú o alguna cosa que ve volant (un ocell, una aeronau, etc.). *Terra terra* o *a ras de terra*: sense alçar-se gens sobre la terra, sense perdre el contacte amb ella. Terra a terra, sens elevar-se de terra, Lacavalleria Gazoph. Casa demolida a ras de terra, ibid. *Posar els peus en terra* o *peu a terra*: baixar d'una cavalcadura o vehicle i sostenir-se sobre la terra. Besant les mans al dit senyor sens dar peu a terra, ans a cavall, Ardits, III, 14). Al posar los peus en terra, Verdguer Idilis. *Deixar eu terra*: fig., deixar anar una cosa, prescindir-ne, privar-se'n. Bruts sentiments, i folls apetits i e vils delits i lexant en terra, Spill 10259. *Anar a terra*: fig., perdre's, deixar d'existir, de tenir realització. Doncha tot anirà a terra.—Si senyor, no hi haurà ball, Vilanova Obres, XI, 32.—b) Sense preposició, el mot *terra* en aquest significat sol usar-se com a masculí en el català de Barcelona. Els vidres de les finestres eren una mica borrosos, i el terra, de fusta, passablement gras, Pla Rus. 106. || 4. Porció de la superfície de la Terra considerada en ella mateixa o com a pertanyent a un individu, a una collectivitat, a un poble. Especialment: a) Porció de la dita superfície en quant pertany a algú i serveix per al conreu o per a algun altre aprofitament. *Tenir molta terra* o *moltes terres*: posseir una gran extensió o grans extensions de terreny. Jura que fa de cens un parel de pols e que dona quart d'alcunes terres, doc. a. 1283 (RLR, IV, 59). No volen lezar lurs riqueses ne lurs béns ne lurs terres, Lluïl Gentil 303. Per bestiar major et menor et per caffissades de terra, doc. a. 1315 (Col. Bof. XXXIX, 151). Un troç de terra qui és a Lobeta, doc. a. 1410 (Alós Inv. 10). Les gastava ab un tros de terra, Penya Mos. III, 12.—b) Porció de la dita superfície com a pertanyent a una collectivitat civil, política; país, regió. Quod nos adjuvetis ipsa terra a poblar, doc. a. 1075 (Rev. Bibligr. Cat. IV, 9). En la terra de flum Jordà, Hom. Org. 6. No façen mal a vós ni a vostra terra ni a vostres homes, Capit. Llorens 1211. Déus no és creegut en aquelles terres; Lluïl Blanq.

43. En languiment estava un hom en estranya terra, Lluï Felix, pt. 1, c. 1. Tota la fort terra de Catalunya, Desclot Cròn., c. 1. Féu de grans justícies per tota la terra, Pere IV, Cròn. 30. En les terres e senyoria del senyor rey, doc. a. 1387 (Col. Bof. VII, 268). Ajudaren a conquistar moltes terres, Tirant, c. 319. Així com cell qui's parteix de sa terra, Ausiàs March CXI. Direm de la terra del soldà de Babilònia, Conex. spic. 52. En terres de Castella, Penya Poes. 22. *Posar terra per enmig*: fugir, anar-se'n procurant anar molt lluny. El soci... abusà dels seus poders, hi posà terra entremig i no va deixar dit on se n'anava, Leonart Cov. 22. *De la terra*: del país mateix on una cosa es troba; no foraster o estranger. Bala de V e VI draps de la terra, Leuda Coll. 1249. Disputar... si lo li de Alexandria és pus prim que aquell de la terra, Corbatxo 51. *Terra Santa* (i ant. *la Santa Terra d'Ultramar*): el país de Palestina, on visqué i morí Jesucrist. Los sarraïns tenen la Sancta Terra d'otra mar, Lluï Blanq. 77. Tornà après en la Terra Santa, Paris e Viana 25. *Terra de promissió*: la terra que Déu prometé al poble israelita; fig., país fèrtil i ple d'abundància de béns. || 5. El material més bla dels que formen la crosta terrestre (per oposició a la roca viva, metalls, etc.); la pols en què es resol el dit material. *Terra arenisca*, *argilenca*, etc. Major és vostre poder en fer un terròs de terra o en fer una flor, Lluï Cont. 322, 27. Argila e cimonea terres són fredes, Caullach Coll., VII, 1^a, 8. Un sedaç de terres, doc. a. 1410 (Alós Inv. 15). La sendra y la terra y'l carbó menjar, Proc. Olives 139. L'arena, la terra y l'argila vénen de l'espoltiment de les roques, Penya Mos. III, 60. || 6. Sòl vegetal, el material de la crosta terrestre destinat a ésser aprofitat per a l'agricultura. Sement qui cadeq en la bona tera [sic], Hom. Org. 3. Vos dich que la terra aquella sta viva | la qual lo pagès may dexa folgar, Proc. Olives 1163. *Terra apleverada*: la que està vestida d'herbei espès (Penedès). *Terra agra*: la que és mala de treballar i fa mal sembrat. *Terra alberenca*: la que és lleugera, arenosa. *Terra alta*: la que té l'aigua subterrània relativament endins. *Terra alegumada*: la que ha produït massa llegums. *Terra amorosa*: la que es deixa treballar fàcilment i dona bons esplets. *Terra assaonada*: la que està a punt per a ésser treballada fàcilment, sobretot després d'una gran pluja o regada. *Terra baixa*: la que té aigües subterrànies a poca profunditat. *Terra cagaferrada*: la que és dura i compacta, mala de treballar (Cast.). *Terra callosa*: la terra de secà on de bon principi el sembrat es fa molt bo, però quan ha de granar no arriba a bon terme (Mall.). *Terra campa*: aquella on no hi ha cap arbre, sinó que es destina tota a la

producció de cereals (or., occ., val.). Dos fanecades de terra campa ab algunes moreres, Inv. Bertran. *Terra cansada*: la que ha perdut la substància per haver produït massa. *Terra conradissa*: la que és apta per a ésser sembrada i produir esplet. *Terra cremada*: formiguers (mall.). *Terra crua*: la terra fonda, situada sota la laborable (Xàtiva); la part exterior d'un formiguer, que no es crema (Ll.). *Terra cultora*: terra fèrtil, rica d'humus, que necessita poc adob (mall.). *Terra de conreu*: terra conradissa. *Terra de regadiu* o *de regulu*: la que es rega per sèquies o reguers. *Terra de secà*: la que no rep altra regor que la de la pluja. *Terra de sembradura*: terra campa. *Terra d'arbre*: la que conté gran proporció de despulles calgudes dels arbres. *Terra de bledes*: la que, per la gran quantitat d'argila i sal que conté, cria bledes espontàniament. *Terra de cadell*: la que està molt barrejada amb pedruscall menut (Empordà). *Terra de canyar*: en els arrossars, la terra establida de fa poc (val.). *Terra de castanyer*: la que conté moltes despulles calgudes dels castanyers, i és molt bona per a sembrar-hi plantes de jardí. *Terra de graveta*: la que conté molt de pedrolí i poca llecor (Mall.). *Terra de mata*: la que conté gran quantitat de residus de mata, i sol ésser molt llecorosa. *Terra de pa*: terra campa, destinada a la producció de cereals (Empordà). *Terra de papotes*: terreny molt mollericós (Sineu). *Terra de saba*: la que té molta llecor i fa bon sembrat (Sineu). *Terra d'olivardes*: la que és argilosa, closa i poc productiva (Sineu). *Terra de trepons*: terra molt bona, gruixada (Sineu). *Terra de cop*: en l'arrossar, la que està situada al mig del curs de l'aigua (val.). *Terra de sot*: terra de conreu situada prop de l'aigua (Balaguer). *Terra de moro*: la que conté molts d'ossos i trossos de terrissa, residus d'habitatges prehistòrics, i sol ésser cultora (Sineu). *Terra de noletes*: la que no és gens salobre. *Terra de terroles* o *de sebei lins*: terra prima, rocosa, de poca saba (Mall.). *Terra dolça*: la que és esponjosa, fluixa, bona de treballar (Ribera d'Ebre, Cast.). *Terra eixamorada*: la que ja es va asseccar, i és més dura que tendra (Cast.). *Terra enganxosa*: la que conté roques on la rella s'enganxa en llaurar (Mall.). *Terra ensorrada*: la que ha estat millorada amb molta quantitat de sorra. *Terra erma*: la terra inculta, no productiva. Han los ciutadans... franques que les terres hermes poden cultivar e llaurar sens embarch, Cost. Tort. I, 1, 6. *Terra falaguera*: la que amb poc adob dona bones collites (Mall.). *Terra falladora*: la que dona producció escassa (val.). *Terra for-*

dal: la que no té roca (Berguedà). *Terra fresca*: la que té aiguamolls en el subsòl. *Terra granada*: la grassa i molt productiva (Mall.). *Terra granadora*: terra on el sembrat grana bé (val., mall.). *Terra grassa*: la que té molta guixua sense roques. *Terra gravosa*: la que conté molts de macolins i no fa terrossos. *Terra fina*: la soldonenca, deixada a l'horta per les riuades; les plantes s'hi fan més de pressa, però s'acaben o passen més prompte (Tortosa). *Terra grossa*: la terra d'horta que prové del llac de les riuades i no de corrent de riu com la terra fina (Tortosa); la que té molta guixua i és molt productiva (Mall.). *Terra llépolia*: la que menja molt però produeix poc (Mall.). *Terra magra* o *prima*: la que té poc guix, que té roca molt prop de la superfície. *Terra margosa*: terra blanquinosa, blanquer (Xàtiva). *Terra molsosa*: la que procedeix del sedíment d'avingudes de riu (Cast.). *Terra molla*: la que té molta humitat. *Terra morta*: la que no es conrea (Llucena). *Terra multida*: la que té un goret fi (Olot). *Terra negadivola*: la que és impermeable. *Terra negra*: la de color molt fosc i de bona qualitat per al conreu. *Terra nova*: la que se sembra per primera vegada. *Terra sàbola*: la que té llecor (Pollença). *Terra sapenca*: la terra estèril, només bona per a sapos (Llucena). *Terra solela*: la que està molt exposada al sol (Berguedà). *Terra solta*: la que és poc compacta i fàcil de treballar (Cast.). *Terra sorrenca* o *sorrencosa*: la que té barrejada molta sorra. *Terra trida*: la que no fa terrossos, sinó que és tota pulverulenta. *Terra vegetal*: la que està impregnada d'elements orgànics que la fan apta per al conreu. *Terra vermella*: terra argilosa o gredosa, de color roig. *Terra per a assoletar palmes*: terra molt estèril (Sineu). *Terra bassiva*: la terra que descansa, l'any que no es conrea (Vall d'Àneu). *Terra verge*: la que no ha estat conreada mai, o la que no ha estat mai trepitjada. *Terra vella*: goret, un dels tres sementers (Men.).

¶ 6. Nom de diverses matèries pulverulentes, i sobretot de certs òxids metàl·lics difícilment reductibles. Verds foscos, terres i marrens. Oller Hist. 135. *Terra amarga*: carbonat de magnèsia. *Terra d'escudelles*: la que serveix per a netejar coses greixoses, sobretot atuell de cuina i vaixel·la. *Terra de rajoler* o *de gerrer*: argila plàstica. *Terra crua*: l'argila abans de coure's, o sia, en el seu estat natural. *Terra cuita*: la que, barrejada i pastada amb aigua, ha estat cuita en forns especials i forma la matèria de multitud d'objectes de cuina, recipients per a menjar i beure, per a tenir flors, etc.

Obra de terra: coses fetes de terra cuita. *Vaxella de terra*: Vasa fictilia vel figulina, PouThes. Puer. 128. Una gerra o cetre de terra o de vidre, Eximplis, 1, 21. Un bugader de terra encordat, doc. a. 1410 (Alòs Inv. 11). *Terra de paraire*: marga fina, blanquinosa, que serveix per a treure taques. *Terra de mola*: la formada per partícules despreses d'una mola en tornejant-la i que serveix per a esmerilar vàlvules. *Terra fullada*: acetat. *Terra fullada vegetal*: acetat de potassa. *Terra fullada mercurial*: acetat de mercuri. *Terra d'ossos* o *Terra animal*: fosfat de calç. *Terra galba*: terra magnesiada. *Terra segellada*: bol armení. Altres marçepà ab terra segellada, doc. a. 1409 (Arx. Patriarca de Val.). *Terra de Siena*: ocre de color terrós que torna ataronjat per calcinació. *Terra d'Itàlia*: argila ferrosa de color ocre. *Terra d'ombra*: varietat d'ocre fosc. *Terra de Cassel*: terra de color fosc preparada amb una varietat de lignit. *Terra negra*: substància terrosa negra que s'usa per a pintar.

Terra Alta: topon., la comarca que té per capital Gandesa i que a més comprèn els municipis d'Arnes, Batea, Bot, Caseres, Corbera, La Fatarella, El Pinell de Brai, la Pobla de Massaluca, Prat de Comte i Vilalba dels Arcs.

LOC.—a) *Tenir a terra* una cosa: tenir-la llesta, acabada, treta del mig.—b) *En terra calga i mal no faça*: fórmula conjuratòria que es diu per persones rústiques i supersticioses tot seguit que han anomenat el càncer, perquè hi ha la creença vulgar que el fet d'anomenar aquesta malaltia fa que la contreguin si no es conjura amb aquella frase.—c) *Besar la terra que algú trepitja*: manifestar extremada reverència a aquella persona.—d) *Dau-li terra, an aquest cep!*: es diu excitant a contestar a una cosa difícil, o bé expressant que quant més algú xerra, menys crèdit se li dona (mall.).—d) *Tirar terra* a una cosa o *per damunt* una cosa: no parlar-ne més i procurar que sia oblidada. Posaren érraps calents y es tirà terra per damunt, Rond. de R. Val. 84.—e) *Tirar-se terra damunt* o *Tirar-se terra als ulls*: perjudicar-se a si mateix fent coses il·lícites o inconvenients.—f) *Menjar terra* o *Podrir terra*: ésser mort. «Els teus oncles ja mengen terra».—g) *La terra el crida*: es diu d'una persona que està molt malament de salut o molt decrepita.—h) *No alçar una palla d'en terra*: no fer gens de feina.—i) *Tenir molta terra a l'Havana*: bravejar de ric, pretendre d'ostentar riquesa.—j) *Fer els ous en terra*: fracassar (mall.).—l) *Posar terra a s'escudella* a algú: crear-li dificultats, fer-li difícil d'obtenir allò que voldria (mall.).—m) *No tocar de peus a*

terra: estar molt distret, no veure la realitat tal com és.—n) *No deixar tocar de peus a terra*: tractar molt bé algú, no deixar-li arribar cap molèstia i procurar-li tots els gusts.—o) *Saber què hi ha davall terra*: esser molt deixondit, saber moltes coses.—p) *No ser bo per mar ni per terra*: esser molt dolent (mall.).—q) *No estar en mar ni en terra*: estar indecis o inactiu, sense fer una cosa ni l'altra (mall.).—r) *No hi ha un pam de terra ferma*: vol dir que no hi ha honradesa, que no es poden fiar de ningú (Urgell, Segarra).—s) *Anar-ne cega la terra*, d'una cosa: haver-n'hi molta abundància (Empordà). «D'homes eixelebrats, la terra en va cega».—t) *No haver-hi terra per En Jordi*: no haver-hi res a fer amb una persona, perquè segueix el seu gust o el seu capritx sense escoltar raons (men.).—u) *No tenir més que els set pams (o els nou pams) de terra en el fossar*: no tenir cap riquesa ni propietat; esser molt pobre.

REFR.—a) «Som de terra, i terrejam»: vol dir que tots els homes són errables i tenen defectes (bal.).—b) «De terra no pasarem»: significa que en totes les desgràcies o dificultats hi ha un límit (val.).—c) «Terra, ni poca ni massa» (val.); «Terra per conrar, i casa per estar» (mall.); «Casa per ton jeure, vinya per ton beure, i terra tota la que tu puguis veure» (or., occ.); significa que no convé posseir més terra que la que un mateix pot conrar.—d) «Qui té terra i no la veu, es fa pobre i no s'ho creu»: indica que el propietari ha de vigilar les seves terres perquè aquestes li donin el rendiment que pertoca (or., occ., val.).—e) «Poca terra val diners»: es diu quan amb un poc de despesa s'obté un resultat equivalent a una despesa major.—f) «Qui té terra, té guerra»; «Qui té la terra, té la guerra»; «Qui mena la terra, paga la guerra»; «La terra, al menestral li és guerra»: significa que la propietat rústica sempre porta maldecaps al propietari, sobretot si aquest viu a la vila.—g) «La terra lluny de casa, no és gran vasa»: expressa la conveniència de viure el propietari en la mateixa terra que posseeix (Urgell, Sagarra).—h) «Qui en terra d'altri sembra, la llavor perd».—i) «Terra de calcides, no la dons a tes filles»: significa que la terra on creixen plantes espinoses no s'ha de donar a netejar a persones que no siguin ben experimentades.—j) «Terra de gaons, no en venguis ni en dons» (Tarr.); «Terra d'ugons (o «de trepons»), no en venguis ni en dons» (Mall.): es diu perquè aquestes terres solen esser molt grasses i bones, puix que aquelles plantes enfon-

deixen molt amb les arrels.—l) «Terra negra fa bon blat; terra blanca el fa escalmat» (o «el fa migrat»): es diu sobretot referint-se a persones morenes o a coses de color molt fosc.—m) «Terra roja, quan te farà goig, ven-la»: significa que la terra roja no sol esser bona per a l'agricultura (val.).—n) «Cada terra fa sa guerra»; «A terra que vas, usança que trobes»: vol dir que cada país té els seus costums diferents dels d'altres països.—o) «A terra on vas, faràs el que veuràs»: indica la conveniència d'adaptar-se als usos i costums del país on un s'estableix.—p) «A terres estranyes, les vaques coten els bous» (o «les vaques cornegen els bous»): significa que a països estranys es veuen com a normals moltes coses que en el nostre són completament anòmales.—q) «La meua terra és la que em dona pa»: expressa que l'home es troba bé allà on es guanya bé la vida.—r) «A la terra dels cecs, el tort és rei»: significa que un home de poc enteniment pot esser un personatge important si viu entre homes més curts que ell.

FON.: *tēra* (pir-or., or.); *tēra* (Andorra, Esterri, Pont de S., Senterada, Pobla de S., Benavarre, Tamarit de la L., Calasseit, Tortosa, Alg.); *tēre* (Sort, Tremp, Urgell, Fraga, Ll., Gandesa); *tēra* (Cast., Val.); *tēre* (Al., Maó); *tēra* (Mall., Ciutadella, Eiv.).

INTENS.: *terreta, terrona, terroia, terrofa*.
VAR. ORT. ant.: *tera* (Auslès March LXXXVIII); *tere* (doc. a. 1242, ap. Pujol Docs. 15).

ETIM.: del llatí *tērra*, mat. sign.

TERRA, del ll. TĒRRA id. □ 1.ª doc.: *Homilies*, i docs. Ss. XI-XII («ipsa terra a poblar» 1075, *RBiblgC.* 19 IV, 9).

«Quan Nostre Sr. J. C. anave per les terres de Jherusalem ab los seus disciples ...», «lo Diable ... portà'l in Mont Oliet, e'l pus alt mont qui és en la te<r>ra de flum Jordà, e mostrà-li tot lo món ... e dix-li: —Tot això que t'è mostrad te donaré ...», *Hom.*, 3v6, 6r15. També en l'acc. de 'regió, comarca': «R. de Ribes tol ecclesia de Ribes, e de Fostega [=Fostenyà], e de Chersalbs, e de Pardines, e totes les altres d'entre la sua terra», o sigui la vall de Ribes, doc. S. XII (PPujol, *DocVgUrg.*, 5.2). «Jo són Fe, qui ané ab aquesta dona, Veritat, en una terra de sseraïns, per tal que'ls convertís a via de salut ... con Déus no és hoirat, cregut, amat, en aquelles terres: dolor he ... de la dampnació d'aquelles gents ignorants», Llull (*Blanq.*, *NCl.* I, 216.15); «si alcuna tayla amagada a Vilafranca e en los termes seus, e en la terra de Conflent, era feyta ...», *Cart.* de Vilafranca, a. 1324, f° 5r^o.

En un altre capítol de les accs. fonamentals del mot, en tant que quasi-sinònim de 'sòl', també abunda la documentació des dels orígens. Amb aquest valor sovint va en la combinació *en terra*: «de Sicília ... lo Sr. Rei ... va ferir tan vigorosament ... al banderer del príncep, que *en terra* més ell e la bandera», «donà tal de la maça al cap del cavall del príncep, que'l cavall ... va caure *en terra* ...», Muntaner (fets de 1299, *Casac.* v, 82.25, 83.10); «posé *en terra* la cara / mayr per paor que per vergonya; / —Levats-vos, amic, de la ronya, / dix ella — e no us esperdats / ...», *BMetge* (*Fort. e Pr.*, v. 372, *Riq.*, pp. 46-48); «l'orifant ... si s'gitave *en terra* jamás no se'n potia lavar ... l'arbre li fall e ve *en terra* ...» (*Libre de naturas de bèsties*, ms. S. xv, 147r1, més cita a PIT i a SERRAR).

Si bé en aquesta combinació predomina avui a terra en l'ús barceloní, encara es diu *en terra*, i és la construcció predominant en gran part del domini i segument la major part del Princ. (p. ex. en el *Ma-resme*, *posa els jonois en terra*, li va caure *en terra* i no ho podia collir, ho deixaré tot *en terra* i anem mar enfora). «Ne altra persona qui per la terra vaja ...», *JoMartorell* (*Ag.* III, 140); «d'aquell loc podien anar a Catània per llur terra», Muntaner (v, 80.33).

Concretant-ho pot designar camps, possessions d'al·gú etc. «De les terres hermes ... pot culir grana y espart e roudor e tan e herba, tot hom, francaments», *CostTort.* (*Ol.*, 408); «apers per laurar les dites terres e rotes ...», ross. a. 1378 (*InuLC.*, s. v. *rota*). I més concret encara, i en estil més rústic, una terra 'un camp particular': «Item ha lo dit Castell de Ciutat les terres

e possessions devall scrites, que són béns sittis e immobles: ... una terra nomenada la Conomina ...», Urgellet, *Spill* de Castellbò, a. 1518, f° 74r^o. D'on noms propis compostos, com: *Terra-la-font* a Tornafort, *Terraoidal* a Llagunes (Pallars) 1959 i passim.

En fi terra oposat a la superfície de la mar. «Lo comte se recullí ab sos cavalers ... e feren vela e anaren tant que preseren terra entre'l cap de Llobregat e'l Castel de Fels; e devalaren *en terra*, éls e lurs cavals; quant los sarraïns que tenien assetgada la ciutat de Bna., saberen que'l comte avia presa terra e que venia, levaren lurs tendes ...», *Desclot* (*NCl.* II, 83.7); «Lo rei Carles manà a son fill que se n'anàs a la plaja de Cabo d'Orlando e ... que valia més que presés terra lla, en salvu, en llur terra matexa», Muntaner (fets de 1299, *Casac.* v, 80.28).

Assenyalem aquí un ús ben idiomàtic, propi del llenguatge mariner de tot el nostre domini, consistent en les locucions *de terra* (*de*) o *en terra* (*de*), per indicar amb caràcter preposicional la posició d'un objecte dins mar, o mirant des de mar, més pròxima a la costa que un altre: «passarem nedant *de terra* de la Llosa», *StPolM* [1916 ...] o sigui passant entre la platja i l'escull anomenat «La Llosa»; sovint en parlar familiar s'omet la segona *de*: «veu aquelles roques *de terra* ? Far de Cullera?», Sueca, mirant des de la platja de l'Albufera, uns esculls situats en una visual menys a l'Est que la punta del Cap de Cullera (1932); el paratge X. «és *en terra* s'illa» Fornells (saltava un peix entre la costa de Menorca i una illota) 1964. Tot això en contraposició amb *de fora* (*de fora* s'illa, *de fora* el Cap de Cullera etc.). També amb caràcter postposit: dos abismes submarins a la costa entre Portbou i Cervera duen el nom de *Boufollit* (<*Balç-follit* BALTEUM FOLIETI), situats un a cada costat d'un penyal proper a la costa: l'un el situat entre el penyal i la costa es distingeix per *Boufollit de terra*, i l'altre *Boufollit de fora*.

En certes combinacions serveix per formar el nom compost de substàncies minerals del terrer. *Terra-roja* és una perífrasi usada en molts llocs per designar l'argila: *terra roja* a Estacó i a Farrera de Pallars (1933-4); i això s'ha convertit en NL en bastantes rodalies: *terra-roja*, p. ex., important serrat entre Horsavinyà, Pineda i St. Cebrià de Vallalta (1917); també té gran extensió *terra-argila*, que *AlcM* recull a Lluçena, PnaVic i tres pobles pirinencs occidentals; mentre el segon membre del compost apareix en una anòmala variant amb *gi* fonètic; i que en aquelles poblacions pallareses, reduït, per dissimilació, a *terra gila*, designa una varietat d'argila blanquinosa, tirant a greda; també l'*ALCet.* recull aquesta forma a la vall de Bof (m. 149).

DERIV.: *Terrar*, tort., val., mall. (*AlcM*) 'cobrir amb sostre de terra': a les Useres em defineixen una *bodega* com «una caseta *terid* en el camp, on hi ha una bóta de 200 litres» (1961). Així es comprèn que els dos mots següents, *terrada* i *terrat*, es formaren com a participis substantivats d'aquest verb.

Terrada pròpiament 'acumulació de terra', d'on lloc a manera de terraplè o tarrassa. En docs. ross. el tro-

bem, designant un lloc així, davant una torre fortificada o una casa forta: « metre canons de plom a la Torre major, de la terrada de la dita Torre fins a la cisterna » a. 1369, relatiu al fort de Força Ral (*InuLC*, D60); un altre relatiu a Opol (suposo al seu castell): « s'an a ffer portes a la Torre major, qui ixa a les terrades », del mateix any (*InuLC*, D53), « s'à a cobrir lo porxet del scalar ab què hom puja a la terrada pus alta », *InuLC*, s. v. *porxet*, i un altre s. v. *sostre*, tots ells de 1369. Com a 'acumulació de terra' prenía el sentit despectiu que donem a 'terregada': 'gent vil': d'on 'g. grossera i nociva': « ... terrada: / volgra fos serrada / e fessa ab destra », *Cerverí* 63/42.37.

Segueix viu en el domini ross, en relació amb masos muntanyencs: « un mas amb unes terrades a cada banda » Casafabre, « i aquí tenim una grossa terrada ... » La Bastida del Bulès, 1960. També a les Illes és una mena de terrat, damunt un edifici, o en prominència: « sa terrada des molí » Manacor, que m'explicaven « es terrats », però parlant del mateix lloc digué després *sa terrassa*; a Menorca deu servir per a aplegar-s'hi dones feineres: « PAULA: Veng de sa terrada; veng acovardada / de lo qu'he sentit, / assu-llà, mentres filava / ... / qu'una donzella / dins una coveta, / un nen ha parit » en una funció nadalenca (Camps Merc., *Folk.* 1, 61). *DAG*: la terrada de la Llotja de Palma, una terrada d'església de Sóller a. 1591. « En les grans terrades dels casinos, en les platges a la moda ... », M. d. S. Oliver (*Ci. de Mall.*, 9.66.).

Terrades i *Terradells* són coneguts pobles de l'Empordà i Garrotxa; molt antic el *Mas Terrades* d'Horsavinyà [1782, *DAG*]; Coll de *Terrades* el principal de la carena de les Guilleries entre Manlleu i Vilanova de Sau (1923). I és occità: « terrada: terrasse? », *PDPF*; « Trauco li blànqui vivadiero: / dins li grand terrado bladiero, / e rouso d'espigau, s'esmarro aper-cilla », trad. « grandes pièces de blé », *Mireio* IX, 16.6.

Terrat. Era adjacent i dependent de l'obrador d'un forner: « sint omnes archi tui et operatorium ... cum terrato de furno », *Cart. de Poblet* 1172 (p. 175); « fo ausit en lo terrat de la gleysa gran brugit con si hom corregués dessús », *VidesR.*, 268v2; « lo terrat qui era sobre la cella », Lhull (*Blanq.*, *NCL* II, 260.1); en una màquina de setge: « los terrats havien trencats e feyen major mal les pedres que ferien dins, que aquelles que ferien el mur », « puçam-nos-en en un terradet de N'Atbran, qui era loc d'oreg », Jaume I (*Ag.*, 459, 330); « alguns per terrats d'alberchs contigües a la juheria, e altres per lo vall vell, trencades les rexes, entraren la dita juheria », report dels Jurats de València, a. 1391 (Rubio Vela, *Epi. Val.* S. XIV, 272.47).

El terrat era una « cubierta o tejado de losas (de la iglesia) » a la Torre del Comte, a. 1354 (*Bol. Hi. y Geogr. B. Arag.* 1, 128); « per la entrada del senyor Rey ... se fassen alimares de focs e falles, enceses per terrats e per los cloquers, e per les fustes, ab sons de bassins o de massolas » a. 1395 (*BSAL* v, 278a); « Moy-sès ... pres cendra de forn, un gran colp, e muntà-ss-nalt en un loc, axí com porfem dir, en un terrat o torre, »

e escampà-la per l'ayre, e tantost hagueren aquella plaga », *StVicentF.*, *Serm.* 1, 205.8; « li parec, sus la mijanit, sentir sus lo terrat de la casa trepijar e devallar en la casa algunes persones ... viu venir tres hòmens qui del seu terrat eren devallats », *Decam.* III, § 7, 190.43, 191.3; traduint « sul tetto della casa » (ed. 1961, 204.3); « la porta del terrat », id. v, § 4, 329.24; « un bon onse armità stant sobre lo seu terrat » (trad. « il suo uscio ») x, § 3, 217.1; ex. de Bna., a. 1457, cit. a *GARGOLA* (CaCandi, *MiscHiCat.* II, 212).

« Confie de la tua molta virtut que tot seràs fet all plaer meu; e faràs axí que, en la callada nit, ... sies cert de sperar-me en aquell terrat prop la mia cambra », « com fom dins la ciutat, vérem infinida gent, per les torres e per les places, finestres e terrats », « les dones e les donzelles staven per les finestres e per les portes e terrats: per veure qui era aquell benaventurat cavaller », *JoMartorell* (*Ag.* III, 148.6; I, 68, 315; i encara *Riq.*, 682.23, 682.28).

« *Terrat*: pavimentum subsidiale, coenaculum tabulatum, contignatio, fer terrat: contigno », *Busa-N.*; « fugiren per los terrats ab dos altres, y no ls pogué atènyer » a. 1527 (*BABL* IV, 379). « Lo terrat descubert: doma, solarium; terrat cubert o porxo: pergula », « la barana de la escala o de corredor, o terrat, o altra part », *OPou* (*TbPu.*, 333, 90). Pertany avui a la casa rústica en diversos llocs: a l'Urgellet el terrat és un porxo (on hi ha un badiu que hi estenen la roba), Bellesgar de Segre (1959); l'existència d'un terrat és una de les coses més típiques del maset o masia eivissenc (el fan d'*orlila*) (*Sta. Eulàlia del Riu*, 1963); en canvi a l'Alt Pallars designen per un terrat el sòl d'una habitació (Farrera, 1933). S'estenia fins a l'aragonès dels moriscos: « fizo fer un palacio apuexto i kuadrado, / todo lo fizo blanco: paret i terrados, L. de Yüçuf (A 77c, *RABM* 1902), *Terradell, Terradet*; Congost dels *Terradets* entre la CcaTrempe i la de Balaguer, curs de la Noguera Pall.; gran «canyon» amb terrassetes gredoses damunt la carretera. *Terradui arg. Terradetes* (Cardó), planta medicinal (*DAG*).

Terraina, Terraire [*DAG*]. *Terral*, vent ~ 'el que bufa des de terra cap a mar' és adj. a *StPolM* (1925); *terraler, terraló*, vent terral feble, com quan comença a alenar, sobretot cap al tard: « un vespre anaven a pescar, i com no feia un alè de vent, bogaven ... — Issem la vela; lo terraló no pot tardar —. Un cop la vela estesa ... començà a inflar-se ... — Pare, el terral ... », *Pin i Soler* (*La Família dels Garrigas* XXIII, ed. 1927, 167.8).

Terrall, mot mineral: sembla designar una massa de sorra amb barreja de partícules valuoses (coral?, 'palletes de mineral preciós?'): « los dits corals e terrall havets rebuts ... e aquells havets venuts e exaugats, e lo procehit havets rebuts » a. 1442 (*BABL* XIX, 185, cf. *EIXAUGAR* III, 248a34ss.). Més conegut com a nom de pendents terregosos: « La campinya urgellesa i els terralls trencats de les Garrigues » Lladonosa (*Ciutat de Lleida*, p. 22); cap als Pir. occidentals designa, però més en gran, allò que a Osona són els *terrers*: més grisenys i argilosos aquests, més arenosos aquells, tots ells

de terra pelada sense aplevat ni gèspet; en la duna ascensió a la Pala de Dellui (gran cim entre Cabdella i St. Nicolau), el guia bolonès em recomanava «no pàje pel *teràls*» (sinó per l'aglevat), 1973; «Es *Teràls*», partida de serra a Arestui (1959); també aranès *terralb* (amb *estarralbà-se* 'esllavissar-se' format com gc. *esturrà* derivat del bc. *lurra* 'la terra' Rohlf, *Le Ge.*, p. 27). També *terraller*: ja a Espot (*es taràls*, 1959); i als Aspres: «—Què és 'La Miranda'? —Són *taràls*» a Forques (on hi ha una partida dita *el taràls*). *Terralla*.

Terranc, §§ 3 i 4, *AlcM*, és un derivat de *terra* (que *AlcM* confon amb *terranc* 'tros de branca, troc' sense cap raó, escrivint-lo malament amb *e*, per al qual veg. *TRANCA*). De *terranc* són derivats: 1) **tarānkhō*: bloc d'arrelmat mesclat amb terra formant illeta dins els canyats inundats de l'Albufera, El Palmar (1962), on hi ha una partida dita *Els Terrancons*. 2) **Terranquer* 'terrer, terrall' a l'Urgellet («d'aquells *terānkhōs* en diuen Les Llaus» Bellestar, 1959). *Terrancós* probablement és el *Dfa*, el qui té raó (ple de terrancs o blocs terris), i no pas *AlcM*. *Terrany*. *Terranyar* (*DAG*).

Terràs 'espècie d'ampolla': «umpli un *terraç* d'aigua e veeren-la tota *terbolan*», *Eiximplis*, Ag. II, 1963; val. Sa. XIV i XV *DAG*. *Terrasset*: «El *meler* és un tarro --- que se destinaba para contener miel, pero, com el *terracet*, también era utilizado para toda clase de confitura en almilbar; --- se iban introduciendo en los *terracs* y meleros pedazos o 'talladetes' de calabaza o melón, para, después, llenarlo de arropo, tapando el recipiente con un trozo de pergamino o tela, sujeta a la boca con bramantes», *La antigua cerámica de Manises* (Supl. Lit. de 'Levante', 3-11-1956). Amb *terràs* cf. el cast. ant. *tarrazo* d'on sembla que s'extragué *TARRO* (?).

Terrassa era també el nom d'un atuell: «Maria / --- / fon --- prophetada / en prophocies, / per Isahies / e tots prophetes / --- / d'archa o thora / pell, cubertora, / d'or la *terraça*, / urna o taça, / verga d'Aron / ---»; «Lo creador / --- / a son plaer / fa com l'oller, / qui d'una massa / ne fa *terraça*, / olla, scudella, / plat, canterella / ---»; «als santuaris / donà-ls soaris, / --- / calces, tovalles, / grans presentalles, / *terraces*, liris, / imatges, ciris / ---», JRoig (*Spül*, 11261, 14698, 4697). De *terrassa*, pres per un augmentatiu, se n'extragué *terreta*, amb sufix diminutiu, usat a Reus per a un 'test', cast. *maceta* (1960, Bladé Desumvila, 1972); també s'hauria pogut pensar en un encruament de *test* amb *parreta*, nom d'atuell (*parres* a la Ribera d'Ebre; Bladé, i per a l'etimologia veg. acf *DCEC/DECH* s. v. *parra*), però és més rebuscat i innecessari. *Terrassa* 'mena de terrat' [1431, *AlcM*; fins a la V. d'Aran, Krüger, *Hochpyr*. A, II, 21]. *Terrassada*. *Terrassaire* (*DAG*). *Terrassal* (*Lab.*). *Terrassenc*. *Terrasseta* 1431, Torredembarra, *DAG*, un atuell ornamental.

Terrassà, *-ana*, adj. i sobretot substantiu, aplicat a les coses de terra, en tant que diferent de mar, sobretot a la gent que no és marinera: «Jo R. Muntaner, a

Gallípol, ab tots los hòmens de mar e d'altres, *terrassans* ---», *Cròn.*, § 223 (Casac. VI, 63.3); en una navegació agitada «En Tomàs de Bajalta, calo-baixo [o sigui 'decaigut, de cap a caiguda'], romanía arrupit en la fosca sama dels peons, capejant el temporal amb totes les angúnies d'un trist *terrassà*», Coromines (*Silèn*, XVIII, 238); «cerqueu-me un ram de *terrassanes* o pescadores naturals ---», Ruyra (*Pinya de Rosa* II, 57), en el *DAG*, el publicador va llegir malament una *-* en lloc de *-s*, en la nota «*terra<t>sans*: la gent de mar anomena així als qui treballen la terra» (no existeix **terrassans*).

Amb aquest sentit i matís [no Barcelona, sí Maresme etc. 1915 ---], és usual des de l'extrem N. al S. de les comarques costeres de tot el domini, sobretot les continentals; al Barcarès, després de l'enquesta marina, em donaren com a informador E. Malpàs, *terrassà*, perquè em donés els *NLL* dels *taràsàs*; a Cullera (1964) i el Perelló de Val. (1932) també oposat a 'pescador' i 'gent de mar'. «Solia ixi a peixcar en un bot --- que no-u sabera sa pobra mare, que volia fer d'ell 'un *terressà*' [sic *-re-?*] aburgésat i no un mariner», Morales SMartín (*Idiis Llevant.*, 59.15).

De cap manera no expressa l'ofici de 'treballador de la terra' (com entenen ben infundadament els insulars Aguiló i Moll en llurs diccs.), sí el del lloc de vida, encara que es faci extensiu, com es feia, als hàbits i inclinacions; que, en gent del país, pel fet mateix, es combinen naturalment amb l'explotació de la terra: «una munió de doncs --- bellugaven feyneres --- masegant la terra, fent --- baixar les poulanques --- totes ab les faldilles doblegades --- embrunint-se al sol; la Mila, tot guaytant-se-les, sentí que se li esbatanava son ànima calda de *terrassana* y que --- la empenyia a baixar del carro, a ficar-se per aquells horts i grapejar --- la terra tèbia, les fulles humides, l'aigua regalada ---», VCatalà (*Solitud*, p. 8).

En el curs de les estacions, «la tardor --- alegra si veuen curulls els canyats y rases les tines --- vingué l'hivern, y comensaren els ferriats dels *terrassans*: que se la xalan, del escon a la màrrega y de la màrrega al escon, perquè les nits són llargues ---», MmVayreda (*Sang Nova* III, § 1, 171). A Mallorca ús no ben igual, perquè no s'hi fa una distinció tan clara entre *pagès* i *terrassà*, car aquell expressa també el lloc tant o més que l'ofici; i a Felanitx noto que diuen *paèlzos*, i no pas *terrassans*, quan escauria usar aquest; però també tinc nota a Alcúdia de «termes més de *terrassà* que de mariner» (1962). No existeix *terrerà* (errada de Salvat).

Terrassania ant. 'acció o expedició de la gent de mar, quan fa incursió en la terra': «lo leny armat trobà-lo en Barbaria, on havia feita una ferida entre Tunis e Alger, e hi hac feta *terrassania*; e hi pres més de tres-cents presons de sarraïns e n'hi matà, e hi afogà locs, e pres lenya e tarides de sarraïns» (fets de 1286); «féu la via de Toloneta, costejant la costera; e axí mateix féu *terrassania* amunt, de barques, e n'hac molts esclaus e esclaves, e naus e lenys, que pres carregats d'especieria ---», Muntaner (§§ 155, 159, Casac.

Per raons d'espai no incloem l'entrada sencera, que en l'original ocupa les pàgines 439-454.

UNITAT 10

L'*Onomasticon Cataloniae*

La finalitat d'aquesta activitat és que l'alumnat es familiaritzi amb el gran diccionari etimològic dels noms de lloc, l'*Onomasticon Cataloniae*, de J. Coromines. El text que obre aquest apartat explica la història d'aquest diccionari tan lligada a l'estudi de la toponímia. Seria interessant que l'alumnat navegues complementàriament dins la pàgina web de l'exposició «Mots amb arrels» (<http://www.gencat.net/toponimia/interactiu/index.htm>). També caldria que, subsidiàriament, l'alumnat prengues consciència de la importància patrimonial de la toponímia, de la seva riquesa i varietat, així com de la feblesa d'aquest patrimoni tan eteri i, per tant, de la necessitat de preservació i cura que té.

Íntimament relacionat amb la preservació de la toponímia hi ha la recent edició del *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*, elaborat per l'Institut d'Estudis Catalans per encàrrec de la Generalitat de Catalunya, que recull, revisada, la toponímia major de tots els municipis de Catalunya amb la localització exacta en els mapes corresponents. Es pot consultar en línia.

Activitats

1. Què és la toponímia? **És la branca de l'onomàstica que estudia els noms de lloc (topònims), els classifica, n'analitza l'etimologia, l'evolució, el significat, etc.** Per què és important per a l'estudi de la llengua? **Els topònims —noms propis d'un lloc geogràfic— tenen una gran importància per la història de qualsevol llengua, ja que són testimonis de les diferents llengües parlades al llarg de la història en un determinat territori. A més, sovint ens donen indicis sobre moments molt reculats i obscurs de la història de la llengua. En la nostra llengua, per exemple, es troben, en forma llatinitzada, topònims d'origen celta (*Sogorb*), grec (*Empúries*), iber (*Xàtiva*), germànic (*la Geltrú*) o àrab (*Albaida*), a més de tots els topònims d'origen llatí (*Rocafort*).**
2. Què és l'*Onomasticon Cataloniae*? **És el «vast recull d'onomàstica» que enregistra i explica etimològicament «tots els noms de persona, antics i moderns, emprats dins el domini lingüístic català (Catalunya, el Rosselló, el País Valencià, les Balears i la zona oriental d'Aragó), així com tots els noms de lloc, morts o vius, situats en aquest territori; noms de lloc en la més ampla accepció del mot: noms de llocs habitats, indrets (sigui quina sigui la importància de cada un), noms de cursos d'aigua o d'estanys, noms d'accidents orogràfics, de cases aïllades, de coves, fonts, arbres renomats, etc.»** Qui n'és l'autor? **Joan Coromines.**
3. Quan va iniciar i acabar J. Coromines les enquestes per a l'elaboració de l'*Onomasticon Cataloniae*? **Va iniciar la recerca l'any 1925 i va acabar-la quaran-**

ta-sis anys després, el 1971. Per on va fer enquestes per a l'*Onomasticon Cataloniae*? **Per tot el territori dels Països Catalans.** Quan va iniciar la redacció de l'*Onomasticon Cataloniae*? **La redacció de l'OnCat es va iniciar el 1985, un cop acabada la redacció del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.** Quants anys tenia aleshores J. Coromines? **Vuitanta anys.**

4. Entra a la pàgina web de l'exposició «Mots amb arrels» (<http://www.gencat.net/toponimia/interactiu/index.htm>), concretament en l'apartat «Un país de paraules» i busca el significat del nom de la teva comarca. **Resposta oberta.**
5. Busca a l'*Onomasticon Cataloniae* el significat del nom del teu municipi. **Resposta oberta. L'ús de l'Índex final que clou el darrer volum (VIII) de l'obra pot facilitar la recerca del topònim buscat.**